

Helhetlig samfunns- og næringsutvikling i Mossereregionen

Hanne Toftdahl, Rolf Røtnes og Karin Ibenholt

VISTA ANALYSE AS

Mossereregionen

Dokumentdetaljer

Vista Analyse AS	Rapport nummer 2015/08
Rapporttittel	Samfunns- og næringsanalyse av Mosseregionen
ISBN	978-82-8126-203-4
Forfatter	Hanne Toftdahl, Rolf Røtnes og Karin Ibenholt
Dato for ferdigstilling	
Prosjektleder	Hanne Toftdahl
Kvalitetssikrer	Ingeborg Rasmussen
Oppdragsgiver	Råde kommune
Publisert	www.vista-analyse.no

Innhold

Sammendrag og konklusjoner	7
1 Innledning	11
1.1 Bakgrunn	11
1.2 Problemstilling	11
1.3 Leserveiledning	12
2 Metode	13
2.1 Økonomisk og geografisk tilnærming	13
2.2 Tidligere analyser og teorier	13
2.3 Statistiske analyser	14
2.3.1 Næringslivets arealbehov, Osaker	14
2.3.2 Omsetning i varehandel, VistaVare	14
2.3.3 Kommunens attraktivitet	14
2.4 Intervjuundersøkelse	15
3 Befolknings- og næringsutvikling i Mosseregionen	16
3.1 Befolkningsutvikling	16
3.2 Sysselsetting og kompetanse	17
3.2.1 Moderat arbeidsledighet	17
3.2.2 Lav andel unge	17
3.2.3 Lavt utdanningsnivå	18
3.2.4 Omfattende pendling	19
3.2.5 Færre arbeidsplasser per innbyggere	21
3.3 Kommunal attraktivitet	23
3.4 Næringsutvikling 2008-2013	24
3.4.1 Mosseregionen relatert til andre regioner	24
3.4.2 Sentrum taper terreng i forhold til omlandet	26
3.5 Lokalisering av virksomhet	31
3.5.1 Lokaliseringsmønsteret i Osloregionen	31
3.5.2 Sysselsatte og arbeidsplasser i sentrumssonene i Mosseregionen	31
3.6 Sterk posisjon innen varehandel	38
3.7 Oppsummert	39

4	Globalisering, teknologi og urbanisering gir føringer	42
4.1	Den internasjonale arbeidsdelingen blir skarpere	42
4.2	Næringsutvikling – nye utviklingstrekk	47
4.2.1	Industriens verdikjede splittes opp	47
4.2.2	Transformasjon i produksjonsleddet	47
4.2.3	Vi blir eldre og etterspør mer helse og omsorgstjenester	48
4.2.4	Forbruk, opplevelser og opplevelsesindustri	49
4.2.5	Handel i endring	50
4.3	Regionale fortrinn gir muligheter for vekst	52
4.3.1	Fokus på komparative fortrinn	53
4.3.2	Funksjonell region	55
4.3.3	Flerkjerner og regionforstørring	56
4.4	Lokalisering, klynger og preferanser	57
4.4.1	Samlokalisering av virksomhet – klynge som fortrinn	57
4.4.2	Næringsaktivitet i sentrumssoner	58
4.4.3	Lokaliseringspreferanser	59
4.4.4	Utvikling av et Central Business District (CBD)	63
4.4.5	Smultringeffekten svekker Moss som motor	65
5	Hva mener bedriftene om utviklingen?	67
5.1	Næringsprofil	67
5.2	Komparative fortrinn	67
5.3	Flaskehalser	67
6	Campus Moss	70
6.1	Dagens tilbud	70
6.2	Veien videre	70
6.3	Kurs, kultur og kompetansesenter	71
7	Muligheter og utfordringer	72
7.1	Sammenfattet	72
7.1.1	Oppsummert i SWOT	74
7.1.2	Styrker (påvirkbare faktorer)	74
7.1.3	Svakheter (påvirkbare forhold)	74
7.1.4	Muligheter (eksterne)	75
7.1.5	Trusler (eksterne)	75
8	Konklusjon og anbefalinger	76
	Referanser	78

FIGURER

Figur 3-1 Arbeidsledige. 2013. I prosent.	17
Figur 3-2 Andelen unge (19-24 år) i forhold til eldre (60-65 år). 2013.	18
Figur 3-3 Unge i forhold til eldre i arbeidsstyrken. Utvikling 2008-13 (2008=1).....	18
Figur 3-4 Andel sysselsatte med minst fire års høyere utdanning 2013. I prosent.....	19
Figur 3-5 Sysselsatte med minst fire års høyere utdanning. Utvikling 2008-2013 (2008=1).....	19
Figur 3-6 Pendling mellom kommuner i Mosseregionen. Tall for sysselsatte bosatt i samme kommune er ikke med i figuren. Blå farge=de som jobber i Moss, Rød farge=de som jobber i Råde osv.....	20
Figur 3-7 Netto utpendling. 2013. Andel som pendler inn relatert til de som pendler ut. Utpendling=1.	21
Figur 3-8 Utvikling i andel innpendling i forhold til utpendling. 2008-13.	21
Figur 3-9 Andel arbeidsplasser per innbygger. Utvikling 2008-2013.	22
Figur 3-10 Andel sysselsatte i privat sektor og offentlige foretak.	23
Figur 3-11 Sysselsatte i Mosseregionen relatert til snitt for sammenliknede regioner. Per 1000 innbygger. 2013.....	25
Figur 3-12 Endring i sysselsetting for kommuner i Osloregionen 2008-2013.....	26
Figur 3-13 Antall sysselsatte per 1000 innbyggere etter næringskategorier i Mosseregionen. 2008- 2013.	27
Figur 3-14 Antall sysselsatte per 1000 innbyggere etter næringskategorier i Mosseregionen inklusive Vestby. 2008-2013.	27
Figur 3-15 Antall sysselsatte fordelt på næringskategori i kommunene i Mosseregionen inkl Vestby... 28	
Figur 3-16. Antall sysselsatte per 1000 innbygger etter næring i Moss kommune i 2008, 2012 og 2013	28
Figur 3-17 Andel sysselsatte per 1000 innbyggere etter næringskategori i Rygge kommune. 2008- 2013.	29
Figur 3-18 Antall sysselsatte per 1000 innbyggere etter næringskategorier i Vestby. 2008-2013.....	29
Figur 3-19 Antall sysselsatte per 1000 innbyggere etter næring i Mosseregionen. Etter snitt i sammenliknbare regioner og Oslo. 2013.....	30
Figur 3-20 Antall sysselsatte per 1000 innbygger etter næring i Mosseregionen inkl Vestby. Etter snitt i sammenliknbare regioner og Oslo. 2013.....	30
Figur 3-21 Sysselsatte og bosatte i sentrumssoner som andel av kommunens bosatte og sysselsatte (venstre akse). Sysselsettingsvekst 2008 – 2013, prosent (høyre akse). Utvalgte kommuner. Rygges sysselsettingsvekst i sentrumssoner overstiger markeringen på høyre akse. Våler har ingen sentrumssoner og er utelatt fra figuren.	32
Figur 3-22 Kartet til venstre viser lokalisering av enkeltpersonsforetak. Kartet til høyre viser virksomheter med to ansatte.....	33
Figur 3-23 Virksomheter med over ti ansatte. Rundt Moss og i Moss sentrum.	33
Figur 3-24 Industri og teknologibasert industribedrifter (merket rødt) og øvrig industri (gult).....	34
Figur 3-25 Logistikk og engros med mer. Rød=agentur og engros, distribusjon. Gul=øvrig logistikkvirksomhet.	35
Figur 3-26 Kundeintensiv virksomhet. Rødt= overnatting og servering. Gult= detaljhandel. Grønt= øvrige. Bildet til høyre viser big-boxene med handelshus i Varnavegen.	36
Figur 3-27 Kunnskapsintensive virksomheter. Gult=finans og forsikring. Rødt=IT og telekommunikasjon. Grønt= privat tjenesteyting.	37

Figur 3-28 Offentlig administrasjon. Gult=offentlig administrasjon og virksomhet. Rødt= undervisning. Grønt=helse og sosialtjenester.....	37
Figur 3-29 Omsetning i varehandel i NOK per innbygger. 2008-2013. Prisjustert (2013). Eks mva.....	38
Figur 3-30 Omsetning i varehandelen totalt. I NOK 1000. 2008-2013. Prisjustert (2013). Eks mva.....	39
Figur 3-31 Utvikling innen varekategorien utvalgsvarer. Per innbygger. 2008-2013. Prisjustert.....	39
Figur 4-1 Andel av samlet sysselsetting. Utvalgte næringer fra nasjonalregnskapet. 1995 – 2014. Næringer med over 5 prosent av sysselsettingen.....	46
Figur 4-2 Norges befolkningen framskrevet til 2040 i henhold til SSBs middelalternativt. Fordelt på tre aldersgrupper	48
Figur 4-3 Samhandlingsmodell.....	53
Figur 4-4 Grad av betydning av ulike lokaliseringpreferanser. 5=svært stor betydning. 1= svært liten betydning. Snitt.	60
Figur 4-5 Næringer med 50 % høyere andel av sysselsetting i Mosseregionen enn i landet som helhet. Kun næringer med flere enn 50 sysselsatte i Mosseregionen. 2013. (Blått=Næringer m/ marked primært er utenfor regionen. Grønn=Næringer m/ tjenester primært rettet mot egen region).....	63
Figur 4-6 Lokalisering av bedrifter innen ulike kategorier i Moss sentrum (CBD). Enkeltpersonforetak.	64
Figur 4-7 Lokalisering av bedrifter innen ulike kategorier i Moss sentrum (CBD). Bedrifter mellom 2 og 10 ansatte.	65
Figur 4-8 Lokalisering av bedrifter innen ulike kategorier i Moss sentrum (CBD). Bedrifter med mer enn ti ansatte.	65
Figur 4-9 Bedrifter mellom 2 og 10 ansatte. Høgda.....	66
Figur 4-10 Bedrifter med mer enn 10 ansatte. Varnavegen.	66

Sammendrag og konklusjoner

Denne analysen er en del av Mossregionens deltakelse i KMDs utviklingsprogram for by-regioner. Departementets mål med programmer er å legge til rette for en positiv utvikling i byregioner i hele landet. En måte å bedre rekrutteringen av arbeidskraft til virksomheter på, og samtidig spre veksten i et større omland, er ifølge programmet å koble sammen byene og områdene omkring. Samarbeidet i Mossregionen (Moss, Rygge, Råde og Våler) utgår fra en slik kobling.

Analysen omfatter problemstillinger på flere geografiske nivåer; Mossregionen er en funksjonell region bestående av fire kommuner med stor interaksjon. Men regionen er samtidig en del av Osloregionen hvor et viktig arbeidsmarked for Mossregionens innbyggere er lokalisert.

Mossregionen fungerer som et transportmessig regionalt knutepunkt med E6, bane, havn og flyplass og Oslofjordforbindelse (ferge). Med ny Follobane forventes reisetiden Moss-Oslo å komme ned på rundt 30 minutter. Oslo er landets mest sammensatte og sterkest voksende arbeidsmarked, slik at kortere pendlingstid til Oslo vil styrke Mossregionens attraktivitet som boligmarked.

Befolkningsveksten i kommunene rundt Oslo er stor. Utfordringen for mange av disse kommunene er å utnytte de potensielle ressursene som ligger i denne veksten. Under er hovedpunktene i analysen oppsummert.

Sentrale utviklingstrekk

- ✓ Svak utvikling i næringer som kan gi vekst
- ✓ Svak utvikling i tradisjonell næringer
- ✓ Svake vekstimpulser fra næringer som kommer som følge av befolkningsvekst
- ✓ Regionen tar i mot næring som presses ut av Oslo – særlig logistikkavhengig næring
- ✓ Stor geografisk spredning i næringslokalisering i regionen
- ✓ Samlokalisering av likeartet næring eksisterer i liten grad, unntatt for handel og maritim virksomhet
- ✓ I deler av Moss sentrums nordlige deler er det imidlertid lokalisert bedrifter som fremstår som elementer i et CBD – Central Business District
- ✓ Kultur og kompetanse har en viss grad av samlokalisering i Møllebyen
- ✓ Moss sentrum taper i konkurranse med omlandet mht næringsaktivitet
- ✓ Stort omfang av småbedrifter er spredt over hele regionen
- ✓ Regionen har lavere befolkningsvekst enn andre regioner rundt Oslo

Konklusjoner

Mossregionen vil kunne oppnå næringsmessige synergier innen *hjemmeorienterte næringer* gjennom felles satsing mot utvikling av regionen som et attraktivt *boligmarked*. Desto flere unge utdannete mennesker til regionen, desto større kan den næringsmessige effekten forventes å bli. Sjønær og vestvendt beliggenhet er et regionalt fortrinn som kan trekke denne kategorien boligkjøperne til regionen. Samlokalisering av få og kompakte boligområder for kvalitetsboliger gir større effekt for næringsutvikling enn spredt boligbygging.

Tilrettelegging for et kontor- og kompetansesenter i Moss sentrum – i en videre utvikling og styrking av sentrum nord, kan styrke Mossregionen som arbeidsmarked innen *kompetansenæringer*.

Videreutvikling av havna blir viktig for å sikre *konkurransesatt virksomhet* til en større omkringliggende region (blant annet med Vestby).

Utvikling for *plasskrevende virksomhet* med produksjon, logistikk, lager og transport tilrettelegges i ulike områder langs E6 slik det er definert i arealplanene. Samlokalisering av likeartet næring i hvert enkelt næringsområde kan gjøre virksomhetene bedre rustet mot en framtid med forventet teknologiutvikling innen transport med økt automatisering og effektivisering i alle ledd.

Rygge flyplass kan vurderes for videre utvikling innen *besøksindustri* (både eksport og import).

Utvikling innen *helse og omsorg* blir viktige for fremtidig sysselsetting. Strategiske grep for å styrke forutsetninger for disse næringene blir viktig og samlokalisering er viktig. Høgda kan eksempelvis videreutvikles innen helse og omsorg. Spesifikk fokus på samlokalisering i Råde med tilrettelegging for ulike leverandørvirksomheter til Østfoldsykehuset gir et potensial for næringsutvikling. Utvikling av Råde/Karlshus til et tettsted som kan ivareta funksjoner for sysselsatte ved sykehuset herunder togforbindelse til Råde stasjon gir potensial for området som boligmarked og service/tjenesteyting.

Det knytter seg et potensial til å stimulere *IT-miljøene* i Moss til å samlokalisere seg nærmere sentrum og ikke videreutvikle virksomhet i sentrums randsone slik vi ser i dag. Igjen vil fokus på klynge-dannelser gi et komparativt fortrinn på lang sikt.

Varnavegen m.v. kan videreutvikles som et klyngepreget *handelsområde* for varetilbud som ikke er egnet å lokalisere i sentrum (big-box-strukturer).

En styrking og videreutvikling av besøksnæringer med tilbud innen service, kultur og aktivitet for sommergjester kan samtidig gi lokal stolthet og økt boattraktivitet.

Det bør tilstrebes å trekke Moss nye jernbanestasjon lengst mulig inn mot eksisterende sentrum, for å stimulere til videre utvikling av sentrum nord, som er byens næringsmessige nerve i dag. Moss sentrum bør ikke utvikles lenger sørover i overskuelig framtid. All aktivitet bør trekkes inn mot dagens sentrum med gågata, Møllebyen og sentrumsnære deler av Petterson-området.

Campus Moss bør vurderes videreutviklet ikke bare som et kurssenter men også som et konferanse- og kultursenter i Møllebyen/Petterson. Navnet er også misvisende i forhold til faktisk innhold.

Mange *små foretak* representerer et kompetansepotensial, og det kan vurderes å utrede deres behov og muligheter for tilbud i det samme kurs- og konferansesenteret. Office-for-hire kan være et alternativ.

Halmstad bør ikke utvikles som et senter i overskuelig framtid. All boligvekst med tett struktur bør rettes mot Råde og Moss sentrum. Våler har potensial for spredt boligbygging (eneboliger

mv) slik at det utvikles et variert boligtilbud i en region som bør være en av Osloregionens sterkest voksende boligregion. Områdets sterke komparative fortrinn med sjønær beliggenhet og god baneforbindelse er viktig å utvikle.

Avindustrialiseringen vil fortsette. Dersom industriell fokus opprettholdes som politisk mål, risikerer regionen at næringslivet utvikler seg selv uten politisk styring. Justeringer i etterkant er mer utfordrende enn å være i forkant.

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

Denne analysen er en del av Mossregionens deltakelse i KMDs utviklingsprogram for byregioner. Departementets mål med programmet er å legge til rette for en positiv utvikling i byregioner i hele landet. En måte å bedre rekrutteringen av arbeidskraft til virksomheter på, og samtidig spre veksten i et større omland, er ifølge programmet å koble sammen byene og områdene omkring. Samarbeidet i Mossregionen (Moss, Rygge, Råde og Våler) utgår fra en slik kobling. Utviklingsprogrammet for byregioner skal gi økt kunnskap om byenes funksjon for omlandet og regionens næringsmessige potensial. Kunnskapen skal danne grunnlag for regionalt forankrete strategier og tiltak som kan bidra til å styrke rollen byregioner har for regional utvikling. Denne analysen inngår i fase 1 av programmet der formålet er å etablere og konsolidere samarbeidet internt i søkerregionen, og utvikle kunnskap som søkerregionen ønsker å jobbe videre med.

1.2 Problemstilling

Kunnskapsgrunnlag for næringsutvikling

Mossregionen har satt fokus på følgende forhold for å få til en vellykket vekst og utvikling;

1. få på plass et tett og konstruktivt samarbeid om næringsutvikling gjennom samordning rundt bruk av næringsareal i regionen
2. gjensidig forståelse for de muligheter som knytter seg til by-land-dynamikken

Formålet med denne analysen er å gi kommunene i Mossregionen et bedre grunnlag for samarbeid rundt næringsutvikling. Elementer i analysen er avdekking av kunnskapshull, flaskehalser som er til hinder for næringssamarbeid mellom by/omland, mulige utviklingsretninger og konkretisering av regionens sterke og svake sider, inkludert konkrete satsingsområder. Hovedmålet er å skape en plattform for videre regionalt samarbeid og for kommunenes felles planarbeid. Analysens mål er å konkretisere anbefalinger til tiltak og strategier som kan bidra til å styrke og utvikle det eksisterende næringssamarbeidet i regionen. Anbefalingene omfatter både det regionen bør gjøre og det regionen ikke bør gjøre for å bedre den regionale næringsutviklingen. Videre er målet med analysen peke på elementer som kan danne grunnlag for en plattform for samarbeid i regionen.

Flaskehalser

Konkretisering av flaskehalser som hindrer næringssamarbeid i samspillet mellom byen og omlandet er viktig for å forstå hvorfor en utvikling ikke går i ønsket retning. Dette står sentralt i analysen.

Komparative fortrinn

Hver av de fire kommunene har sine næringsmessige fortrinn enten det knytter seg til transportknutepunkt, arealtilgang eller nærhet til spesifikke markeder. De komparative fortrinnene er til dels svært ulike i de fire kommunene. Med godt samarbeid mellom kommunene åpnes det for næringsmessige synergier.

Påvirkbare og ikke-påvirkbare faktorer

For å identifisere handlingsrommet skiller vi mellom faktorer og forhold som er lokalt og regionalt påvirkbare og de som ikke er like lett å påvirke. Dette omfatter en identifisering av følgende:

- *eksterne drivkrefter* (utfordringer og muligheter) som er vanskelige å påvirke
- *interne forhold* (styrker og svakheter) som kan forbedres og påvirkes på en måte som bidrar til samhandling, utvikling og vekst

Identifikasjonen av interne forhold vil danne grunnlag for tiltak som spiller på endringer som kan øke næringssamarbeidet. Identifikasjon av de eksterne drivkreftene kan i likhet med interne forhold benyttes til å påvirke utviklingen positivt, men da ved at en tilpasser seg drivkreftene aktivt. Dette er et viktig skille når flaskehalser skal avdekkes og anbefalinger skal konkretiseres.

1.3 Leserveiledning

I kapittel 1 presenteres problemstilling og metode. Deretter går vi gjennom presiseringer og definisjoner i kapittel 2. Videre har vi i kapittel 3 sammenfattet relevant dokumentasjon om Mosseregionen relatert til situasjonen i sammenliknbare regioner. Vi relaterer regionen til andre regioner i Osloregionen, vi ser på forholdet mellom kommunene i Mosseregionen, og vi ser på Mosseregionen med og uten Vestby. Ut fra disse resultatene oppsummeres regionens styrker og svakheter. I kapittel 4 drøfter vi hvordan utviklingen i de store sentrale drivkreftene påvirker samfunns- og næringsutviklingen på generell basis og for Mosseregionen spesielt og deretter oppsummeres eksterne faktorer gjennom utfordringer og muligheter. I kapittel 5 har vi presentert næringslivets syn på Mosseregionen, representert ved informanter fra bedrifter i regionen. Kapittel 6 omhandler status, muligheter og utfordringer for Campus Moss og utdanningstilbudet rundt Petterson-området. I kapittel 7 har vi spesielt sett på urban utvikling, urban tetthet, kompetansekluser og Mosseregionens potensiale og utfordringer knyttet til utvikling og revitalisering av Moss by.

2 Metode

Det er benyttet ulike metodiske tilnærminger i analysen. Disse omfatter litteraturstudie, intervjuundersøkelse, statistiske analyser og ulike kvantitative og kvalitative verktøy. I dette kapitlet gir vi en kort redegjørelse for de ulike metoder og verktøy som er benyttet.

2.1 Økonomisk og geografisk tilnærming

Analysen omfatter problemstillinger på flere geografiske nivåer; Mosseregionen er en funksjonell region bestående av fire kommuner som er godt integrert. Regionen er ikke bare en selvstendig region, men samtidig en del av Osloregionen hvor et viktig arbeidsmarked for Mosseregionen er lokalisert. Mosseregionen er også sterkt integrert med regioner som Folloregionen og Nedre Glommaregionen.

Mosseregionen er et viktig transportmessig knutepunkt med E6, bane, havn og flyplass og Oslofjordforbindelse (ferge). Med ny Follobane forventes reisetiden Moss-Oslo å komme ned til rundt 30 minutter. Oslo er landets mest sammensatte og sterkest voksende arbeidsmarked, slik at kortere pendlingstid til Oslo vil styrke Mosseregionens attraktivitet som boligmarked.

Befolkningsveksten i kommunene rundt Oslo er stor. Utfordringen for disse kommunene er å utnytte de potensielle ressursene som ligger i tilflyttet kompetanse til etablering av ny næringsvirksomhet lokalt. Ny næringsvirksomhet gir større og mer mangfoldige lokale arbeidsmarkeder, som både har en selvstendig verdi for de som bor i regionen og som styrker regionen som boligmarked for nye beboere.

Boligvekst genererer også økt etterspørsel etter lokalt produserte varer og tjenester som inngår i innbyggernes daglige konsum, som detaljhandel, servering, kultur o.a. Til sammen kan boligvekst og næringsvekst stimulere en positiv dynamikk som skaper ytterligere byvekst og urban utvikling. Denne dimensjonen står sentralt i analysen og det benyttes flere statistiske verktøy for å analysere utviklingen. I analysen benyttes også ulike geografiske teorier som forklarer utviklingen av klyngedannelser, urban utvikling, sentrum-periferi, arealbruk, sentralisering og regionforstørring.

Mosseregionens næringsstruktur visualiseres bl.a. ved å koble geografiske og økonomiske data fra Damvads foretaksbase, SSBs enhetsregister med Statens kartverks kart.

Høy økonomisk aktivitet i Oslo genererer økt økonomisk aktivitet i Mosseregionen. Økonomiske drivkrefter, økonomisk utvikling i et overordnet samfunnsperspektiv knyttes opp mot komparative fortrinn.

2.2 Tidligere analyser og teorier

Studier av byregioner som håndterer næringsmessige endringer godt og teorier som omhandler virkninger av næringsmessige endringer, utgjør et viktig grunnlag for analysen. Både geografisk og økonomisk relatert teori og empiri er gjennomgått i en litteraturstudie.

For at teori skal gi retning for bevist samhandling for regional utvikling, er det viktig at modellapparatet gir mulighet for å vurdere hvilke faktorer som aktørene faktisk rår over.

Hvilke faktorer er påvirkningsbare? Hva betyr samhandling og hvor kan flaskehalser for samhandling oppstå? Den teoretiske tilnærmingen i denne analysen bygger opp under konkrete problemstillinger i regionen. Eksisterende planer og erfaringer fra plansamarbeidet i regionen utgjør også et viktig grunnlag for analysen.

2.3 Statistiske analyser

Vi har benyttet flere statistiske verktøy for å beskrive utvikling og dagens situasjon i Mosseregionen. Det er kort redegjort for de enkelte verktøy under, og for en mer fylldig omtale se vedlegg 1.

2.3.1 Næringslivets arealbehov, Osaker

For å analysere problemstillinger om hvordan ulike næringer bidrar til arealmessig spredning og hvilke næringer som er mest egnet for lokalisering i by- og tettstedssentrum, har vi valgt en næringsinndeling som skiller mellom arealkrevende og arbeidsintensive arbeidsplasser. Hovedgruppene i NACE-inndelingen til Statistisk Sentralbyrå er derfor sortert etter seks hovedkategorier næring etter arealbruk og arealbehov i verktøyet Osaker. Disse er:

- Kunnskapsbedrifter: lite arealkrevende
- Ressursbasert produksjon: avhengig av nærhet til den aktuelle ressursen
- Flyttbar produksjon: ikke knyttet til et spesielt sted
- Kundeintensiv handel og service: nærhet til forbrukeren
- Arealintensiv handel og service: lett tilgjengelig med bil
- Offentlig forvaltning og tjenester: politiske beslutninger

I utviklingen av verktøyet er det foretatt en inndeling av næringskoder til en sammensetning som er spesifikt rettet mot formålet arealbruksvariasjoner, se vedlegg 1 for en drøfting av de ulike kategoriene.

2.3.2 Omsetning i varehandel, VistaVare

Vista Analyse har sammenstilt omsetning i varehandelen (SSBs varehandelsstatistikk) i et Excel-basert verktøy. I verktøyet er det lagt inn prisjustering, forbruksjustering (etter regionale variasjoner i SSBs forbruksstatistikk) mv. Verktøyet gir dokumentasjon på regional variasjon i handelslekkasje og import av kjøpekraft og er godt egnet som empirisk dokumentasjon på sentralitetsnivå, regionale variasjoner, regional interaksjon og regional attraktivitet. Hovedinndelingen bygger på ni hovedkategorier varer. Varehandelsomsetning er en indikator på sentralsteder og flerkjernestrukturen.

2.3.3 Kommunens attraktivitet

Vista Analyse har bygget opp en database med kommunale data fra Statistikkbanken i forbindelse med de årlige rapporteringene Vista leverer til NHO i form av KommuneNM (Vista Analyse, 2014). Databasen benyttes i denne analysen til å presentere utdanningsnivå og demografisk utvikling.

Analysen av kommunal attraktivitet omfatter sammenlikninger på ulike geografiske nivåer. Vi har benyttet SSBs standard inndeling i økonomiske regioner, med et par justeringer:

- **Mosseregionen:** Den økonomiske regionen Moss, heretter kalt Mosseregionen, består av kommunene:

- Moss
 - Råde
 - Rygge
 - Våler
- **Mosseregionen inklusive Vestby:** Vi har også definert en region Moss der vi har inkludert Vestby. Dette er hensiktsmessig fordi Vestby utgjør et viktig arbeidsmarked for Mossregionen.
- **Sammenligningsregioner:** Vi ser Mossregionens utvikling i relasjon til et utvalg regioner som er sammenliknbare med Mossregionen mht avstand fra Oslo:
 - Follo
 - Follo eksklusive Vestby
 - Fredrikstad/Sarpsborg
 - Lillestrøm
 - Tønsberg/Horten
 - Ullensaker/Eidsvoll

2.4 Intervjuundersøkelse

Med bakgrunn i resultatene fra analysene som er omtalt over benyttes intervjuer, herunder dybdeintervjuer, gruppeintervjuer med videre til innhenting av erfaringsdata i Mossregionen. Undersøkelsen er gjennomført som en kvalitativ undersøkelse. Dels er intervjuene gjennomført som personlige intervjuer og dels som telefonintervjuer der personlig oppmøte ikke var mulig.

Det er gjennomført intervjuer med næringslivsaktører, representanter fra kommunene (administrasjon, plansamarbeidet eller politikere) og eksterne bidragsytere i plansamarbeidet. Campus Moss er belyst spesifikt. Intervjuene følger en fast mal (se vedlegg 2), og består i all hovedsak av åpne spørsmål.

Det er gjennomført en workshop med planetatene i kommunene i Mossregionen som har bidratt med viktig informasjon til analysen.

Prosjektleder har deltatt i et dagsseminar i Moss, der temaer som er relevante for analysen er debattert. Disse innspillene er også benyttet som analysegrunnlag.

3 Befolknings- og næringsutvikling i Mosseregionen

I dette kapitlet ser vi nærmere på sysselsetting, kompetansenivå og befolkningsutviklingen, inklusive alderssammensetning. Videre ser vi på næringsutviklingen de siste fem år, og lokalisering av de ulike næringskategoriene. Utviklingen i Mosseregionen relateres til utviklingen i andre regioner i Osloregionen.

3.1 Befolkningsutvikling

Hvor mennesker bosetter seg vil for de fleste henge nær sammen med hvor en selv eller familiemedlemmer har mulighet for å finne interessant arbeid.¹ (Storper, 2011) Men sammenhengen mellom arbeids- og konkrete bosettingsvalg er primært knyttet til hvilken region husholdninger velger å bo i. Konkrete bosettingsvalg innenfor en region formes av andre preferanser og avgjøres av en blanding av bokostnader, nærhet til arbeids- eller studiested (transportkostnader), nærhet til familie og venner, ønske om å bo "der det skjer" eller trygge oppvekstvilkår for egne barn. Generelt er det en økende tendens til at man legger mindre vekt på nærhet til arbeidssted enn på andre bokvaliteter.² (Sørli, Aure, Langset, 2012) Endringer i flyttemotiver må imidlertid tolkes i forhold til om befolkningen bor i et område med mange jobbalternativer. Jo lettere det er å få arbeid, desto mer adskilles bo og arbeidsbeslutninger, og bokvaliteter får større vekt ved bostedsbeslutninger. Lokale myndigheters arbeid med næringsutvikling vil derfor i mange sammenhenger henge nært sammen med arbeidet for å skape attraktive bomiljøer. På den måten henger befolkningsutvikling tett sammen med næringsutvikling.

Mosseregionen har, som Norge samlet sett, opplevd en sterk befolkningsvekst de siste årene. Samlet har regionens befolkning vokst med i gjennomsnitt 1,3 prosent per år de siste fem årene, dvs. omtrent som gjennomsnittet for hele Norge. Av 160 norske regioner er befolkningsveksten i Mosseregionen rangert som nummer 20, hvor regionene som har høyere vekst i all hovedsak er de største by-regionene.³ (Gundersen, Jukvam, 2013)

¹ Se bl.a. Storper (2011), som diskuterer hvordan befolkningsvekst i store byregioner endrer seg i forhold til rekke teorier for bosettingsvalg.

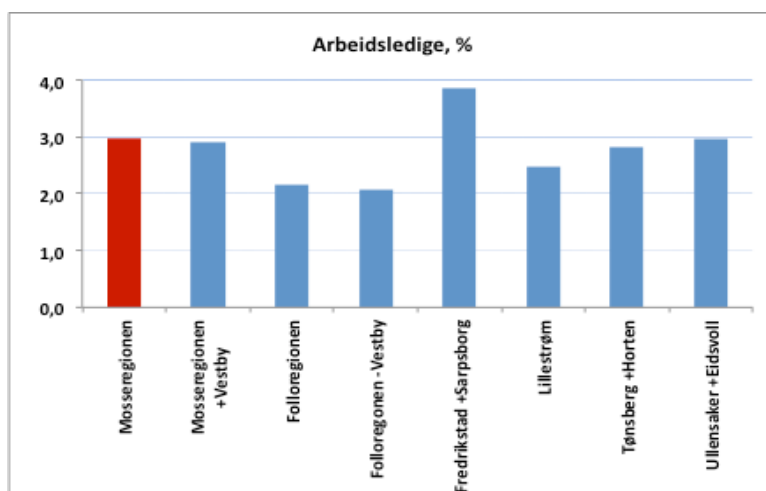
² I Sørli, K., M. Aure og B. Langset (2012): Hvorfor flytte? Hvorfor bli boende? Bo- og flyttemotiver de første årene på 2000-tallet. NIBR-rapport 22/2012 sammenlignes landsdekkende flyttemotiver i 1972 og 2008. Mer sentralisert bosetting og oppvekstmønster, større pendlingsregioner, større tilgjengelighet og valgfrihet på mange områder, bedre økonomiske konjunkturer, økende tendens til å ta framvekst av goder for gitt – alt dette bidrar til at motiver knyttet til bolig, sted og familie har økt på bekostning av arbeidsmotivene.

³ Regioninndelingen er lik inndelingen i Gundersen, F. og D. Jukvam (2013): Inndelinger i senterstruktur, sentralitet og BA-regioner. NIBR-rapport 2013:1. Inndelingen i Gundersen og Jukvam (2013) er justert ved at Råde er flyttet fra Fredrikstad/Sarpsborg-regionen til Mosseregionen

3.2 Sysselsetting og kompetanse

3.2.1 Moderat arbeidsledighet

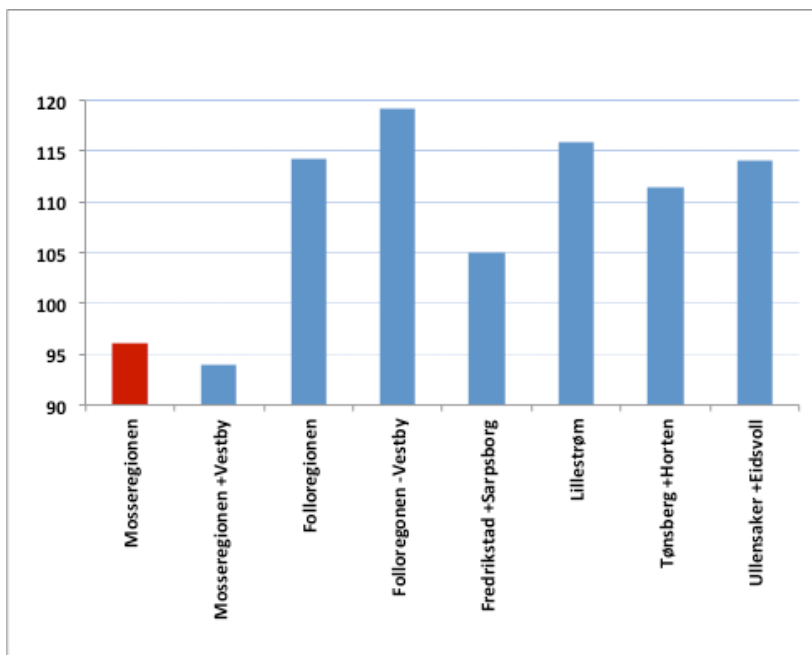
Mossregionen har en ledighet på 3 prosent i 2013 og ligger på samme nivå som Øvre Romerike, men lavere enn Fredrikstad Sarpsborg, som hadde en ledighet på 3,8 prosent samme år. Ledigheten ser ut til å øke med avstand til Oslo, som illustrert i Figur 3.1. På landsbasis var arbeidsledigheten ca 3,5 prosent i 2013, dvs. at i et nasjonalt perspektiv er arbeidsledigheten lav i Mossregionen.

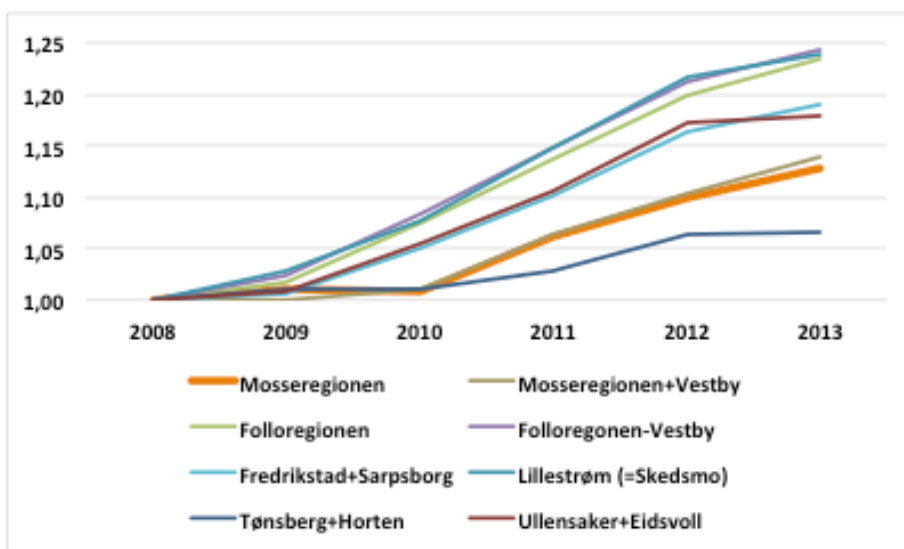
Figur 3-1 Arbeidsledige. 2013. I prosent.

3.2.2 Lav andel unge

I årene framover tilsier demografiske endringer at gjennomsnittsalderen vil øke. For framtidig verdiskaping vil det være viktig at andelen unge i arbeidsstyrken ikke svekkes for mye. Ser vi på andelen unge (19-24 år) i forhold til eldre (60-65 år) i Mossregionen kan det være grunnlag for bekymring. Det er en svært lav andel unge i forhold til gamle. Forholdstallet er også lavt sammenlignet med de andre regioner vi sammenlikner med (Figur 3-2). For hver 100 personer mellom 60 og 65 år, er det kun 96 unge. Til sammenligning er det 114 unge per 100 eldre i Follo. Selv om andelen unge har vokst siden 2008 (Figur 3-3), har veksten vært svakere enn for hovedtyngden av de øvrige regionene.

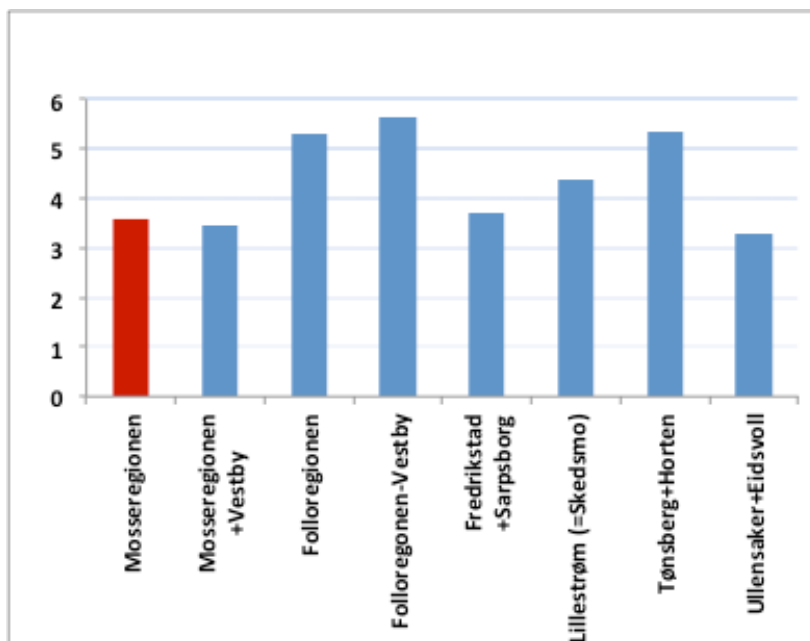
Figur 3-2 Andelen unge (19-24 år) i forhold til eldre (60-65 år). 2013

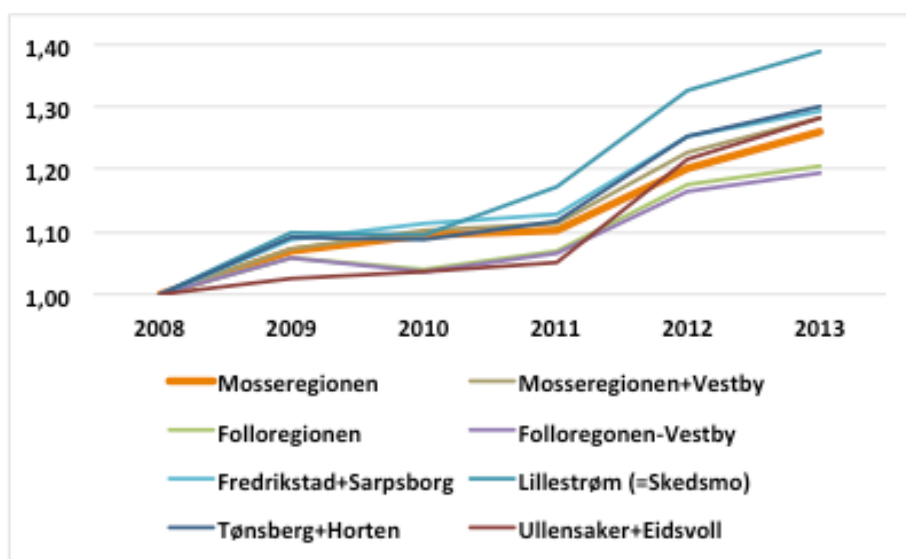
Figur 3-3 Unge i forhold til eldre i arbeidsstyrken. Utvikling 2008-13 (2008=1)

3.2.3 Lavt utdanningsnivå

Utdanningsnivået i regionen har økt over tid, men det gjenspeiler også en generell økning i utdanningsnivået på landsbasis. Sysselsatte med minst fire års høyere utdanning ligger litt lavere i Mossregionen enn i omliggende regioner, se Figur 3-4 og Figur 3-5. Situasjonen er dårligst i Osloregionens ytterpunkter (Fredrikstad/Sarpsborg og Ullensaker/Eidsvoll), slik vi ser for flere indikatorer.

Figur 3-4 Andel sysselsatte med minst fire års høyere utdanning 2013. I prosent.

Figur 3-5 Sysselsatte med minst fire års høyere utdanning. Utvikling 2008-2013 (2008=1)

3.2.4 Omfattende pendling

Arbeidsmarkedet i Mossregionen er sterkt integrert med omliggende regioner. Dette skyldes først og fremst stor utpendling. I Våler, for eksempel, er pendlestrømmen ut av kommunen tre ganger større enn innpendlingen, mens forholdet er om lag én til én i Moss. I Figur 3-6 vises kun pendlingsstrømmene (og ikke de som bor og jobber i samme kommune) og der ser vi at det er særlig stor interaksjon mellom Moss og Rygge. I 2013 bodde 2150 personer i Rygge og jobbet i Moss, mens 1587 bodde i Moss og jobbet i Rygge. Men det var også 676 som bodde i Moss og jobbet i Vestby og 239 som bodde i Rygge og jobbet i Vestby.

Det er en sterk interaksjon mellom Mossregionen og Vestby, hvilket viser seg i at 1.150 av de som arbeidet i Vestby er bosatt i Mossregionen. Vestby er altså et viktig arbeidsmarked for Mossregionen og motsatt er Mossregionen et viktig boligmarked for Vestbys næringsliv.

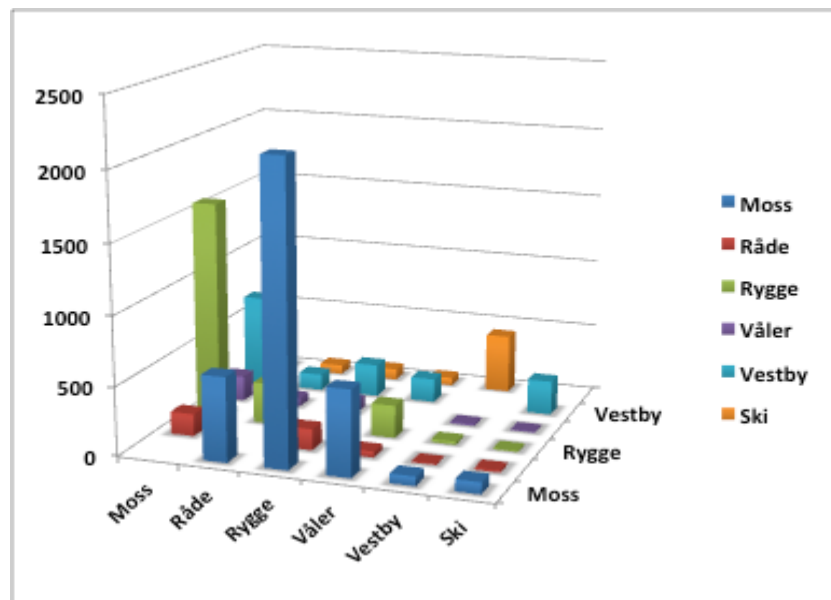
I Råde er det drøye 800 som jobber i Moss/Rygge/Våler og omtrent 950 som jobber i Sarpsborg og Fredrikstad. Det kommer også drøyt 900 til Råde fra Fredrikstad og Sarpsborg og drøyt 350 fra Rygge/Moss/Våler. Det er altså større interaksjon mellom Råde og Sarpsborg/Fredrikstad enn mot Moss/Rygge.

Det er også stor pendling inn mot Oslo, med over 2200 som pendler fra Moss og over 750 fra Rygge, se Tabell 3-1. Samtidig er det naturlig nok den største andelen som bor og jobber i samme kommune.

Tabell 3-1 Sysselsatte som arbeider i Oslo og bor i regionen (til venstre). Sysselsatte som bor og arbeider i samme kommune (til høyre). 2013

Bor i:	Arbeider i Oslo	Bor og arbeider i kommunen
Moss	2219	Moss 7109
Råde	316	Råde 356
Rygge	764	Rygge 2606
Våler	236	Våler 718
Vestby	2190	Vestby 3013
Fredrikstad	2337	Ski 5354
Sarpsborg	1288	

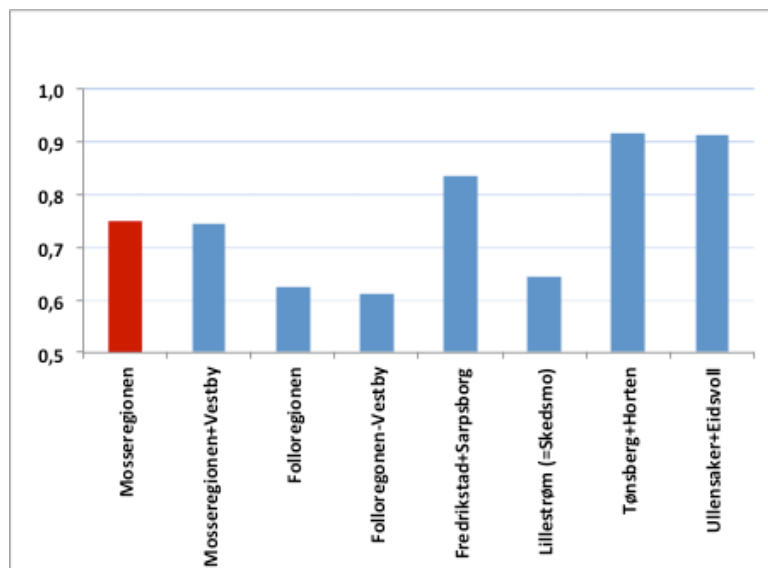
Kilde: SSB

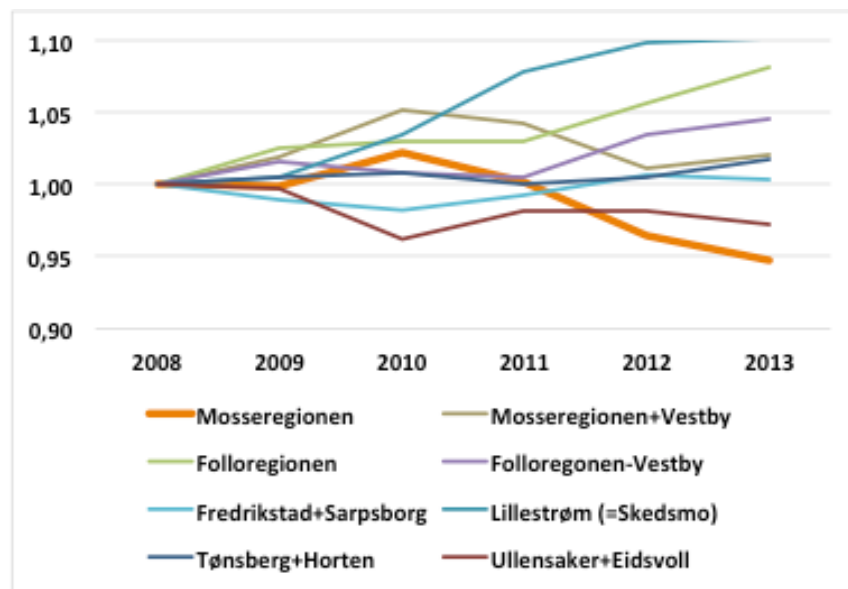
Figur 3-6 Pendling mellom kommuner i Mossregionen. Tall for sysselsatte bosatt i samme kommune er ikke med i figuren. Blå farge=de som jobber i Moss, Rød farge=de som jobber i Råde osv.

I likhet med de fleste andre regioner i sentrale østlandsområdet er det nettoppendling inn til arbeidsmarkedet i Oslo. Mosseregionen er en typisk bosettingsregion i den forstand at utpendlingen er høyere enn innpendlingen. Figur 3-7.

For hver 100 som pendler ut, pendler 75 inn. Andelen utpendling er enda større for Folloregionen og Lillestrøm, noe som er naturlig siden disse ligger nærmere Oslo. Men arbeidsmarkedet i Mosseregionen har svekket seg i forhold til andre regioner de siste årene. Fra 2008 har den relative utpendlingen økt sterkt, mens situasjonen har vært relativt uendret for alle de andre regionene, med unntak av Ullensaker/Eidsvoll og Follo. Figur 3-8.

Figur 3-7 Netto utpendling, 2013. Andel som pendler inn relatert til de som pendler ut. Utpendling=1.

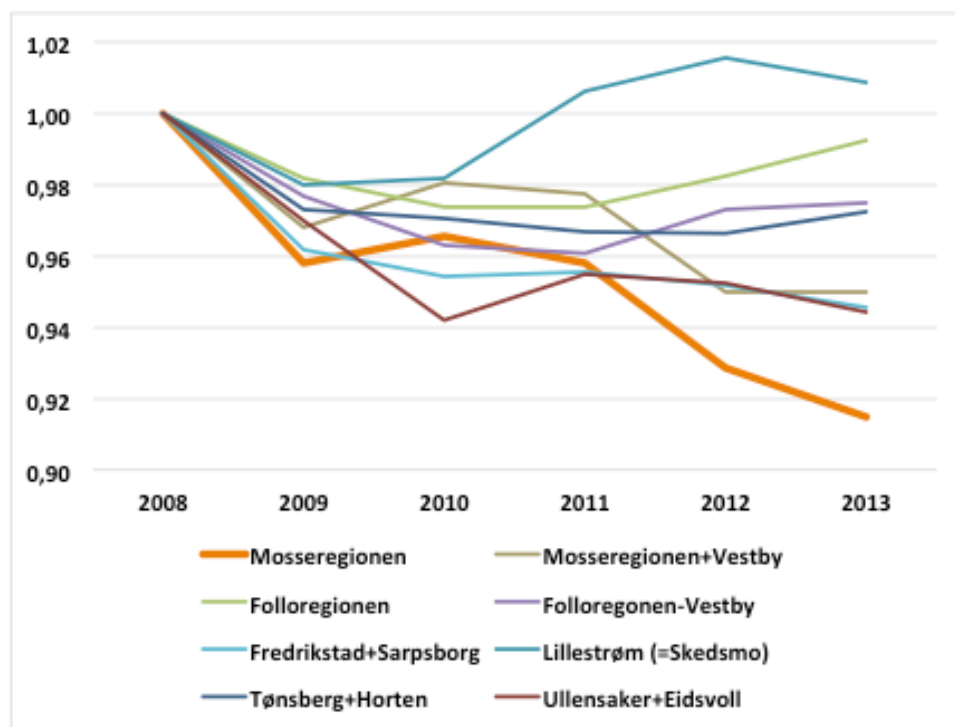

Figur 3-8 Utvikling i andel innpendling i forhold til utpendling, 2008-13.

3.2.5 Færre arbeidsplasser per innbyggere

Andelen arbeidsplasser pr innbygger har vært fallende over de senere årene, se fig 3.9, noe som gjenspeiler at mange av arbeidsplassene som forsvant med industrinedleggelse ikke har

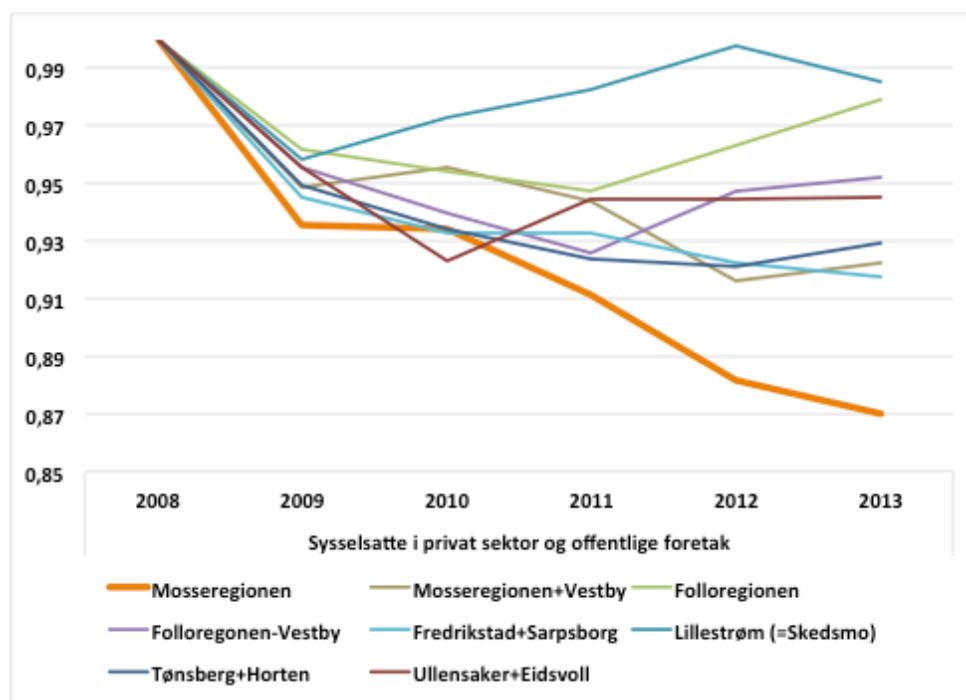
blitt erstattet av nye. Andelen har falt betydelig mer og betydelig raskere enn sammenlikningsregionene.

Figur 3-9 Andel arbeidsplasser per innbygger. Utvikling 2008-2013

Andelen i privat sektor og offentlige foretak ligger på rundt 40 prosent, hvilket er om lag samme nivå som omliggende regioner. Andelen arbeidsplasser i privat sektor og offentlige foretak har imidlertid gått sterkt ned siden 2008 (Figur 3-10). Det er også tilfellet for øvrige regioner, men reduksjonen har helt klart vært sterkest for Mosseregionen.

Samlet sett er arbeidsmarkedet svakt i forhold til omliggende regioner, og trenden har vært nedadgående de senere årene.

Figur 3-10 Andel sysselsatte i privat sektor og offentlige foretak

3.3 Kommunal attraktivitet

I dette avsnittet har vi presentert Mossregionens etter attraktivitetsbarometeret til Vista Analyse (Vista Analyse, 2014). Tall for enkeltindikatorer i forhold til snitt for landet, fremkommer i øvre del av Tabell 3-2 Fakta om Mossregionen. Rangering i forhold til alle landets kommuner står i nedre del av tabellen under. Mossregionens kommuner har alle en plassering mellom 69 og 92 (av totalt 420 kommuner) på totalindikatoren. Mossregionen har lav andel arbeidsplasser, høy andel ledige/uføre, og er svak med hensyn til høyere utdanning. Men samtidig har kommunene god kommuneøkonomi og lav gjeld. De fire kommunene scorer relativt høyt på tilrettelegging for næringsliv (lavere enn 100 på KommuneNM), men har likevel en lav sysselsettingsandel og utfordringer som arbeidsmarked. Resultatene viser at Mossregionen har store utfordringer i forhold til attraktivitet for næringsutvikling.

Tabell 3-2 Fakta om Mossregionen

Mossregionen (landssnitt)	Moss	Råde	Rygge	Våler
Sysselsatte personer etter arbeidssted i prosent av befolkning i yrkesaktiv alder (Snitt 76)	67,2	58,9	60,5	40,3
Sysselsatte i privat sektor og offentlige foretak etter arbeidssted i prosent av befolkningen i yrkesaktiv alder (Snitt 52,8)	45,5	43	44,1	24,5
Ledige i prosent av arbeidsstyrken. Summen av ledige og sysselsatte (snitt 2,6)	3,5	2,4	2,3	2,5
Befolkningsvekst (snitt 1,3)	1,1	0,8	1,5	2,9
Kun grunnskole (snitt 15)	15,4	15,5	15,6	9,8
Høyere utdanning (snitt 7,2)	7,2	3,6	3,8	4,3
Inntektsnivå (snitt 393 135)	360 900	373 500	379 300	375 000

Andel unge i forhold til eldre (snitt 9,9)	11,6	11,8	10,3	7,7
Kommuneinntekter /utgifter (snitt 49,1)	46	49,2	48,8	43,3
Kommunegjeld (snitt 38,6)	8,1	30,9	37,6	30,0
Rangeringer i KommuneNM (n=420)				
Totalindikator	92	85	72	69
Arbeidsmarked	315	245	251	350
Demografi	166	167	115	41
Kompetanse	97	221	274	316
Lokal attraktivitet	80	48	32	28
Kommuneøkonomi	16	37	42	41
Arbeidsplasser, antall	13 900	2 700	6 000	1 300
Innpendling, antall	6 800	1 600	3 400	600
Utpendling, antall	7 500	2 500	4 700	1 900
Innbyggere, antall	31 300	7 100	15 100	4 500

3.4 Næringsutvikling 2008-2013

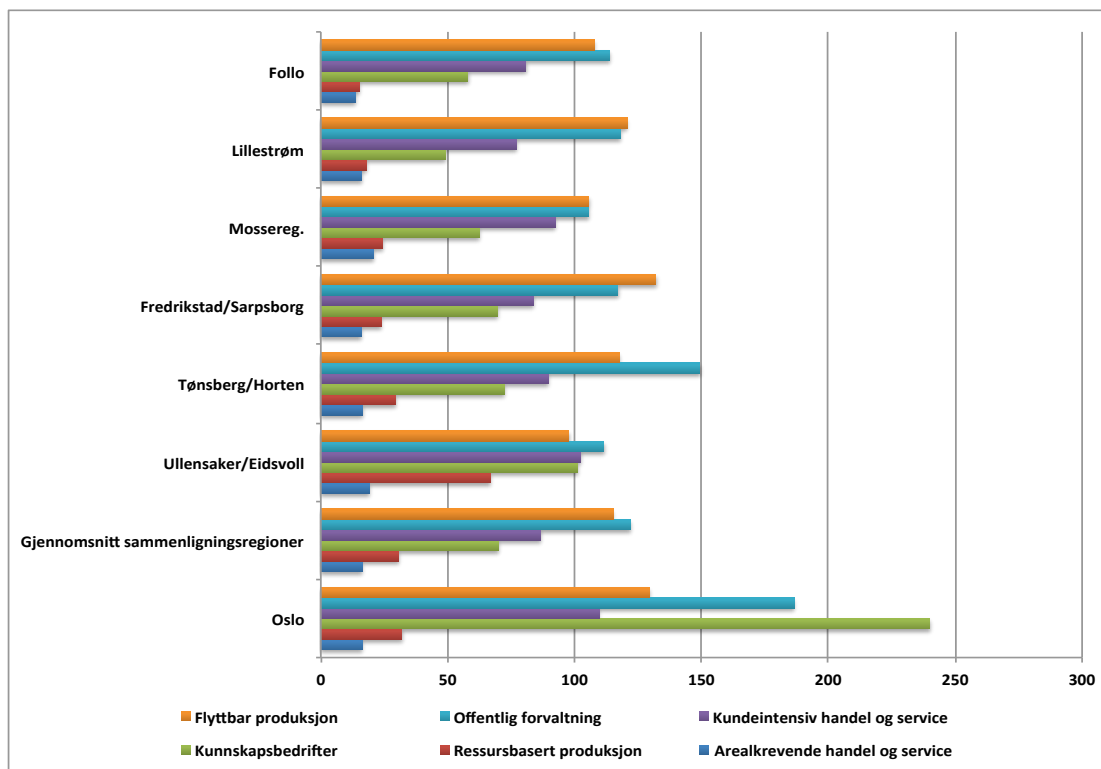
I det følgende relaterer vi utviklingen i sysselsetting etter de ulike næringskategoriene i Osaker, se kapittel 2.3.1. Totalt sett har antall sysselsatte personer bosatt i Mosseregionen vært stabil i perioden 2008-2013. Antall sysselsatte med arbeidssted i Mosseregionen gikk imidlertid ned med knappe 550 personer fra 2008 til 2012, hvilket tilsvarer en nedgang med 0,7 prosent pr år. På landsbasis har det i samme periode vært en vekst med 0,7 prosent.¹ Dette indikerer at Mosseregionen utvikler seg som en boligregion i en større regional sammenheng; Osloregionen.

3.4.1 Mosseregionen relatert til andre regioner

Moss kommune er navet i regionen enten vi trekker Vestby inn som del av Mosseregionen eller ikke. Moss mister arbeidsplasser relatert til antall innbyggere, noe som kan komme som følge av en sterkere posisjon som boligmarked. Det var nær 14.000 sysselsatte i Moss kommune i 2013 mot 15.000 i 2008. Nedgangen skyldes nedgang i industrien, som er definert som *flyttbar produksjon* i figurene under. Vestbys posisjon knytter seg til veksten i *flyttbar produksjon* som omfattes av lager, produksjon og logistikk langs hovedveinettet.

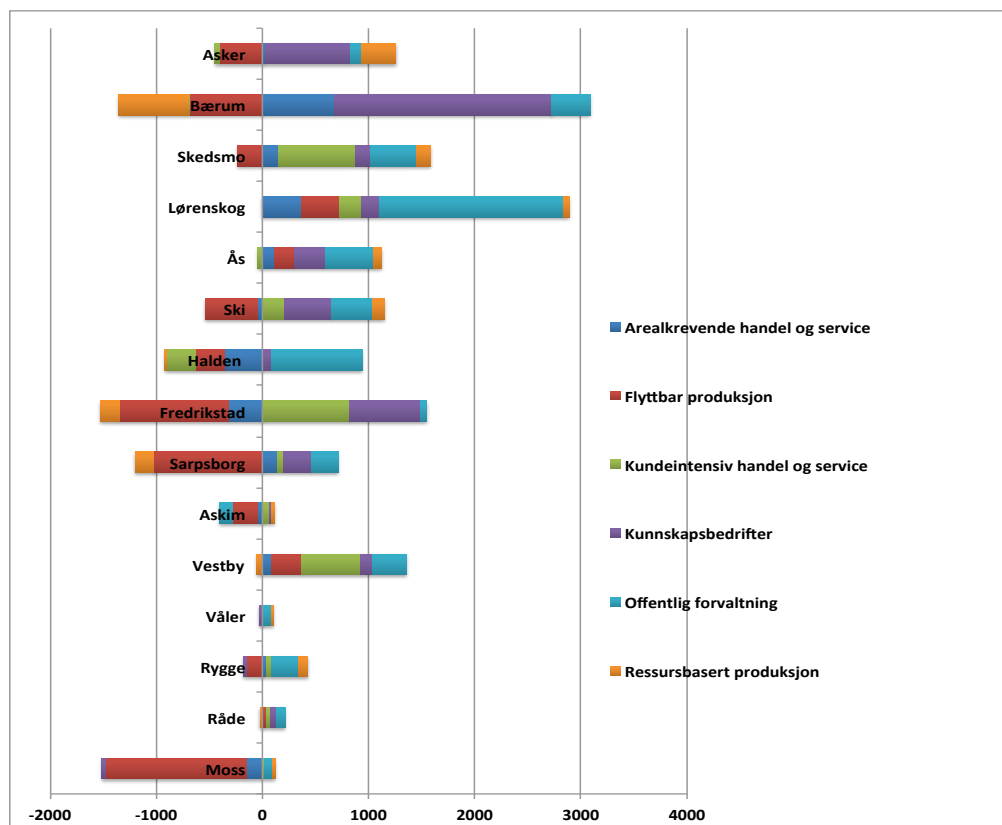
Etter inndelingen i de ulike næringskategoriene som er valgt for denne analysen, har Mosseregionen relativ lav andel sysselsatte per innbyggere innen alle næringskategorier unntatt plasskrevende varehandel, jfr Figur 3-11. Follo og Lillestrøm har lavere andel sysselsatte, men disse regionene ligger nærmere Oslo og har kort avstand til arbeidsmarkedet i hovedstaden.

¹ Østfold fylkeskommune. Torodd Hauger. Notat april 2014.

Figur 3-11 Sysselsatte i Mosseregionen relatert til snitt for sammenliknede regioner. Per 1000 innbygger . 2013.

Over de siste fem årene har situasjonen forverret seg for Mosseregionen relatert til utviklingen i de sammenliknende regioner for alle næringskategorier unntatt handel, jf. Figur 3-12. Utviklingen er verre for Mosseregionen sammenliknet med de øvrige regioner rundt Osloregionen. Utviklingstendensen er tydelig; desto lenger unna Oslo man kommer, desto vanskeligere er det å opprettholde en næringsaktivitet.

Figur 3-12 Endring i sysselsetting for kommuner i Osloregionen 2008-2013.

Kilde Vista analyse

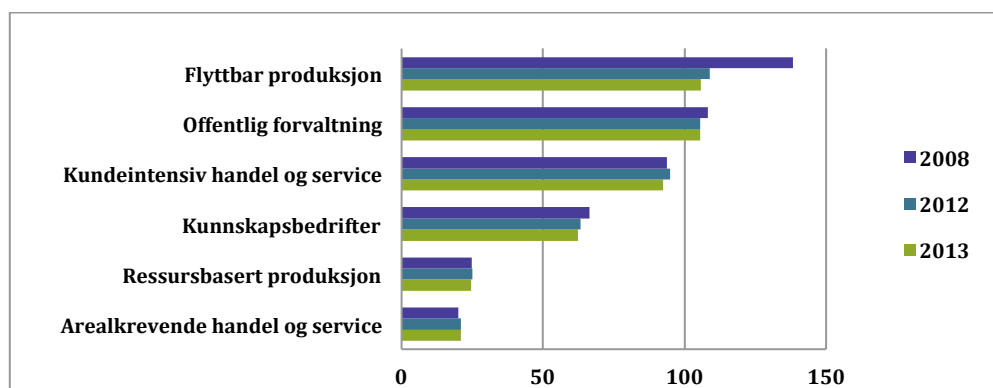
Utviklingen i de øvrige regionene viser at mens bykommunene reduserer andelen sysselsatte innen flyttbar produksjon og ressursbasert produksjon (Asker, Bærum, Ski, Fredrikstad, Sarpsborg og Moss), øker denne andelen i Lørenskog og Vestby. Dette er kommuner som har vært offensive i å tilrettelegge areal for denne kategorien virksomhet. Handel tar seg opp i de aller fleste kommuner som følge av økt inntekt og forbruk. Kunnskapsbedriftenes andel av sysselsettingen øker mye i hele Osloregionen, men særlig mye i bykommunene. Her skiller Moss seg ut fra de andre, i det Moss taper sysselsetting både innen flyttbar produksjon og innen kompetansearbeidsplasser, se Figur 3-12.

3.4.2 Sentrum taper terreng i forhold til omlandet

Det er en tydelig trend at arbeidsmarkedet i Mossregionen i forhold til antall bosatte går ned for alle næringskategorier. Det er overraskende at regionen har en negativ utvikling innen den næringskategorien som særlig lokaliserer seg langs E6, se Figur 3-13.

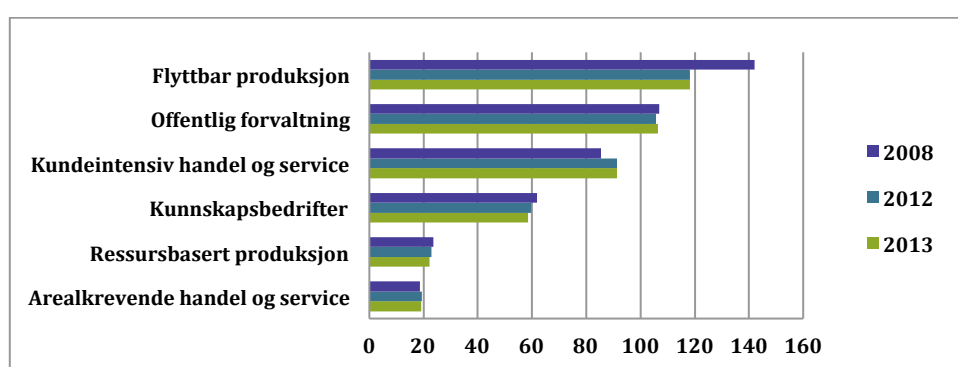
Ved en regionforstørring der vi inkluderer Vestby, er det fortsatt nedgang i *flyttbar produksjon*, men andelen per 1000 innbyggere er høyere (120 mot 105). Ved å inkludere Vestby er det en mer stabil situasjon innen offentlige arbeidsplasser og en økning i andel sysselsatte innen kundeintensiv handel og service, se Figur 3-14.

En kritisk faktor i utviklingen er nedgangen i andelen kunnskapsbedrifter. Den reduseres enten Vestby er med eller ikke.

Figur 3-13 Antall sysselsatte per 1000 innbyggere etter næringskategorier i Mossregionen. 2008-2013.

Kilde: Vista Analyse

Figur 3-14 Antall sysselsatte per 1000 innbyggere etter næringskategorier i Mossregionen inklusive Vestby. 2008-2013.

Kilde Vista analyse

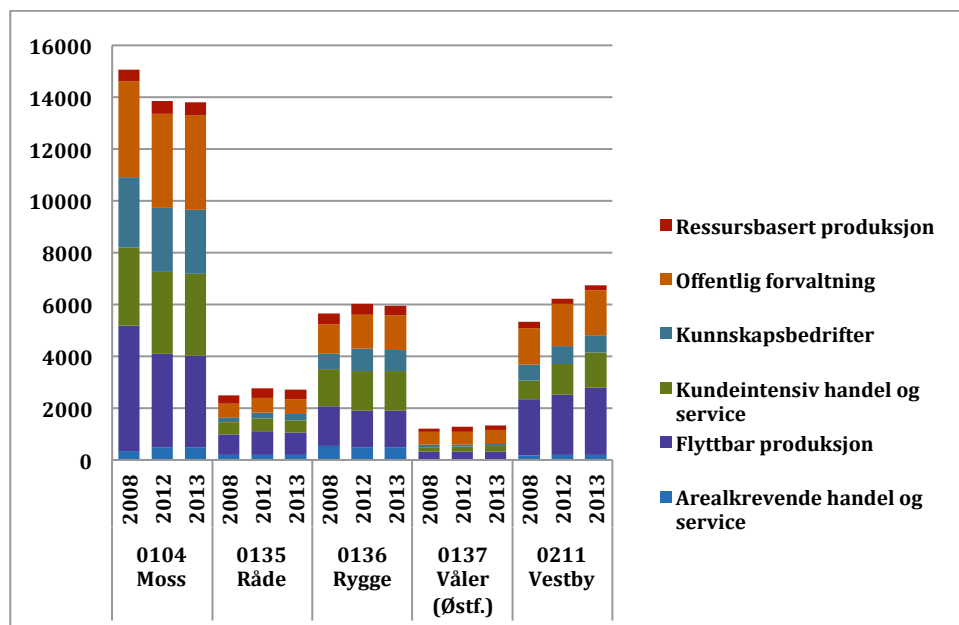
Ser vi på situasjonen i de enkelte kommunene, har Rygge hatt en stabil utvikling, Vestby har hatt vekst, mens Moss har hatt en betydelig reduksjon. Moss sentrum skal være regionsenter og bør gi regionen næringsmessig styrke, men det er det motsatte som er tilfelle. Rygges deler av Moss by har sterkere næringsvekst enn Moss sentrum.

På den annen side tar Vestby andeler innen den samme næringskategorien. Der Moss taper andeler, tar Vestby andeler. Vi kan se at Moss er den største kommunen, men Vestby er kommunen med størst vekst i antall sysselsatte. Rygge har også hatt noe vekst i sysselsetting, mens Råde og Våler har holdt seg stabile.

Vi ser noen flere detaljer i Figur 3-16 og Figur 3-17 og Figur 3-18. Andel sysselsatte i samtlige næringer går ned i Moss med unntak av arealkrevende handel og service. I Rygge derimot øker andelen offentlig forvaltning og andelen kunnskapsbedrifter, mens flyttbar produksjon og arealkrevende handel går ned. I Vestby øker både flyttbar produksjon, offentlig forvaltning, kundeintensiv handel mens andelen sysselsatte i kunnskapsbedrifter holder seg stabil.

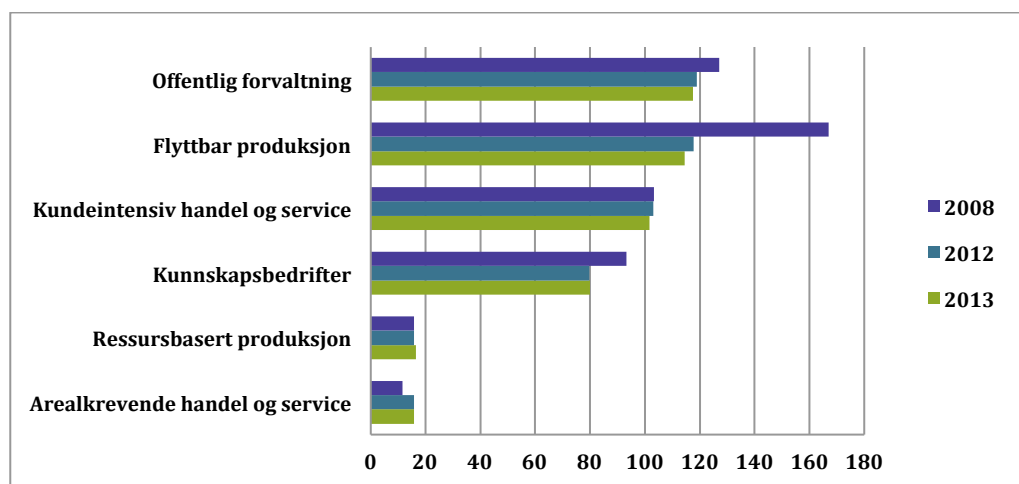
Det er Vestby og Rygge som bidrar positivt til næringsutviklingen i regionen, mens Moss mister sin posisjon. I et by- og omlandperspektiv taper sentrum terreng, mens periferi forbedrer sin posisjon. Dette er spesielt utfordrende når det gjelder kompetansearbeidsplassene (dvs.

kunnskapsbedrifter). Mens Moss har hatt en nedgang i disse arbeidsplassene har Råde, Rygge og Vestby har hatt en vekst. Fra et planmessig ståsted skulle denne veksten naturlig skjedd i Moss sentrum.

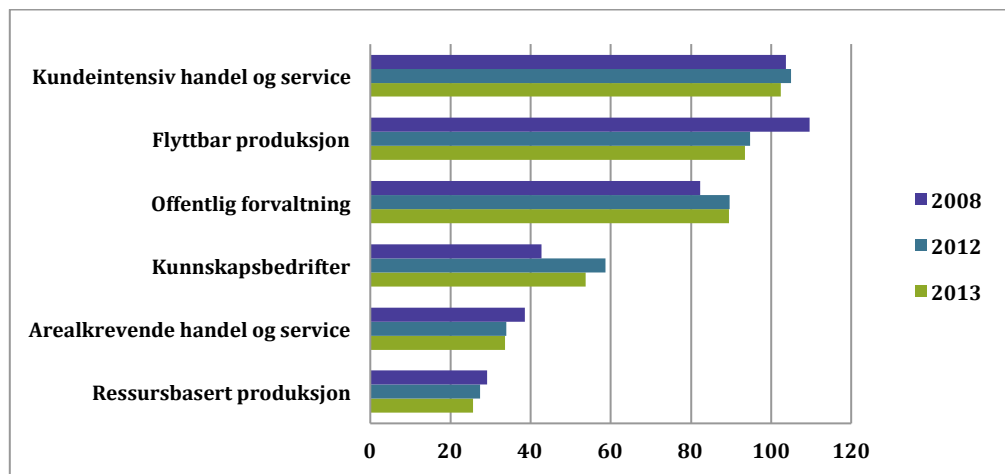
Figur 3-15 Antall sysselsatte fordelt på næringskategori i kommunene i Mosseregionen inkl Vestby.

Kilde Vista analyse

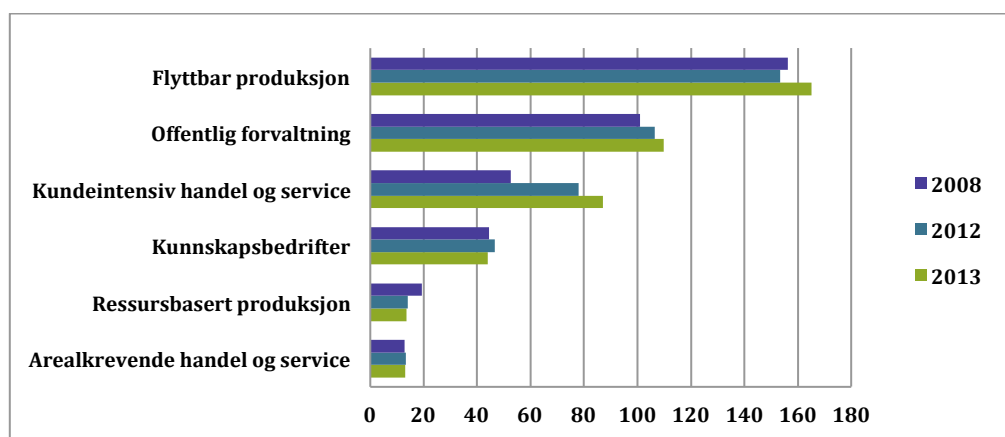
Figur 3-16. Antall sysselsatte per 1000 innbygger etter næring i Moss kommune i 2008, 2012 og 2013

Kilde Vista Analyse

Figur 3-17 Andel sysselsatte per 1000 innbyggere etter næringskategori i Rygge kommune. 2008-2013.

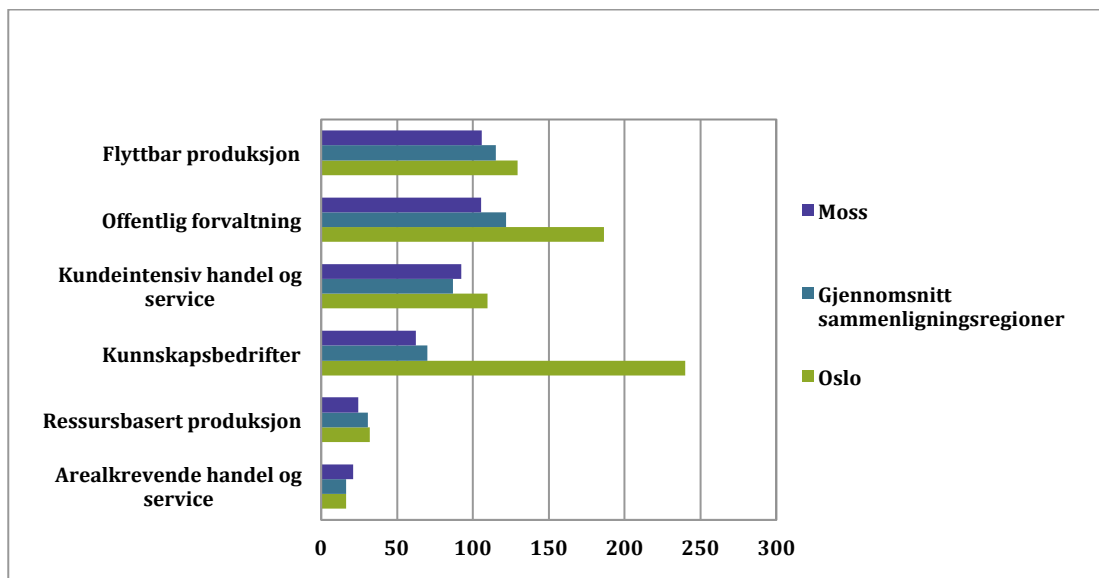
Kilde Vista Analyse

Figur 3-18 Antall sysselsatte per 1000 innbyggere etter næringskategorier i Vestby. 2008-2013.

Kilde Vista Analyse

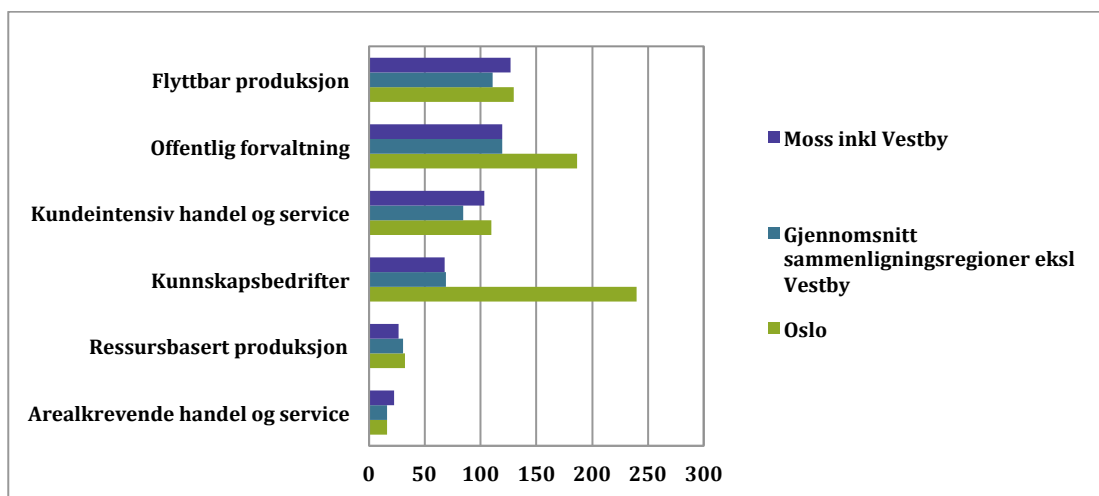
Ser vi på de andre regionene som det er relevant å sammenlikne Mossregionen med, har Mossregionen kommet i en stadig mer utfordrende næringsmessig situasjon. Mossregionen ligger under snittet for regionene rundt Oslo for alle næringskategorier med unntak av handel og service, se Figur 3-19.

Figur 3-19 Antall sysselsatte per 1000 innbyggere etter næring i Mossregionen. Etter snitt i sammenliknbare regioner og Oslo. 2013

Kilde Vista Analyse

Igjen ser vi at når vi legger Vestby inn i Mossregionen, så blir situasjonen bedre med hensyn til næringsmessig utvikling, jf. Figur 3-20.

Figur 3-20 Antall sysselsatte per 1000 innbygger etter næring i Mossregionen inkl Vestby. Etter snitt i sammenliknbare regioner og Oslo. 2013.

Kilde Vista Analyse

Mossregionen færre arbeidsplasser per innbygger enn snittet for de fleste av sammenlikningsregionene. Follo kommer dårligst ut, deretter Lillestrøm og så Mossregionen. Når vi inkluderer Vestby til Mossregionen ligger regionen over snitt for alle regionene og på nivå med Tønsberg/Horten og Fredrikstad/Sarpsborg. Mossregionen, Follo og Lillestrøm har alle få *kompetansearbeidsplasser*. Mossregionen ligger under snittet for regionene for flyttbar produksjon, offentlig forvaltning, kunnskapsbedrifter og ressursbasert produksjon mens regionen ligger over snittet for både arealkrevende og kundeintensiv handel og service.

Mossregionens største utfordring med hensyn til næringsutvikling er å kompensere for den store nedgangen i industrivirksomhet og den manglende tilgang på kompetansearbeidsplasser.

3.5 Lokalisering av virksomhet

Lokalisering av virksomhet er en kritisk suksessfaktor for vekst. Klyngedannelser, urban tetthet, logistikk og infrastruktur påvirker næringsutvikling. Dette kommer vi tilbake til. I dette avsnittet viser vi kart som illustrerer hvordan virksomhetene i Mossregionen er lokalisert.

3.5.1 Lokaliseringsmønsteret i Osloregionen

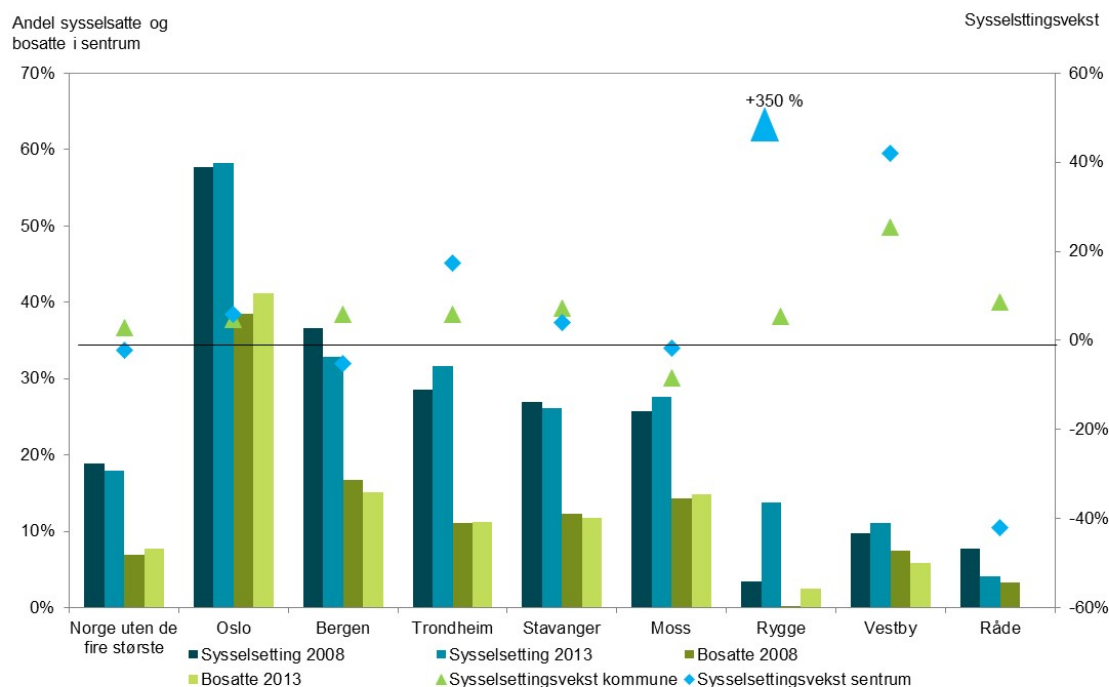
Vista analyse har analysert utviklingen i næringenes lokaliseringsmønster i Oslo og Akershus (Vista Analyse, 2013) og gjorde følgende funn:

- Kompetansebedriftene etablerer seg i klynger slik vi ser i Barcode, Aker Brygge, Sjølyst og Lysaker. Noen av disse er bransjemessige klynger, mens andre er clusterdannelser som i større grad samarbeider.
- Kompetansebedriftene søker eksponering og synliggjøring av sine brands.
- Kompetansebedriftene søker i økende grad lokalisering der det er god kollektiv tilgjengelighet for kompetansen. Området rundt Oslo Sentralstasjon blir stadig mer etterspurt for denne typen bedrifter, mens Skøyen og Lysaker fortsatt er svært viktige lokaliteter for kompetansebedrifter.
- Kompetansebedrifter utenfor Oslo søker lokalisering der de kan bygge egne signalbygg og har god tilgjengelighet for personbil. Dette gir "smultringdannelser" som lokaliseringsmønster slik vi ser i eksempelvis Ski, Ås, Lørenskog, Lillestrøm m fl.

I motsetning til lager, logistikk og produksjonsbedrifter, som relativt enkelt flytter sin virksomhet til et område/areal med større fleksibilitet eller lavere husleie, vil kompetansebedrifter være relativt stabile når det først er utviklet en klyngedannelse.

3.5.2 Sysselsatte og arbeidsplasser i sentrumssonene i Mossregionen

I Figur 3-21 viser andelen som arbeider og bor innenfor sentrumssoner for en gruppe utvalgte kommuner. Fra tidligere vet vi at sysselsettingen har falt i Moss (-8 prosent fra 2008 til 2013) og økt i de andre kommunene i regionen i samme periode; Rygge (+5 prosent), Råde (+9 prosent), Våler (+9 prosent) og Vestby hele 26 prosent. Sysselsettingsutviklingen er også tatt inn i figuren.

Figur 3-21 Sysselsatte og bosatte i sentrumssoner som andel av kommunens bosatte og sysselsatte (venstre akse). Sysselsetningsvekst 2008 – 2013, prosent (høyre akse). Utvalgte kommuner. Rygges sysselsetningsvekst i sentrumssoner overstiger markeringen på høyre akse. Våler har ingen sentrumssoner og er utelatt fra figuren.

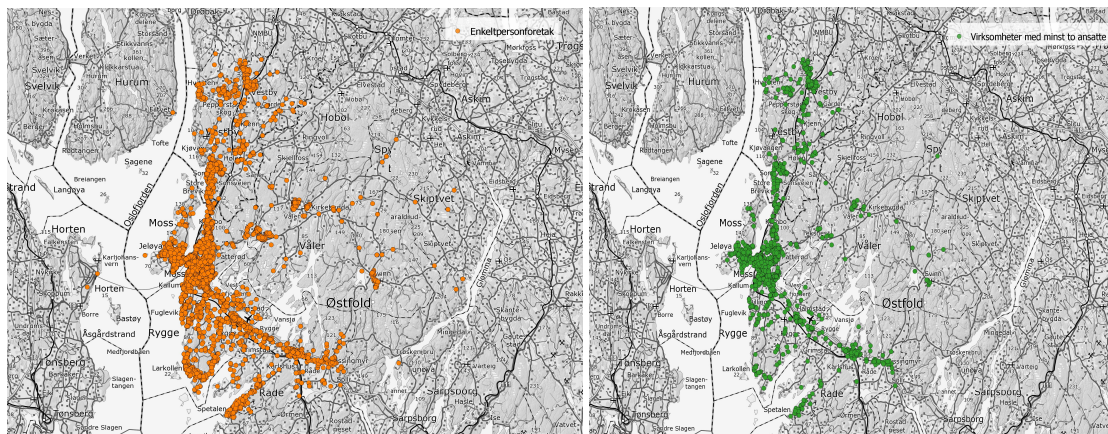
Kilde; DAMVAD Norge

Data indikerer klart at i Mossregionen er det Moss sentrum som særlig har mulighet til å vokse som sentrumssone og som derigjennom kan tiltrekke seg nye sentrumsorienterte virksomheter. Vekst i Rygges sentrumssoner er i stor grad også koblet til Moss-sentrum, ved at det har utviklet seg egne statistisk definerte sentrumssoner rundt Varnaveien og ved Ekholt-Dilling-området.

Samtidig er sysselsetningsutviklingen i Moss sentrum mer preget av at sysselsetningsnedgangen har vært mer beskjeden enn sysselsetningsnedgangen i kommunen for øvrig. Den relative økningen i sysselsatte i Moss sentrum bør derfor heller beskrives som at Moss sentrum i større grad enn kommunen for øvrig har evnet å beholde virksomheter. Dersom Mossregionen også skal være attraktiv for virksomheter som lokaliserer seg til større sentra, er det behov for vesentlig forsterkning av Moss sentrums sentrums-kvaliteter.

Småbedrifter og enkeltpersonsforetak

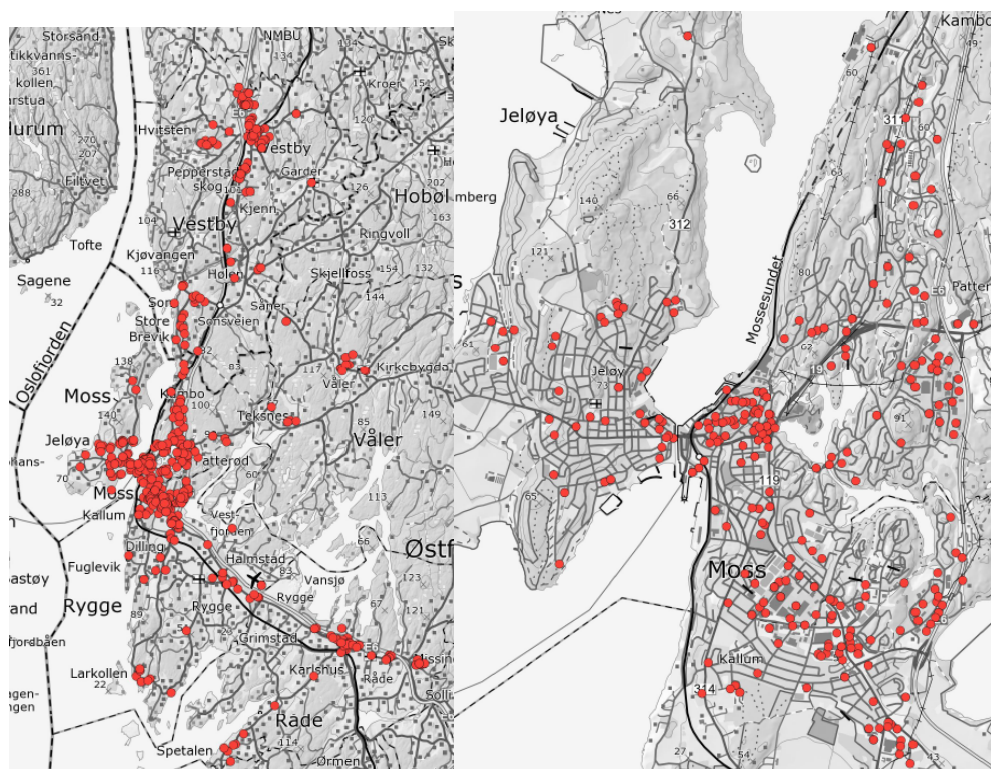
Det er et stort antall enkeltpersonsforetak og et stort antall småbedrifter i regionen, lokalisert over hele regionen. Også når vi kun ser på virksomheter med to ansatte, ser vi en stor spredning i lokalisering av virksomheter, jf. Figur 3-22. Det er flest selskap lokalisert i Moss sentrum, noe som er positivt for vitaliteten i byen.

Figur 3-22 Kartet til venstre viser lokalisering av enkeltpersonsforetak. Kartet til høyre viser virksomheter med to ansatte.

Store og mellomstore bedrifter

Vi finner virksomheter med minst ti ansatte over hele Mosseregionen, men med en tydelig opphopning langs E6, og i og rundt Moss sentrum. Det er mange bedrifter i sentrums randsone og særlig ved Sykehuset/Høgda og Varnavegen. I sentrum er fleste større virksomheter lokalisert i sentrums nordlige deler, nær Møllebyen og gågata. Det er svært positivt at det er så mange små foretak i bysentrum.

Figur 3-23 Virksomheter med over ti ansatte. Rundt Moss og i Moss sentrum.

Nedenfor ser vi nærmere på hvordan virksomhetene er lokalisert når vi fordeler på næringstilknytning.

Teknologibasert industri

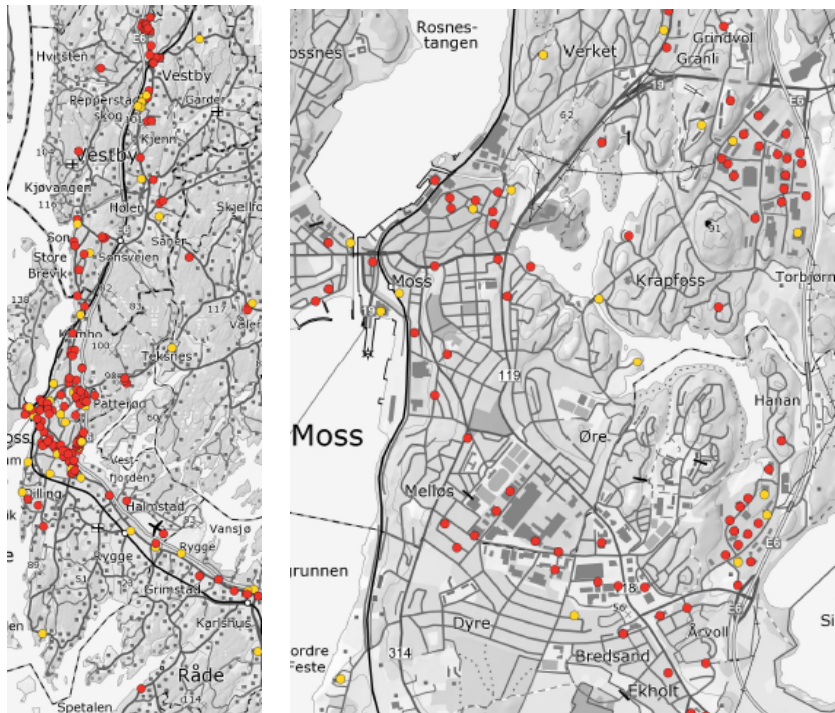
Den teknologibaserte virksomheten er spredt over hele regionen, men med konsentrasjoner på Karlshus, langs E6 og i Moss by. Det er et lite teknologimiljø som tenderer til å være en teknologiklynge i Råde, mens teknologiklyngen i Moss ligger på Jeløya og i nordlige deler av Mossentrum. I tillegg til en viss samlokalisering på Høgda og i Varnavegen.

Figur 3-24 Industri og teknologibasert industribedrifter (merket rødt) og øvrig industri (gult).

Logistikk, distribusjon og annen flyttbar produksjon

Logistikk, distribusjon og flyttbar produksjon har tydelig lokalisering langs E6. Disse virksomhetene søker lokalisering langs hovedveg, rimelige arealpriser og fleksibilitet i forhold til arealtilgang. Se Figur 3-25.

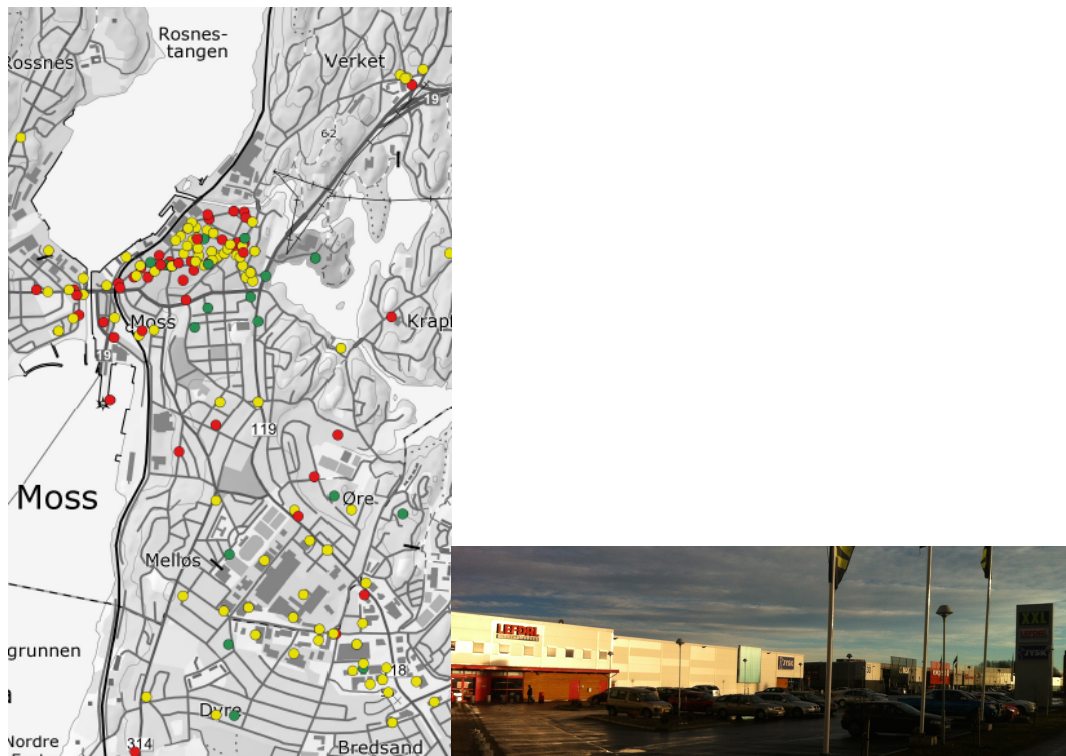

Figur 3-25 Logistikk og engros med mer. Rød=agentur og engros, distribusjon. Gul=øvrige logistikkvirksomhet.

Kundeintensiv virksomhet

Den kundeintensive virksomheten er først og fremst lokalisert i sentrum og ved Varnavegen. I begge områder er det stor samlokalisering av kundeintensiv virksomhet og den er i så stort omfang at det er grunn til å se på dette som et urban fortrinn og en mulighet i den videre byutviklingen. Samlokaliserte kundeintensive tilbud i Varnavegen gir et konkurransemessig fortrinn lett tilgjengelig for et regionalt marked. Det samlokaliseringen som utgjør et komparativt fortrinn, mer enn lokaliseringen.

Det er positivt at en så stor andel av den kundeintensive virksomheten har tilhold i sentrum og ikke minst i Møllebyen og gågata, som peker seg ut som en viktig møteplass i byen.

Figur 3-26 Kundeintensiv virksomhet. Rødt= overnatting og servering. Gult= detaljhandel. Grønt= øvrige. Bildet til høyre viser big-boxene med handelshus i Varnavegen.

Kunnskapsintensive virksomheter

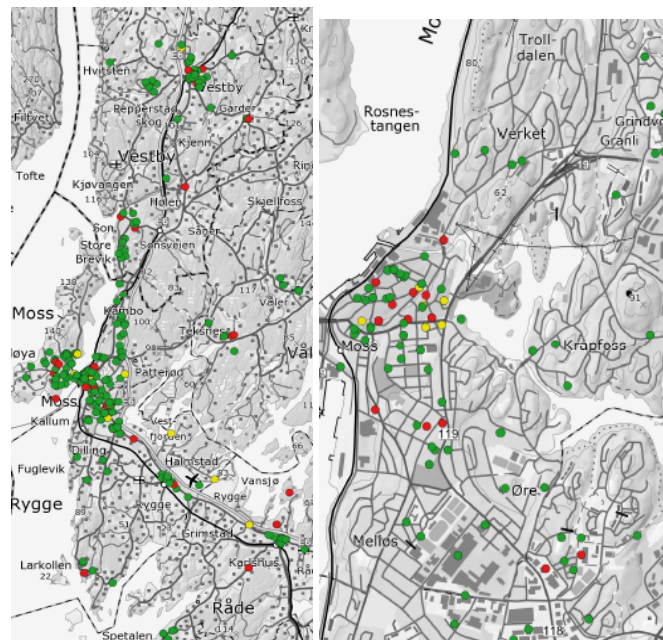
De kunnskapsbaserte foretakene er lokalisert langs Dronningensgate, gågata og Møllebyen, men de ligger også spredt over store områder, også langs E6 og ved Varnavegen. Figur 3-27. IT og telekommunikasjon ligger særlig spredt.

Offentlig virksomhet

Lokalisering av offentlig virksomhet er en viktig faktor for byutvikling. All virksomhet gir liv i byrommet og offentlig sektor kan bidra til utvikling i et område som er i forvitring. Det er mye offentlig virksomhet i Moss sentrum, men det er også mye offentlig virksomhet langt utenfor bysentrum. Slik det ser ut av kartet i Figur 3-28, er det særlig undervisning i sentrum. Det er bra og det skaper liv i gaterommet.

Figur 3-27 Kunnskapsintensive virksomheter. Gult=finans og forsikring. Rødt=IT og telekommunikasjon. Grønt= privat tjenesteyting.

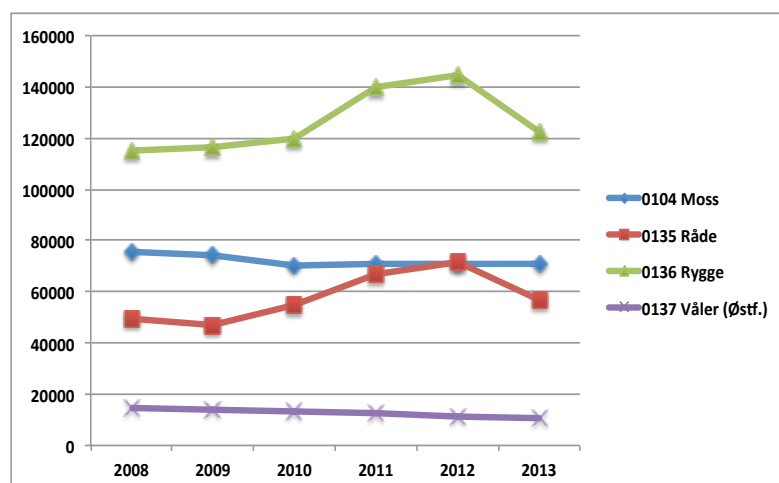

Figur 3-28 Offentlig administrasjon. Gult=offentlig administrasjon og virksomhet. Rødt= undervisning. Grønt=helse og sosialtjenester

3.6 Sterk posisjon innen varehandel

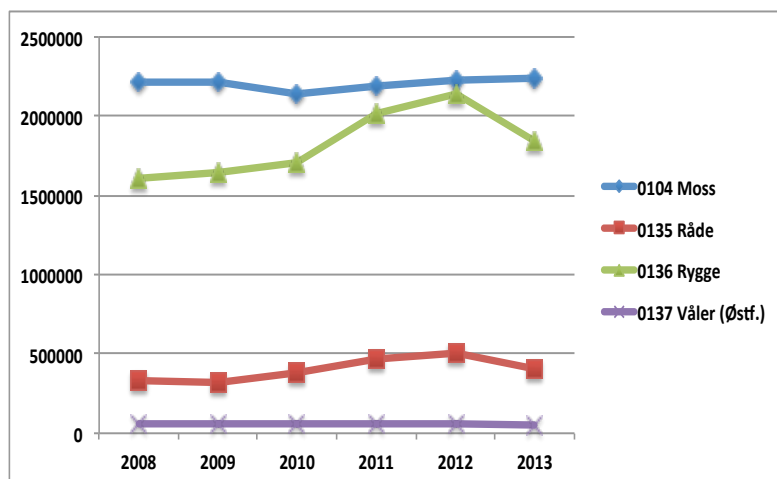
Som det framgår av ovenstående skaper handelsvirksomheter viktig sysselsetting for Mossregionen. Flere store kjøpesentra samt et stort antall bedrifter innen plasskrevende handelskonsepter – særlig rundt Varnavegen – gir et bra tilskudd av arbeidsplasser til en region med store næringsmessige utfordringer. Varehandel er den viktigste næringen i regionen foran offentlig tjenesteyting.

I figurene under har vi sett på omsetningen i varehandel per innbygger og totalt for perioden 2008-2013 (prisjustert). Rygge kommune har hatt en viktig posisjon i regionalt handelstilbud, ikke minst på grunn av tilbudet som er utviklet ved grensen til Moss¹. Men forbruket endrer karakter og omsetningen på landsbasis har stått så å si stille fra 2008 til 2013. Omsetning i snitt per innbygger lå på NOK 75.500 (eks mva) i 2013. Med en så sterk regional posisjon som Rygge kommune har hatt, med en omsetning per innbygger på 86 prosent over landssnittet, risikerer man en nedgang ved markedsendringer. Figur 3-29. Moss har en lavere omsetning per innbygger i forhold til Rygge, men en høyere omsetning totalt. Figur 3-30. Moss har også hatt en mer stabil utvikling og dermed en tryggere posisjon innen varehandelen, både totalt og målt per innbygger.

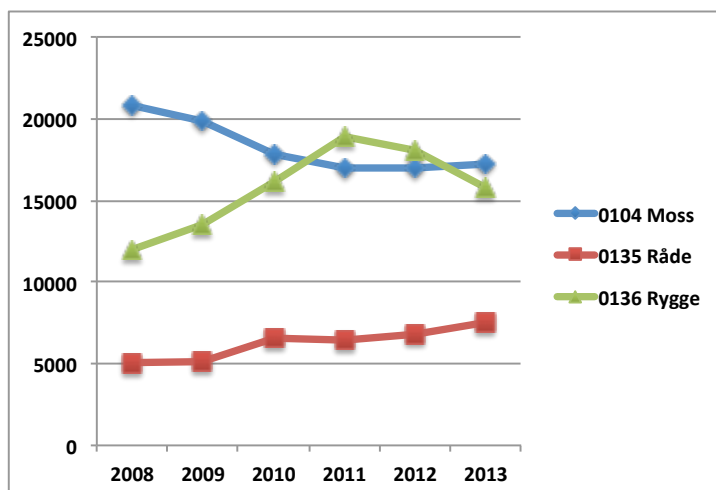
Figur 3-29 Omsetning i varehandel i NOK per innbygger. 2008-2013. Prisjustert (2013). Eks mva.

¹ En mulig feilkilde vil være omsetningen på flyplassen, som ikke er skilt ut.

Figur 3-30 Omsetning i varehandelen totalt. I NOK 1000. 2008-2013. Prisjustert (2013). Eks mva.

Utviklingen i varehandel er ren konkurranse mellom aktører, kommuner og regioner. Normalt forventes at byene er hovedleverandør innen handel, nettopp fordi handel er en viktig bidragsyter til urban utvikling og kvalitet. Med sterk konkurranse om å få arbeidsplasser til egen kommune, vil de fleste kommuner tilrettelegge for handelsaktører. Konkurransen mellom Rygge og Moss har pågått lenge, og etter noen år med sterk vekst i Rygge, er det nå tegn på at Moss som handelssted vinner og at Rygge taper. Figur 3-31 viser utviklingen i varekategorien "utvalgsvarer" som utgjør den shoppingpregete handelen. Det er denne som egner seg best for sentrumslokalisering. Her taper Rygge markedsandeler, mens Moss befester sin posisjon. Rygge har et stort og økende tilfang av arealkrevende virksomhet. Beliggende i sentrums randsoner, kan dette gi en god arealbruksstruktur innen handel. Moss og Rygge utgjør en felles handelsregion, så det er ikke kommunegrensen som er problemet. Problemet er at Moss representerer bysentrum, mens Rygge representerer byens randsoner.

Figur 3-31 Utvikling innen varekategorien utvalgsvarer. Per innbygger. 2008-2013. Prisjustert.

3.7 Oppsummert

Bolig- og arbeidsmarked - integrasjon og pendling

- ✓ Lav befolkningsvekst – hele Mossregionen tar liten andel av befolkningsveksten i Osloregionen. Sterk vekst i Ås, Ski og Vestby, men svak vekst lenger sør. Høy andel

eldre i forhold til yngre – lavest andel av regionene rundt Oslo. Mosseregionen tar en liten andel av den veksten av unge som skjer i Osloregionen.

- ✓ Moss kommune har vært og er det viktigste arbeidsmarkedet i regionen. Vestby nummer to. Men andel arbeidsplasser per innbygger har vært fallende for Moss. Andelen privat sysselsetting har gått sterkt tilbake. Arbeidsmarkedet står i dag svakere relatert til andre regioner rundt Oslo.
- ✓ Sterkt integrert arbeids- og boligmarked i Mosseregionen med mye inn- og utpendling mellom kommunene. Enda større blir omfanget om vi inkluderer Vestby. 2150 bor i Rygge og pendler til Moss. Mellom 500 og 1000 pendler daglig mellom flere av kommunene – inkludert Vestby. Råde har også en sterk integrasjon mot Sarpsborg og Fredrikstad. Sterk integrering med Oslos arbeidsmarked og 3500 som pendler til Oslo fra Mosseregionen. Pendlingsomfanget har økt over tid. 403 færre pendler inn mens 744 flere pendler ut av Mosseregionen i 2013 enn i 2008.
- ✓ For alle kategorier næringer ligger Mosseregionen dårligere an enn andre regioner rundt Oslo, bortsett fra varehandel. Endring i sysselsetting har for de fleste regioner rundt Oslo vist en nedgang i flyttbar produksjon (herunder industri). Utfordringen for Moss er imidlertid at de andre regionene har hatt vekst innen andre næringskategorier, noe Mosseregionen ikke har hatt. Rygge og Vestby har vekst i offentlig sektor. Moss har ikke hatt tilsvarende vekst. Sysselsetting innen pleie og omsorg har økt i Mosseregionen.

Kompetanse og kompetansesarbeidsplasser

- ✓ Lavt utdanningsnivå i regionen og blant de regioner rundt Oslo med lavest andel høy utdanning. Andelen med høy utdanning øker og Mosseregionen har hatt en sterkere vekst fra 2012-13 enn de øvrige sammenlikningsregionene.
- ✓ Svak utvikling i kompetansesarbeidsplasser, også relatert til sammenliknbare regioner og svak utvikling i kompetansesarbeidsplasser lokalisert i bysentrum. Nye kompetansesarbeidsplasser lokaliseres i randsonen av Moss og Karlshus. De kompetansesarbeidsplassene som ligger i Moss bysentrum ligger i sentrum nord (fra gågata til Mølleparken).
- ✓ Rygge har hatt vekst i kunnskapsbedrifter i perioden 2008-13.
- ✓ En rekke enkeltmannsforetak er lokalisert over hele regionen og utgjør et potensial for næringsutvikling. Mange av dem er lokalisert i Moss sentrum.

Teknologi og clusterdannelse

- ✓ Teknologiarbeidsplasser har vært regionens profil. Det er det fortsatt, men det skjer en dreining fra industri til IT/data og oljerelatert virksomhet. Tradisjonell industri er i tilbakegang.
- ✓ Teknologibedrifter kan generere annen vekst, tilflyt av kompetanse og de kan gi grunnlag for utvikling av klynger/clustere. Men bedriftene lokaliseres spredt og det er ikke utviklet samlokaliserte klynger. De nye etableringene er lokalisert i byens randsoner. Regionen arbeider med flere tematiske clusterdannelser innen viktige næringer som teknologi, maritim, helse mv. Få av dem er samlokalisert.

Flyttbar produksjon og arealbruk langs E6

- ✓ Vestby har tatt andeler innen flyttbar produksjon i perioden fra 2008
- ✓ Virksomhet som er knyttet opp mot vekst i Osloregionen lokaliseres langs hovedtransportårene ut fra Oslo. Mosseregionen har et slikt potensial og areal er tilrettelagt langs E6 for videreutvikling av slik virksomhet. Areal langs E6 er et stort potensial for logistikk og produksjon.

Urban utvikling

- ✓ Moss sentrum har mistet mye gammel industri, og fortsatt er det mye næringsaktivitet i bysentrum. Sentrum behøver et betydelig urbant løft.
- ✓ Svært stor vekst i arbeidsplasser rundt byen (smultringeffekt).
- ✓ Stor offentlig aktivitet i Moss sentrum – som bidrar til å gi urbant liv. Mange skoler i Moss sentrum. For øvrig stor spredning av offentlig aktivitet over hele regionen
- ✓ Moss og Karlshus sentrum er i posisjon innen utvalgsvarer. Handel med plasskrevende virksomhet i Rygge og Moss ved Varnavegen. Ulike varetilbud er relativt godt samlokalisert.
- ✓ Karlshus fremstår som ett handelssted med et tydelig sentrum. Rygge og Våler har ikke et tilsvarende handelssted med tydelig sentrum. Mosseporten fremstår i praksis som handelsstedet til Våler.

4 Globalisering, teknologi og urbanisering gir føringer

Næringsstrukturen i Mosseregionen er, som over alt ellers, preget av historien – historiske investeringsbeslutninger, spinnofts, ressursgrunnlag og initiativtakeres bosted. I tillegg kommer tilpasninger til grunnleggende endringer i markeder, teknologi, internasjonal arbeidsdeling, og menneskenes preferanser. I dette kapitlet drøftes kort tunge samfunnsmessige drivkrefter og hvordan disse påvirker både bedrifters lokalisering og bosetting. Drøftingen er relatert til utviklingen i Moss og knyttet opp mot empirien i det foregående kapitlet.

4.1 Den internasjonale arbeidsdelingen blir skarpere

Globalisering

Globalisering har de siste ti-årene vært et nøkkelbegrep for å forstå endringene i næringsstrukturen både i Norge og verden omkring. Ikke minst har den teknologiske revolusjonen knyttet til internett endret all næringsvirksomhet. Digitaliseringen har forsterket globaliseringen av markedene, samtidig som helt nye næringer er skapt og nye måter å drive næringsvirksomhet på har oppstått. I samme periode har folkerike land som Kina og India på kort tid har blitt integrert i den internasjonale markedsøkonomien, med påfølgende store konsekvenser for prisingen av særlig råvarer og arbeidskraft.

En konsekvens av globaliseringen er at den internasjonale arbeidsdelingen i produksjon av alle typer varer har blitt tydeligere. Arbeidsintensiv produksjon har blitt og blir konsentrert til områder hvor arbeidskostnadene er relativt lave. Energikrevende produksjon flyttes til land med relativt billig energi. Kunnskapsbasert produksjon, både innenfor industri og tjenester, lokaliseres der kunnskapen finnes. Finanskrisen i 2008/2009 forsterket utviklingen ved at alle større konsern ble tvunget til å gå kritisk gjennom egen produksjonsstruktur og lokalisering av enheter (Huwart og Verdier, 2013).

Mosseregionen har på den ene siden hatt en tilvekst av IT-bedrifter som et eksempel på teknologit utviklingen, og har hatt en nedgang i industrien som er et eksempel på hvordan arbeidsintensiv produksjon flyttes ut av Osloregionen til områder med lavere kostnader.

Urbanisering

Flere og flere mennesker trekkes mot byene. Mens om lag 10 prosent av verdens innbyggere bodde i byer i 1900, bodde om lag halvparten av verdens befolkning i urbane områder i 2010 og det er ventet at nærmere 75 prosent av verdens befolkning vil bo i urbane områder i 2050 (OECD, 2009). Det er også godt dokumentert at urbanisering både er en direkte følge av og forutsetning for økonomisk vekst (Glaeser, 2011).

Samtidig som urbaniseringen har pågått for fullt, har bosettingen i områdene rundt byene vokst. Boligområdene beslaglegger store arealressurser og de fremtvinger transport mellom boligområdene og arbeidsplassene inne i byen. Over tid flyttet også arbeidsplassene ut av byen, og forvitringen i sentrum startet. Når stadig flere boliger og virksomheter flytter ut av byene, og generes stadig større transportbehov. Denne utviklingen er omtalt som "urban sprawl" (Squires, 2002). Det arbeides målrettet for å snu denne utviklingen Osloregionen, noe som gjenspeiles i blant annet ny areal- og transportplan for Oslo/Akershus (2014), der målet er

sterk urbanisering og utvikling langs de banestasjoner. "Sprawl repair" er blitt en viktig mål i arealplanlegging (Tachenieva 2010). Byens visuelle og funksjonelle attraktivitet blir en sentral faktor for å oppnå økonomisk vekst. Transformasjonen i Bjørvika har bidratt til at Oslos viktigste CBD (Central Business District) ligger her, etter å ha vært på en slags rundreise rundt byen gjennom de siste årtiene. I dag er den tilbake nesten samme sted som den var for hundre år siden (Kvadraturen). Det illustrerer hvor viktig bysentrum er for vekst og utvikling.

Etter en tiltagende sentraliseringsbølge gjennom 1990-tallet, utviklet det seg en akademisk litteratur på 2000-tallet omhandlende så kalte «resurgent cities» (gjenoppblussende byer). Gamle etablerte byer opplevde fornyet vekst med sterk endring i bysentra som tidligere hadde vært preget av forfall slik vi har sett i Oslo. Boston, London, New York og Amsterdam er internasjonale eksempler på byer med en tydelig ny oppblomstring, økonomisk vekst og mer politisk makt (Duranton og Storper, 2006, Storper, 2011).¹ Tendensen kan oppsummeres med følgende sitat: *Urban rents have gone up faster than urban wages, suggesting that the demand for living in cities has risen for reasons beyond rising wages. The rise of reverse commuting suggests the same consumer city phenomena* (Glaeser m.fl., 2001)

Mange norske byer har rettet fokus mot boligutbygging ved de kollektive knutepunktene (for eksempel Lillestrøm). Boligbygg er imidlertid dyrere å bygge (bad, kjøkken, balkong mv), og gir god fortjeneste for utbygger. Kontorbygg er enklere bygg og gir lavere fortjeneste. Det er derfor viktig å ikke bare regulere for blandet formål ved de kollektive knutepunktene. Kontorarbeidsplasser er den mest arealeffektive måten å bruke områdene rundt de kollektive knutepunktene. Med økt bruk av fleksitid – herunder for eksempel rushtidsprising – vil også kontorarbeidsplasser skape liv i gaterom om ettermiddagene, noe som har vært hovedargumentet for blanding av kontor/bolig rundt Oslo sentralstasjon. På grunn av de prismessige og bygningsmessige ulikhetene ved bolig/kontorbygg er det lite gunstig å ha kontor og bolig i samme bygg. Nødvendigheten av å ha kontorarbeidsplasser sentralt er stor. Dels vet vi at mens man gjerne bruker noe tid på å komme fra bolig til buss/bane, er villigheten langt mindre til å bruke mer enn noen få minutter fra tog/bane til jobben. 300-400 meter er en kritisk grense for hva som ansees som akseptabelt. Blir det lenger bruker folk fort bil i stedet.² Med økende tetthet av biler, økte krav til reduserte klimagassutslipp, rushtidsavgifter m.v. vil behovet for bruk av kollektive transportmidler som reisemiddelvalg til arbeid, øke. Da blir det svært viktig å fokusere på tilrettelegging for kontorarbeidsplasser tett på de kollektive knutepunktene. Boliger kan legges lenger ut.

Urbaniseringsgraden påvirkes av flere faktorer. Med mer attraktive og funksjonelle bykjerner, flere arbeidsplasser i sentrum og bedre kollektivtransport, følger en økende interesse hos unge for å bo urbant, og for kunnskapsarbeidere for å arbeide urbant. Dette gjør at bosettingen i økende grad klumper seg i eller nær byene. Tidligere industriområder har blitt transformert til boliger, offentlige rammebetingelser har reversert utflytting av varehandelen fra sentrum og bedre kollektive transportmidler har bidratt har lettet tilgjengelighet til bysentrum.

² Aud Tennøy, TØI: muntlig meddelelse

For varehandelens del har det vært vanskelig å få opp gode handelstilbud i sentrum så lenge folk både bor og jobber utenfor sentrum. En vesentlig drivkraft for urban utvikling er arbeidsplasser. Deretter følger etterspørsel etter boliger i sentrum og handel og service i sentrum.

Bakgrunnen for målet om å trekke handelsvirksomhet til bysentrum er at det bidrar til økt sentrumsaktivitet (økt bruk av sentrum). En undersøkelse gjennomført i England, har en mer nyansert analyse av hva som skaper vitalitet i bysentrum. (Swinney m fl 2013). Den konkluderer med at antall kontorarbeidsplasser lokalisert i sentrum er en kritisk suksessfaktor for bysentrums vitalitet. Og viktigst av disse er kompetansearbeidsplassene. Å lokalisere kompetansearbeidsplassene tett på de kollektive knutepunktene bidrar til redusert transport og flere kunder i bysentrum, noe som igjen gir godt grunnlag for handel og service. Analysen konkluderer med at de mest vitale bysentrene er de som har et høyt antall kontorarbeidsplasser ved de kollektive knutepunktene. Disse bidrar til økt bruk av kollektive transportmidler (redusert bilbruk) og best grunnlag for handel og service i bysentrum. Det er altså viktigere å legge kontorarbeidsplasser i sentrum enn varehandel. Etterspørsel etter handelstjenester, servering o.a. kommer som en konsekvens av at det er mennesker i sirkulasjon i området.

I Oslo har denne tendensen vært svært tydelig. Med byggingen av Barcode ved jernbanestasjonen og transformasjonen av hele området, ble det attraktivt for de store kompetansebedriftene å lokalisere seg ved det kollektive knutepunktet. DNB flyttet fra Aker Brygge med mange p-plasser til Barcode med tilnærmet null p-plasser. Deloitte, et av verdens største konsultantselskap flyttet fra Skøyen til Barcode. De er begge eksempler på at Oslo sentralstasjon oppleves som mer sentralt enn både Aker Brygge og Skøyen, som for få år siden var byens største kompetansesentre. Begrunnelsen for begge er bedre tilgang til arbeidskraft over hele Osloregionen. Mens kompetansen tidligere bodde i Oslo vest/Bærum, bor den i dag i alle retninger. Og den reiser med tog. Tog er også et mer komfortabelt reisemiddel enn buss, og oppfattes som et attraktivt transportmiddel der man kan lese og arbeide.

Moss by gjennomgår en tilsvarende transformasjon fra industri til bolig. Det er planer for utvikling av areal for bolig og næring ved ny togstasjon, men utviklingen av Moss by er ikke kommet så langt som andre byer i Osloregionen. Dette henger sammen med at avindustrialiseringen har skjedd senere.

Kompetanse

Selv om spesialisert kompetanse vokser fram som en stadig mer avgjørende innsatsfaktor for konkurranseutsatte virksomheter, er slike virksomheter også arbeidsintensive. Utviklingen gjenspeiles i data for hvilke næringer som vokser som andel av norsk sysselsetting. Forretningsmessig tjenesteyting og kunnskapsbaserte tjenester spesielt, har over lang tid vokst raskere enn andre næringer og vokser som andel samlet sysselsetting,

Flere næringer har positiv verdiskapingsutvikling uten at sysselsettingen øker. Årsaken er kontinuerlig produktivitetsutvikling som følge av stadig mer effektiviserende teknologi. Det gjelder en rekke industrinæringer og fiskeoppdrett.

Kombinasjonen av rask teknologiutvikling og økende etterspørsel etter spesialisert kunnskap gjør at vi regionalt i Norge har sett den sterkeste befolkningsveksten i områder som har mange

virksomheter som leverer attraktive kunnskapstjenester og/eller leverer etterspurte råvarer som olje og gass. Utviklingen holdes oppe av stadig sterkere etterspørsel fra øvrig næringsliv etter bistand fra spesialiserte og kunnskapsintensive problemløsere. Det er i det hele tatt vanskelig å se for seg vesentlig næringsvekst i konkurranseutsatt næringsliv i noen region uten vekst også i forretningsmessig tjenesteyting eller kunnskapsbaserte tjenester.

Hjemmeorientert tjenesteproduksjon

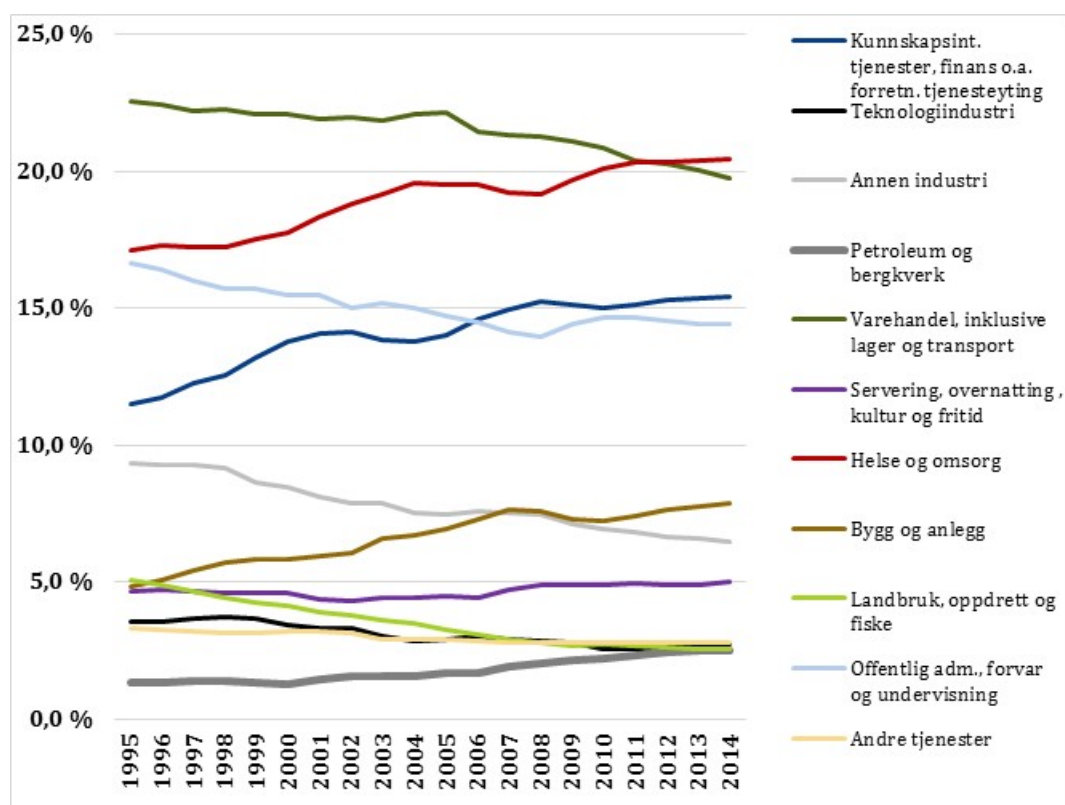
Tross økende globalisering, produserer de fleste virksomheter og sysselsatte i alle rike land tjenester til egen befolkning. Slike virksomheter er bare indirekte koblet til hvordan internasjonalt konkurranseutsatte næringer utvikler seg, primært ved at konkurranseutsatt næringsliv genererer inntekter som benyttes til innenlandsk produserte tjenester. Så godt som all offentlig virksomhet produserer tjenester for innenlandsk befolkning. Det samme gjelder næringer som varehandel, servering, innenlandsk transport og bygg og anlegg. I alle rike land utgjør slik hjemmeorientert tjenesteproduksjon over 2/3 av de sysselsatte. I Norge er andelen om lag 70 prosent.¹

Med unntak av bygg og anlegg, som varierer mye med konjunkturutviklingen, utgjør de andre hjemmeorienterte næringer en meget stabil andel av landenes økonomi. Regionalt er forskjellene større ved at sysselsettingen i enkeltkommuner eller regioner er sterkt påvirket av hvor store anlegg som sykehus eller logistikkentra er lokalisert. For andre deler av hjemmeorienterte næringer følger sysselsettingen i meget stor grad befolkningsveksten og befolkningens forbruk.(Damvad, 2014)

Når konkurranseutsatte næringer og hjemmeorienterte næringer sees i sammenheng kan betydningen av sterkere globalisering og internasjonale arbeidsdeling oppsummeres slik: Hjemmemarkedsorienterte næringer demper effekten av globale endringer på regional sysselsetting. Over tid vil imidlertid også hjemmeorienterte næringer bli påvirket av globale utviklingstrekk ved at befolkning og virksomheter trekker mot de regioner hvor inntektsskapingen er størst. I OECD-landene er det primært i og rundt de største byregionene.(OECD, 2012)

Figur 4-1 viser utvikling i *andel* sysselsatte i utvalgte aggregater av næringer. Veksten i helse og omsorg og forretningsmessige tjenesteyting er påfallende. Det samme er den synkende sysselsettingsandelen til industri, selv om teknologisk industri har langt bedre utvikling enn annen industri.

¹ Beregnet på bakgrunn av nasjonalregnskapet. Følgende næringer leverer tjenester primært til egen befolkning: elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning, vannforsyning, avløp og renovasjon, bygge- og anleggsvirksomhet, varehandel og reparasjon av motorvogner, transport utenom utenriks sjøfart, post og distribusjonsvirksomhet, serveringsvirksomhet, omsetning og drift av fast eiendom, offentlig administrasjon og forsvar, undervisning, helse- og omsorgstjenester, kultur og underholdningstjenester.

Figur 4-1 Andel av samlet sysselsetting. Utvalgte næringer fra nasjonalregnskapet. 1995 – 2014. Næringer med over 5 prosent av sysselsettingen

Hvilken betydning har dette for Mosseregionen?

Mosseregionen vil påvirkes av globalisering, ikke minst fordi regionen ligger tett på Oslo og på aksen mellom Norge og Europa. Kompetanse som drivkraft for næringsutvikling og vekst er utfordrende for regionen, først og fremst fordi utgangspunktet (status) viser en sterk konkurranse om kompetente unge rundt Oslo. Men dersom regionen klarer å ta inn over seg det som skjer av globale trender og retter fokus mot det potensialet som ligger i den kompetansen regionen allerede har og gjør riktige trekk for å styrke dette, kan regionen vokse og dermed legges også et grunnlag for å hente ut mulighetene som ligger i hjemmeorientert tjenesteproduksjon.

Dersom utviklingen ved Oslo Sentralstasjon er uttrykk for en ny trend, så kan det forventes at toget også om få år blir et helt sentralt knutepunkt i Moss. Med utviklingen av Råde stasjon, som vil bli det nye fylkessykehusets stasjon, vil også Råde stasjon bli et sentralt knutepunkt. Begge disse kan forventes å bli attraktive lokaliteter for kontorarbeidsplasser. I Moss ligger stasjonen og fergekaia i sentrum, om enn noe i randsonen av sentrum. Det kan forventes at med økt bruk av tog som transportmiddel, vil dette området være helt sentralt i den videre utvikling og lokalisering av kontorer, boliger og handel/service. Togstasjonen kan med stor fordel trekkes i retning nordover mot dagens sentrum for å motvirke en utvikling av urban utvikling sørover. Med privat kapital tilgjengelig for investeringer på Petterson-tomta, må det rettes fokus mot utvikling av et kompakt sentrum i denne retningen.

4.2 Næringsutvikling – nye utviklingstrekk

I dette avsnittet drøfter vi hvordan næringsutviklingen i de største næringene i Norge (med utgangspunkt i nasjonalregnskapet) og i Mosseregionen (samlet og for hver kommune) påvirkes av eksterne forhold. Drøftingen er ment som et bakteppe for også å vise ulike næringers størrelse og endring i denne. Vi ser på både sysselsetting og verdiskaping (bruttoprodukt). Innledningsvis trekker vi opp noen generelle utviklingstrekk og trender:

4.2.1 Industriens verdikjede splittes opp

Tidligere besto en industribedrift av mange funksjoner på ett og samme område; transport, lager, produksjon, kontor, boliger. I dag er alle disse funksjonene splittet opp. Lager og produksjon ligger i hovedsak langs de store transportårene og kontor ligger i sentrum mens boliger transformerer industriområdet. Når byer transformeres fra industri til bymiljø øker tomteprisene slik at produksjon og lager flyttes over til billigere tomter utenfor byen. Når gamle industrikommuner fortsatt arbeider for utvikling av industri er det enten kontor, lager eller produksjon som er aktuelt.

Ser vi det samme i Mosseregionen?

Moss by har vært en aktiv industriby lenger enn de fleste andre industribyer i Østfold. Industrien forlater bysentrum, lager og logistikk lokaliseres bort fra havna og nær E6. Boliger har vært lokalisert i byens randsoner og i ytre deler av regionen, men er nå på vei inn i sentrum igjen. Kontorlokalene har lagt seg i sentrums randsoner, mens offentlig sektor har hatt fokus på å trekke denne delen av offentlig virksomhet inn i sentrum med mål om vitalisering.

Transformasjonsprosessen pågår og både Vingtomta og Petterson-tomta åpner muligheter for store transformasjonsprosesser som vil legge føringer for den videre utviklingen av byen. Resultatet av denne byfornyelsen vil styre i hvor stor grad byen utvikles som en motor for regionen. Målet bør være å utvikle et kompetansesenter i bysentrum. Opplevelsestilbud vil også forventes å gi større regionale synergier ved å være samlokalisert i områder med et besøkspotensial. Petterson-eiendommen har kultur og kompetanse som grunnelementer i dag. Dette stemmer overens med flere andre tilsvarende tilbud og aktiviteter i det samme området.

4.2.2 Transformasjon i produksjonsleddet

Under har vi listet opp noen faktorer som påvirker og styrer produksjonsleddet:

- Det er fremdeles et stort potensial for effektivisering av vareproduksjon knyttet til digitalisering og automatisering (smarte systemer). Antall sysselsatte innen rutinemessige produksjon vil derfor fortsatt gå ned, spesielt i land med relative høye lønninger
- Også logistikksystemer vil effektivisere som følge av digitalisering og i systemintegrering. Også her vil sysselsettingen falle, men selve logistikksentraene vil trenge arbeidskraft der de lokaliserer seg. Antall logistikk sentra vil imidlertid bli færre.
- Kunnskapsbasert produksjon vil imidlertid trenge mye menneskelig kontakt, mellom ansatte og mellom virksomheter (kunder og partnere). Lokalisering i tette urbane strukturer vil for slike være en klar fordel.
- Personrettede tjenester og handel vil alltid lokaliseres der mennesker bor og ferdes.

Utviklingen over er generelle og pågår over hele verden. I økende grad ser vi at utvikling krever større tilpasninger enn mange land er forberedt på. Enten kan planleggerne og politikere

tilrettelegge og erkjenne de utviklingstrekk som vil komme, eller så vil næringslivet utvikle dette på egen hånd. Da blir det nødvendig med styring i etterkant.

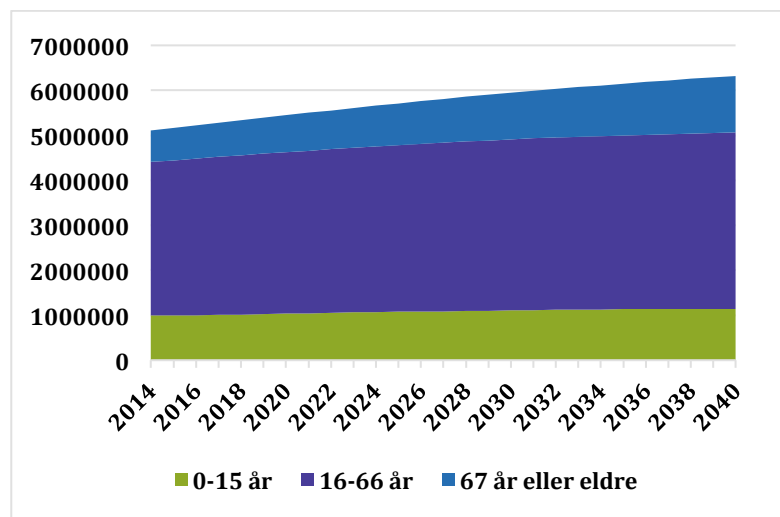
Potensial for Mossregionen

I tilrettelegging av næringsareal langs E6-korridoren kan en god planstrategi og samarbeid med grunneiere initiere komparative fortrinn i en framtidig konkurranse der logistikk og transport vil endre karakter og effektiviseres. Mosse by har et potensial som motor for regionen ved at relativt store byrom kan og vil bli omformet. Hvordan byrommet tilrettelegges for både kunnskapsintensiv og personrettet tjenesteyting vil ha avgjørende betydning for om Mossregionen kan vokse som urbant sentrum utenfor Oslo.

4.2.3 Vi blir eldre og etterspør mer helse og omsorgstjenester

Sammensetningen av befolkningen påvirker også næringsstrukturen. I Norge, som de andre OECD-landene, er det særlig aldringen av befolkningen som endrer næringslivet – både ved at eldre etterspør andre varer og tjenester enn yngre og ved at færre sysselsatte per innbygger tvinger fram arbeidssparende effektiviseringer der hvor det er mulig.

Virkningene av demografiske endringer skjer over et mye lengre tidsrom enn hva som følger av globaliseringen og IKT-revolusjonen. Andelen eldre (70 år eller mer) forventes å øke fra knapt 11 prosent av befolkningen i 2014 til 19 prosent i 2060, ifølge mellomalternativet til SSBs befolkningsframskrivninger. (SSB,2014) De demografiske endringene alene tilsier at stadig flere mennesker vil arbeide innenfor helse- og omsorgsyrkene, enten de er organisert i offentlig eller privat sektor. Veksten i helse og omsorgssektoren må også sees på bakgrunn av at vi, ettersom samfunnet blir rikere, ønsker å bruke mer ressurser på slike tjenester.

Figur 4-2 Norges befolkningen framskrevet til 2040 i henhold til SSBs middelalternativt. Fordelt på tre aldersgrupper

Hovedårsaken til at befolkningen vokser er primært innvandring, men demografien har også stor betydning for næringsutvikling. I tillegg til at vi blir eldre, har den demografiske utviklingen vesentlig betydning for tilbudet av arbeidskraft. Selv om befolkningen vokser, vokser ikke arbeidsstyrken i samme takt, både fordi stadig flere går ut av arbeidsstyrken som følge av pensjonering, og som følge av uføretrygding.

Hvordan påvirker dette Mossregionen?

Mossregionen har en høy andel eldre i forhold til yngre. Den eldre delen av befolkningen skal selvfølgelig sees på som en ressurs i seg selv, både som aktive innbyggere og som kilde til etterspørsel etter flere typer personrettede tjenester enn kun helse og omsorg. Eksempelvis er eldre en større bruker av klassiske kulturtjenester enn yngre. Eldre besitter også betydelig kompetanse som utgjør en ressurs.

Like fullt er utviklingen bekymringsfull med tanke på Mossregionens mulighet til å utvikle nye typer virksomheter og som lokaliseringssted for virksomheter som trenger nyutdannet arbeidskraft. Generelt søker kunnskapsrettede tjenester å lokalisere seg i områder hvor det er mulig å rekruttere framtidige medarbeidere fra. Det blir derfor viktig for regionen å øke andelen yngre i egen befolkning, ved blant annet å tilrettelegge for attraktive boliger og attraktive næringsmiljøer som trekker unge mennesker til regionen.

4.2.4 Forbruk, opplevelser og opplevelsesindustri

Forbruket rettes mot mer opplevelser

Skal vi tro SSBs forbruksundersøkelser er det få goder nordmenn verdsetter høyere enn boliger og fritidseiendommer. Reiseopplevelser er et annet gode som verdsettes enda høyere, også i krisetider. De fleste husholdninger ser ut til å redusere etterspørselen etter dyre kapitalgjenstander før feriebudsjettet krympes vesentlig.¹

Som en følge av økt etterspørsel etter opplevelser av ulike slag, har næringer som selger populære opplevelser vokst, samtidig som opplevelseselementer får stadig større plass i verdikjeder som spesielt retter seg mot personkunder.

Villigheten til å reise langt for å få tilgang til genuine opplevelser ser ut til å øke, ikke bare som følge av økende levestandard, men også som følge av at det å reise for mange blir en viktig verdi i seg selv. Valg av reise- og feriemål er blitt en måte å kommunisere og skape identitet på. Samtidig ser vi en økt bruk av private hytter. Folk utvider helgen med en ekstra dag og jobber fra hytta. Hyttene får også stadig høyere standard. Med økt bruk av hytta øker interessen for lokale kjøp av varer, tjenester og opplevelser.

Besøksnæringene

Reiseliv er en mangeartet næring, som involverer flere offentlige sektorer (landbruk, kultur, miljø, plan) og mange private aktører sammen med organisasjoner og foreninger. Begreper som destinasjonsutvikling, opplevelsesindustri, opplevelsesøkonomi og besøksindustri illustrerer et stort mangfold og en mangeartet næring. Besøksnæring er som begrep dekkende for alle disse næringene. Årsaken til at folk reiser på ferie er ikke for å sove i en seng, men for å oppleve noe. Dette "noe" kan være vakkert landskap, turmuligheter, kulturopplevelser, bademuligheter eller besøk i kommersielle anlegg (golf, gjestehavn, badeland mv). Den næringsmessige aktiviteten er lett synlig i reiselivsbedriftene, mens den er mindre synlig i handels- og serveringsbransjen. Derfor er reiseliv en utfordrende næring å utvikle.

¹ Kilde forbruksundersøkelsen. Andelen utenlandsreiser har vokst også i perioder hvor andre typer forbruk har falt.

Veksten i besøksnæringene driver fram en destinasjonsutvikling der fokus rettes mot tilbud av opplevelser og aktiviteter. Disse kan være kommersielle (golf, kulturarrangement, alpint) eller de kan være ulike varianter av reiselivsmessig infrastruktur som ofte er tilrettelagt av offentlig sektor (badestrender, turstier, museer). Tilretteleggingen i slike ikke kommersielle tilbud er sentralt for besøksproduktet, men har ingen inntektsside. Inntekten må derfor tas ut i privat sektor, noe som krever et godt samspill og strategisk samarbeid mellom privat og offentlig sektor.

En tilrettelegging for utvikling av besøksnæringene skjer gjennom et målrettet destinasjonsarbeid der aktører fra overnatting, servering, handel, tjenesteyting og offentlige sektorer (landbruk, miljø, plan, kultur m. fl.) sammen må definere konkrete mål som genererer omsetning. Merkete stier og sykkelveier blir stadig viktigere i destinasjonsarbeid, mens kafe, kulturtilbud, arrangement og handel er tilbud som kan oppleve omsetning som følge av besøk. Lokalisering av de enkelte kommersielle tilbud er en kritisk faktor for å få økonomisk effekt ut av ikke-kommersielle tilbud. Synergier av reiseliv er økt aktivitet i byggenæringene.

Hvilken betydning har dette for Mosseregionen?

Mosseregionen har hytteområder langs kysten og Vannsjø i tillegg til innslag av kulturtilbud i Moss/Jeløya. Ved utvikling av besøksindustrien er det svært viktig å utvikle attraktive destinasjoner der tilbudet er helhetlig og samordnet. Derfor bør lokalisering av enkeltattraksjoner være målrettet og strategisk. Samlokalisering av for eksempel et badeland, gjestehavn, kulturtilbud og servering kan være helt kritisk for å oppnå besøksvolum og lønnsom drift.

Utvikling av tilbud innen det vi omtaler som opplevelsesøkonomi bør være mulig. Med utgangspunkt i sommergjester langs kysten, kultur i sentrum og aktiviteter i naturen kan tilbud innen opplevelser der man kopler ikke kommersielle med kommersielle tilbud være en god mulighet. Å tilby servering på en strand er et slikt eksempel. Men det stiller store krav til attraktivitet og kvalitet.

I tillegg er næringsstrukturen preget av denne sterke reisetrenden ved at Rygge flyplass i særlig grad leverer ferierettede flyplass tjenester. Slik inngår Mosseregionens næringsmiljøer i globalt drevne reiselivsbaserte verdikjeder. Potensialet for å trekke kunder inn i landet via Rygge er også til stede. Norge markedsfører naturbaserte aktiviteter i et stille og vakkert landskap, noe regionen kan by på. Flyreisene med Ryan Air er også rimelige, noe som kan kompensere for høykostlandet Norge.

4.2.5 Handel i endring

Handelen er gitt en planmessig ramme gjennom en statlig planbestemmelse (kjøpesenterstoppen) som skal bidra til økt bruk av sentrum. Men når boligfelt legges i byens randsoner og når arbeidsplasser, til og med kontorarbeidsplasser, øker i omfang i byens randsoner, så blir det tomt for folk i sentrum. Da blir det også vanskelig å drive både butikk og serveringsvirksomheter der. Men det er flere faktorer som påvirker ulike faktors betydning for byutvikling. Nyere empiri har dokumentert at kontorarbeidsplasser generer mer liv i sentrum enn handel. (Swinney og Sivaev, 2013).

Forbruket endrer seg ved at kjøp av varer og tjenester forskyver seg fra vekst i kjøp av varer til kjøp av tjenester. Mens det i økende grad blir konkurranse på pris i varehandelen, skjer det samtidig en økt etterspørsel etter service og tjenester. Dette gir seg ulike utslag som kan oppsummeres i følgende trender:

- Økt konkurranse på pris innen varehandelen, som dels skyldes prispresset i netthandel, bidrar til at en økende andel av varene tilbys i store butikker lokalisert i billige fabrikkliknende bygg på billige tomter utenfor sentrum. Dette forskyver handelen ut av sentrum, fordi både denne typen bygg og de nye butikkonseptene ikke egner seg i strøgsgater.
- Den varehandelen som tradisjonelt har egnet seg godt for strøgsgatehandel, er i økende grad tilgjengelig i nettbutikker – der tilbudet er langt større og billigere enn i strøgsgatene. Stadig flere konsepter forsvinner fra gateplan (og fra kjøpesentre), som for eksempel foto, musikk, film, dyrebutikker, konfeksjon, sport m.fl.
- Det er en økende andel tilbud innen servering og personlig tjenesteyting (både i gateplan og i kjøpesentre) som tar ut den økende etterspørselen etter tjenester og service. Eksempler på konsepter som vokser er helse (hud, hår, negler mv) og trening sammen med kafeer, småmat og bakeriutsalg med servering. Kjøpesentrenes andel av denne type tilbud øker, dels på bekostning av varer.
- Kombinasjonen av varer og tjenester øker. Det innebærer for eksempel at sportsforretningene, som merker økt konkurranse fra netthandel, tilbyr varer i kombinasjon med service og tjenester som kurs, treninger, tilbud i forbindelse med konkurranser, samarbeid med klubber osv. Dette krever stor utadrettet aktivitet fra sportsbutikkene. Mange av dem har også stor aktivitet på nettet. Videre ser vi økende grad av spesialisering, for eksempel jakt/fiske, padling, fjellsport, fotball mv. Andre eksempler er dyrebutikker i kombinasjon med veterinærvirksomhet og parfymeri i kombinasjon med hud-/neglebehandling.
- Økt inntekt bidrar til at tilbud som tidligere krevde store kundeomland på opp mot 50-100.000 innbyggere, i dag kan tilbys på mindre steder. Det betyr at mens de regionale handelsstedene tidligere trakk mange kunder, i dag kan oppleve redusert omsetning som følge av konkurranse med andre mindre byer som tilbyr et stadig bredere utvalg.
- I tillegg brer netthandelen om seg og folk kan sitte på nettet og handle til lenge etter vanlig stengetid for butikkene.

Dette er resultat av at handelen er under sterk transformasjon, dels påvirket av globale trender, sterkt prispress og endret forbruksmønster. På sikt kan dette innebære at handelens plass i bybildet forandres og erstattes med mer service og tjenesteyting, samtidig som økt andel bosatte og arbeidstakere i bybildet kan stimulere utviklingen av spesialforretninger (som trenger store nedslagsfelt) og behovet for å få dekket hverdagsbehov i sentrum.

Som følge av dette er det viktig at byplanleggere ikke forventer at første etasje kan brukes til handelsformål i samme grad som tidligere. Dette har på mange måter vært en enkel løsning for å få liv i gateplan. Det kan i stedet utvikles til dødrom i gatene. Andre løsninger i første etasje er derfor viktig, som grøntribatter, små oppholdsrom for uteliv og god visuell kvalitet på boliger i gateplan. For forretningsbygg kan det skapes liv i gateplan gjennom tilrettelegging for uterom rundt inngangsparti, kantine, resepsjon, og møterom mot gateplan. Det kan skape et bedre gatebilde enn en lukket fasade.

Hvilken betydning har dette for Mosseregionen?

Moss og Rygge er de viktigste handelsstedene og Moss sentrum har en posisjon som sentralsted for service, noe som gir et godt grunnlag for vekst av nye næringer. (Selstad m fl 2002). Det er et godt grep å samlokalisere big—box-aktiviteten til ett område slik man ser på Vingtomta og området rundt i dag. Og det er bra å ha et kjøpesenter i bysentrum. Videre er det viktig at Karlshus kan være det naturlige stoppestedet for de som tar denne vegen mot Fredrikstad. Utfordringen kommer med ny togstasjon, som bør ha et handelstilbud på stasjonen.

Halmstad kan ikke forventes å ha en framtid som handelssted, og det bør også vurderes om dette stedet skal videreutvikles for boligformål og da er det heller ikke relevant å utvikle for handel. Det er i dag snarere en utvikling mot konsentrasjon og agglomerasjon, enn spredning i varehandelen.

Moss sentrum har et visst handelsomfang, men enda mer handel og service kan forventes ved økt boligbygging i sentrum og økt utvikling av kontorarbeidsplasser. Handel følger folk og lokaliseres (drives best) der det er sirkulasjon av mennesker. Det må forventes at opplevelser, bespisning, service og tjenesteyting blir like viktig som handel i fremtiden. Det bør rettes like mye fokus mot serveringssteder og service som handel i videre utvikling av Moss by.

4.3 Regionale fortrinn gir muligheter for vekst

Når næringer vokser i en region er det ofte som følge av at virksomheter utvikler konkurransefortrinn gjennom regionens attraksjonsegenskaper, eller komparative fortrinn. Komparative fortrinn kan være tilgang til verdifulle naturressurser. I vår tid er komparative fortrinn vel så ofte et resultat av langvarige videreutvikling av særlige kommunikasjonsmessige fortrinn, eller næringsmiljøer med spesialisert kunnskap.

Det kan også tenkes negative attraksjonsegenskaper, ved at en region har dårligere utgangspunkt for vekst enn andre. Fortrinnene kan videreutvikles (eller negative egenskaper kan kompenseres) dersom ulike aktører kan oppnå gevinster ved tettere samhandling. Gevinstene kan være enten å utnytte skalafordeler bedre, f.eks. innen utvikling av infrastruktur, kunnskapsinstitusjoner eller andre institusjoner. Gevinster kan også komme som følge av tettere samarbeid mellom aktører med komplementære aktiviteter. Vi har valgt å kalle disse potensielle samhandlingsgevinstene for **potensielle synergieffekter**.

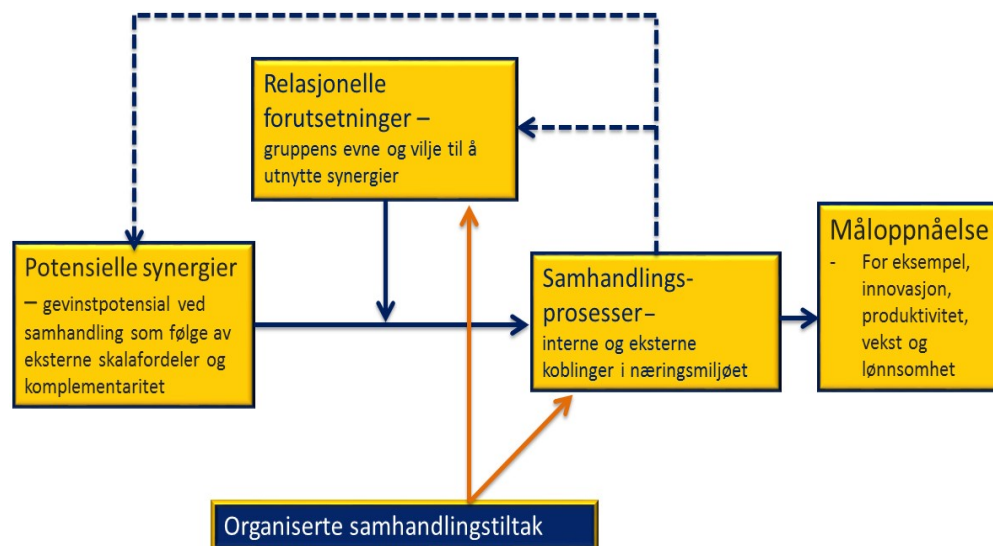
Viljen og evnen til regionale aktører til å videreutvikle regionens fortrinn er dels avhengig av at de har en identitet som knytter dem til stedet og at de har muligheter til å utvikle relasjoner til potensielle samarbeidspartnere regionalt. Vi har valgt å kalle viljen og evnen til deltagelse i oppgraderende aktiviteter for **relasjonelle forutsetninger**.

Organisert samhandling kan støtte ulike typer aktiviteter, enten for å støtte oppunder regionale aktørers relasjonelle forutsetninger eller utløse uforløste synergier. Ser vi på tvers av ulike typer samhandlingstiltak, er det mest rasjonelt at offentlige organiserte aktiviteter konsentreres til aktiviteter hvor det er grunn til å forvente at dynamiske effekter vil skyte fart etter offentlig intervensjon.

Hvilken betydning har dette for Mosseregionen?

Resonnementene over er oppsummert i figuren nedenfor (figur 4-3). Mosseregionen har flere påfallende attraksjonsegenskaper. Næringsmessig; en av Oslofjordens mest aktive havner, effektiv motorvei tilpasset logistikk til hele Østlandet, en voksende sekundær flyplass og småbyorientert næringsliv. Boligmessig: stort utvalg av boligområder både nær fjorden, i og utenfor tradisjonsrik by, nærhet til en særegen innsjø som Vannsjø, relativ gode pendlingsmuligheter og effektiv jernbane til Oslo, Norges mest mangfoldige arbeidsmarked.

Det er likevel ikke opplagt at den interne samhandlingen i regionen har evnet å utløse alle regionens potensielle synergier. Både stoltheten av tilhørigheten til Mosseregionen som region kan trolig styrkes. Det er også et potensial for bedre samordning av regionens boligområder og næringsarealer. I kapittel 7 kommenterer vi nærmere hva som er regionens styrker, svakheter, muligheter og utfordringer.

Figur 4-3 Samhandlingsmodell

Kilde: Jakobsen og Røtnes (2012), bearbeidet av Damvad.

4.3.1 Fokus på komparative fortrinn

En del av den akademiske diskusjonen om regional utvikling har de siste årene dreid seg om hva som er viktigst for en regions økonomiske utvikling – flere mennesker eller flere bedrifter. For regionalt næringsutviklingsarbeide kan det være viktig å gå bakenfor denne diskusjonen ved å spørre hva kan regionale aktører gjøre for å påvirke regionens attraksjon til både mennesker (boligpreferanser) og virksomheter (lokaliseringspreferanser).

En toneangivende teoretiker i denne sammenheng er britiske Michael Storper (Storper, 1997). Han påviser blant annet at den økende globaliseringen gjør at regional utvikling dels avhenger av at regionale aktører reflekterer bevisst hva som skal til for å løfte steds attraktivitet. Alle aktører må lære av, imitere andre og videreutvikle egne styrkepunkter. Den økte betydningen av økonomisk refleksjon gir aktørene større muligheter til å påvirke den økonomiske utviklingen, samtidig som rammene for egen utvikling er begrenset av de tunge samfunnsmessige drivkreftene som omgir dem.

Men også teorier som tar utgangspunkt i bedriftsetableringer gir grunnlag for utvikling av politikk for regional vekst.

Michael Porters «*Competitive Advantage of Nations*» (1990) var en viktig inspirasjonskilde for mange byregioners arbeid med å styrke næringsliv og bedriftsetableringer. Porter populariserte ideen om at bedrifters lokaliseringsvalg ikke bare er avhengige av ressurser, lønnskostnader og makroøkonomiske rammebetingelser, men vel så mye samhandlingen i geografiske næringsklynger.

Porters resonnement ble nyansert av Nobelprisvinneren Paul Krugman, som påpekte at det er bedrifter som konkurrerer, ikke nasjoner. Like fullt, også Krugman påviste at geografisk nærhet mellom virksomheter kan være viktig for deres konkurranseevne. Forutsetningen var bare at det måtte vær en markedssvikt et eller annet sted. Denne markedssvikten kunne være mangel på effektiv spredning av informasjon over lange avstander (Krugman, 1997).

Både Porters og Krugmans teorier har hatt stor påvirkning på politikkutformingen og hvordan byer og regioner forholder seg til sin konkurransedyktighet og evne til å tiltrekke seg bedrifter.

Ricard Florida har utviklet teorier som tar utgangspunkt i flyttemotiver og beskriver et bakteppe for utvikling av en attraktiv region. (Florida, 2004) Kjernen i Floridas teori er at fokuset i regionsutvikling må skiftes fra å tiltrekke bedrifter til å tiltrekke mennesker/ansatte. Han mener man må legge rette for et godt «peoples climate», dvs. miljøer der folk trives for å tiltrekke seg de beste hodene.

Telemarkforskning (jf. Vareide, Kobro og Strom, 2013b og 2013a) finner at stedsattraktivitet består av tre attraktivitetsdimensjoner; bedriftsattraktivitet, besøksattraktivitet og bostedsattraktivitet. Ofte vil de tre attraktivitetsdimensjonene virke gjensidig forsterkende. For steder i distriktene som har strukturelle ulemper, vil det som oftest være nødvendig å ha en strategi som omfatter alle de tre attraktivitetstypene, mens steder med eksempel sterk næringsutvikling kan konsentrere innsatsen mot bosted.

Empiriske studier viser at økning i utdannet arbeidskraft i ett område øker produktiviteten i omliggende områder, og at effekten er sterkere jo nærmere en kommer området der kompetansehevingen skjer (Rice og Venables 2004). Den samme litteraturen påpeker fordeler av infrastrukturinvesteringer. Når reisetider mellom områder reduseres, øker også produktiviteten på samme måten som om områdene var lokalisert fysisk nærmere (Graham m. fl. 2010). Med økt sentralisering vil det alltid være et element av kamp om knappe ressurser, og en effekt kan være at byene tapper periferien for arbeidskraft, kompetansen og kapital.

Byvekst kan også stimulere relokalisering av produksjon fra byer til mindre steder gjennom at økt trengsel gir køkostnader og høyere arealkostnader, og dermed relativt lavere kostnader utenfor byene. Det kan gi mindre byer konkurransefortrinn og vi ser for eksempel at små og mellomstore danske byer typisk har større eksportandeler enn større byer (Illeris 2002).

Hvilken betydning har dette for Mossregionen?

All teori peker i samme retning. Bygg videre på egne fortrinn, rett fokus mot kompetanse både blant egen befolkning og tilrettelegg for tilflyt av ny. Geografisk nærhet må tilstrebes og bysentrum skal ikke bare utvikles for boliger. Attraktivitet i alle ledd er en viktig strategi.

4.3.2 Funksjonell region

En funksjonell region er en geografisk beskrivelse av en samling kommuner eller deler av kommuner der det er interaksjon/gjensidig samkvem mellom kommuner, tettsteder og mennesker. En funksjonell region er i dag tett knyttet opp til pendlingsomland og akseptabel arbeidsreisetid men omfatter ikke bare pendling. Med mer effektive transportmidler og raskere reisetid utvides funksjonelle regioner i arealmessig omfang. En funksjonell region har skoler, offentlige tilbud, handelstilbud, boliger og arbeidsplasser, som vil være ujevnt fordelt i regionen. Den største byen er vanligvis kjernen eller motoren i regionen, med flest arbeidsplasser, det beste handelstilbudet og det kollektive knutepunktet. De mindre kommunene har andre funksjoner som er etterspurt i hele regionen. En funksjonell region behøver ikke være administrativt definert, slik et fylke er, men kan gå på tvers av ulike administrative grenser.

Regional grad av funksjonalitet vil for eksempel kunne avhenge av:

- Hvor er arbeidsmarkedet og hvordan foregår pendlingen mellom kommuner?
- Hvor er boligmarkedet og i hvilken grad påvirker det tilrettelegging for næringsliv?
- Hvordan påvirkes regionen av tettstedsutvikling, kommunikasjon, avstand, omfang av offentlige etater/institusjoner, turistdestinasjoner m v?
- Avstand mellom kommunene og bykommunens arealmessige størrelse.

Funksjonelle regioner kan ha flere nivåer med underregioner. Osloregionen er en funksjonell region med svært stor geografisk utbredelse. Det gode banetilbudet er en viktig årsak til at Osloregionen stadig vokser i utbredelse. Men med økt geografisk omfang, øker samtidig antall delregioner av hovedregionen.

Hvilken betydning har dette for Mossregionen?

For Mossregionen vil Oslo være det viktigste arbeidsmarkedet innen tilgjengelig reiseavstand. Mossregionen blir derfor en del av Osloregionen. Men Mossregionen er også nært tilknyttet Nedre Glommaregionen. Det interaksjon i alle retninger og en komplekst sammensatt regional funksjonalitet på flere geografiske nivåer. Mossregionen har med sine fire kommuner et etablert samarbeid. Men det kan gjerne være slik at den funksjonelle regionen er større. Vestby kan eksempelvis utgjøre en viktig del av Mossregionen som funksjonell region. For Rådes del kan Fredrikstad og Sarpsborg være med i den funksjonelle regionen til Råde.

Avstanden mellom kommunene i Mossregionen er kort. Mens Våler er en bostedskommune som samtidig tilbyr areal til plasskrevende virksomhet, har Rygge posisjonert seg med blant annet et stor bynært kjøpesenter tett på Moss sentrum, og kommunen har også internasjonal flyplass. Moss har fergeforbindelse til Horten og togforbindelse til Oslo. Mossregionen har arbeidsmarkedet i Oslo innen dagpendleravstand. Kommunen har de senere årene gjennomgått transformasjon fra industri til annen virksomhet. Utpendlingen er stor fra hele Mossregionen, også fra Moss.

Sentralt i denne Mossregionen står Vestby, ikke minst som et viktig arbeidsmarked for innbyggerne i de fire kommunene i Mossregionen. Vestby tar imot 1165 innpendlere fra Mossregionen.

4.3.3 Flerkjerner og regionforstørring

Flerkjernestruktur kan utvikles på flere måter, med et mindre antall større kjerner, mange mindre kjerner eller en blanding. ATP-strategien i Oslo/Akershus legger vekt på en konsentrasjon til et begrenset antall sentra, for å sikre at slike kjerner får "kritisk masse" til å utgjøre urbane sentre i sin egen rett. **Kjerner** defineres som "mest mulig fullverdige bysamfunn med bosteder, arbeidsplasser, handel og kulturaktiviteter. Det kan være i form av en by eller en klynge av byer/tettsteder som ligger relativt samlet." **Knutepunkt** forstås på to måter; som et kollektivknutepunkt (et byttested mellom reisemidler og/eller ulike kollektivlinjer), eller en konsentrasjon av bybebyggelse innenfor et større byområde. Moss er en av flere slike kjerner i Osloregionens randsone.

Osloregionen består i dag delvis av en stor region rundt Oslo for en del servicefunksjoner og arbeidsplasser og dels av en samling av mange delregioner i samvirke. Det foregår både en forstørring av Osloregionen og en sterkere integrering mellom delregionene. (Engebretsen og Vågane, 2008)¹. ATP-strategien peker på at Osloregionen i dag er noe snever som en funksjonell region, hvis man skal sikre konkurransekraft i forhold til andre byområder i Norden og Europa. **Regionforstørring** er derfor et mål i seg selv og om 20-30 år vil den funksjonelle Osloregionen være vesentlig større pga. bedre og raskere kommunikasjoner. Drammensregionen er også en viktig del av en slik regionforstørring.

Hvilken betydning har dette for Mosseregionen?

Dette er konteksten Mosseregionen må basere sin strategiske posisjon på. Det knytter seg et stort potensial til å være lokalisert nær arbeidsmarkedet i Oslo, men det gjør det samtidig utfordrende å konkurrere med Oslo innenfor kompetansearbeidsplasser, som er viktig for en urban vekst. Det knytter seg også utfordringer i å konkurrere om arealkrevende virksomheter, fordi det er stor konkurranse med andre regioner rundt Mosseregionen. Det er mye tilgjengelig areal rundt Oslo, ikke minst langs hovedinnfartsårene, og alle konkurrerer mot alle, også innenfor en enkelt kommune. Gardermo-området har trukket til seg store lagervirksomheter de siste årene fordi området har en svært god infrastruktur som følge av flyplassutbyggingen. I tillegg til å være hovedflyplass, kan området også karakteriseres som "Norges største vegkryss". Billingstad (Asker), Visperud/Karihaugen (Lørenskog) og Skedsmo/E6 har lenge vært de mest attraktive områdene, mens sør-korridoren er blitt mer og mer attraktiv de siste årene. Konkurransen mot billig areal i Sverige skal ikke uteglemmes. Arealbruken rundt Oslo sprer seg stadig lenger ut i alle retninger og bidrar til en regionforstørring som Mosseregionen er en del av. Med bedre banetilknytning, vil Mosseregionen kunne bli en del av flerkjernestrukturen som styrker Oslo. For at Mosseregionen skal bli en kjerne i denne regionen, må Moss by styrke sin posisjon i regionen.

¹ For eksempel har Engebretsen og Vågane påpekt at økte rekkevidder for pendling har gitt regionforstørring og mer regional integrasjon. Engebretsen, Ø. og Vågane, L. (2008).

4.4 Lokalisering, klynger og preferanser

4.4.1 Samlokalisering av virksomhet – klynge som fortrinn

Mens samhandling, nettverk, infrastruktur og profilering kan utløse komparative fortrinn, vil samlokalisering av bedrifter også kunne gi regionen fortrinn. Begrepet beskrives på forskjellige måter. NHD beskriver en klynge som en geografisk samlokalisering/opphopning av økonomisk aktivitet der en samling bedrifter/næringer har gevinster av å lokalisere seg nær hverandre. Selve klyngemekanismen består i at lønnsomheten påvirkes positivt av aktiviteter i klyngen (St.m. nr 39 – 2012-13). To ulike tilnærminger til klynger knytter seg til Krugman (1995) og Porter (1990), der Porter legger vekt på at klynger er verdifulle fordi de bidrar til eksport og innovasjon, mens Krugmann vektlegger at klynger bidrar til at samlet verdiskapning blir større enn den ellers ville vært.

Innovasjon Norge har bedriftsnettverk og klynger som et av sine satsingsområder, og det har vist seg å være stor interesse fra næringsenes side for utvikling av klynger og nettverk og det er også tilgjengelig offentlige virkemidler til klyngedannelser og det har vist seg å være stor interesse fra næringer for utvikling av klynger og nettverk.

Empiriske undersøkelser viser at klynger med en analytisk kunnskapsbase ofte lokaliseres i nærheten av kunnskapsinstitusjoner (f.eks. Oslo Cancer Cluster). De er tilknyttet globale nettverk med spesialister innenfor sitt kunnskapsfelt, og den innovative aktiviteten er forskningsdrevet. Klynger med en syntetisk kunnskapsbase er ikke like avhengig av å være lokalisert nær en større forskningsinstitusjon. De vil imidlertid ofte preges av en viss samlokalisering (f.eks. systems engineering i Kongsberg) der bedriftene blant annet kan trekke på et spesialisert arbeidsmarked. I tillegg til lokalt samarbeid, skjer innovasjoner i slike klynger ofte innenfor relasjonene i de globale verdikjedene som klyngen er en del av (jfr. f.eks. Haraldsen & Fraas).

Torger Reve m fl (Reve m fl, 2012) har analysert hva Norge skal leve av når oljen tar slutt. Hvordan kan norske bedrifter hevde seg på det internasjonale markedet når vi har verdens høyeste kostnadsnivå? Deres konklusjon er at næringslivet krever kompetanseutvikling og Norge må derfor satse sterkere på kompetanse slik at kunnskap og kompetanse kan gi grunnlag for næringsutvikling i fremtiden. Den teoretiske koplingen ligger i Michael Porters klyngetenkning. Forfatterne har utviklet en modell som beskriver næringslokalisering langs seks attraktivitetsdimensjoner 1) klyngeattraktivitet, 2) utdanningsattraktivitet, 3) talentattraktivitet, 4) forsknings- og innovasjonsattraktivitet, 5) eierskapsattraktivitet og 6) miljøattraktivitet. I tillegg til disse må bedriftene utnytte de seks attraktivitetsdimensjonene gjennom kunnskapsinteraksjon, samarbeid og rivalisering. Dette omtales som kunnskapsdynamikk. Denne dynamikken er et resultat av samhandling mellom bedrifter i næringsklyngen, kunnskapsinstitusjoner og andre tjenester.

Selv om klynger/nettverk varierer i geografisk utbredelse og lokaliseringsmønster, er et viktig aspekt ved alle klynger/nettverk at de er konstituerte av bedrifter som i større eller mindre grad av *samarbeider innenfor et eller flere områder*, og at dette samarbeidet bidrar til å fremme klynge-/nettverksbedriftenes konkurranseevne. Klynger/nettverk vil derfor kunne fremme “external economies of scale og/eller scope”, dvs. stordrifts- og/eller samdriftsfordeler som er eksterne i forhold til den enkelte bedrift men interne i forhold til

klyngen/nettverket. Stor- og/eller samdriftsfordeler vil kunne oppstå innenfor ulike virksomhetsområder og bidra til å øke kvalitet og/eller redusere kostnadene for den enkelte bedrift. Samtidig vil slike klynger/nettverk ofte være preget av en dynamisk konkurranse som er sentral for kontinuerlig innovasjon. Arealmessig disponering – gjennom arealplan - av likeartet virksomhet i ett geografisk felt/område/bygg kan stimulere til utvikling av klynger.

Ser vi eksempler på klynger i Mosseregionen?

I en region som Mosseregionen ligger det elementer av klyngedannelser i ulike områder. Noen kan mer karakteriseres som samlokalisering, men de utgjør like fullt et potensial. Det er et lite bedriftsnettverk innen samme bransje som for eksempel IT-bedriften Norsk Datasenter og knoppskyting fra denne. Det maritime miljøet ved havna er et annet eksempel. I tillegg har kommunen vært dyktige i å få lokalisert flere offentlige virksomheter til sentrum. Videre er det bedriftsklynger for plasskrevende handel samlokalisert i en klyngedannelse ved Varnavegen. Det er en liten kulturklynge rundt Mølla og Petterson, mens det er mer variert plasskrevende virksomhet samlokalisert i felt flere steder langs E6 med mer eller mindre klyngepreg. Bedriftene ved flyplassen har delvis det til felles med hverandre at de er avhengig av flytransport. Det er med andre ord flere klynger eller delvis klynger, men utfordringen er at det er stor mangel på det som skaper vekstkraft; nemlig kompetanseklynger i bysentrum.

Utviklingen av klynger kan initieres gjennom næringsnettverk. Mosseregionen næringsutvikling arbeider målrettet med følgende bransjenettverk¹;

- Gro – helse- og omsorgnettverk
- Maritim og logistikk nettverk
- Leverandørindustrien til olje og gass nettverk
- IKT
- Flyplassrelatert virksomhet

Det er også viktig å fasilitere for mindre næringsnettverk. Selv små enkeltmannsforetak kan være en ressurs for næringsutvikling.

Den stedegne kompetansen er en kritisk faktor for næringsutvikling og innovasjon. Helse og omsorg blir framtidig viktige næringer, og IKT har allerede en posisjon i regionen. Videre er det stor tilflyt av logistikk, lager og produksjon. Disse næringene må påregne betydelig effektivisering i årene som kommer. Det vil kunne gi komparative fortrinn at bedrifter samarbeider mot et felles mål om å bli først i Osloregionen på å utnytte dette potensialet.

4.4.2 Næringsaktivitet i sentrumssoner

I økende grad lokaliserer både forretningsmessige tjenester og kunnskapsnæringer seg i byenes sentrumsområder. Lokaliseringen er drevet av at det er her virksomhetene lettest får tilgang på kvalifisert arbeidskraft. I sentrumsområder som får en tydelig positiv økning i arbeidsplasser og bosetting forsterkes utviklingen raskt også av økning i personrettede tjenester som serveringsnæringer, service og daglighandel.

¹ Kilde. Mosseregionen næringsutvikling. Nettside.

SSB har definert og avgrenset sentrumssoner i alle kommuner etter følgende definisjon: Et sentrum er et område bestående av en eller flere sentrums kjerner og en sone på 100 meter rundt. Innenfor sonen må det være tre ulike næringer med sentrumsfunksjoner. Sentrumsnæringene er definert bredt og innbefatter så vel detaljvarehandel, offentlig administrasjon, helse og sosiale tjenester eller personrettede tjenester. Industri, annen vareproduksjon og plasskrevende varehåndtering (lager o.a.) regnes ikke som sentrumsnæringer. For at en sone skal bli definert som en sentrumssoner må det arbeide minst 50 personer i sonen.

Samlet arbeidet 27 prosent av alle sysselsatte i landet i sentrumssoner i 2013. 14 prosent av innbyggerne bodde i de samme sonene. Andelen som arbeider og bor i sentrumssoner er størst i de største byene. I Oslo arbeider 58 prosent av de som har sitt arbeidssted i kommunen i Oslos sentrumssoner. AV byens innbyggere bor 41 prosent i samme sone. Begge andelen vokser sakte.

Bildet er ikke det samme i alle større kommuner. Generelt øker andelen bosatt i sentrumssoner. Men om andelen sysselsatte i sonen øker eller minker henger sammen med :

- 1) om det legges til rette for næringsvekst i sentrumssonene. Her vil både arealplanlegging, lokalisering av kollektivknutepunkt og generell sentrumsattraktivitet være viktig.
- 2) om kommunene generelt kjennetegnes av sysselsettingsvekst eller ikke. Dersom sysselsettingen faller, men faller mer utenfor sentrum enn innenfor, vil andelen øke. Tilsvarende vil det være omvendt, andelen i sentrum kan falle fordi det vokser både utenfor og innenfor, men mest utenfor.

Generelt vil kommuner som er attraktive for ulike typer forretningsmessige tjenesteyting ha størst sannsynlighet for å vokse. Utviklingen i Moss sentrum mer preget av beskjeden tilbakegang enn egentlig vekst. Dersom Mossregionen også skal være attraktiv for virksomheter som lokaliserer seg til større sentra, er det behov for vesentlig forsterkning av Moss sentrums sentrums kvaliteter.

Ser vi de samme trekkene i Mossregionen?

Mossregionen har ingen sterke klyngedannelser av kompetansebedrifter. De kompetansebedriftene som ligger i regionen, er i liten grad samlokalisert. Det er spede tegn på klyngedannelser men det er ellers stor spredning – også av likeartet næringsvirksomhet. Den maritime klyngen ved havna er et eksempel på det motsatte og det er også samlokaliseringen av offentlige etater i sentrum. I tillegg er det et CBD (Central Business District) i sentrums nordlige deler (mellom gågata og Møllebyen), med et potensial for videre fortetting. Den største utfordringen for styrking av kompetansemiljøene i Mossregionen er nettopp samlokalisering i bykjernen. Tendensen til smultringdannelse gir ikke de synergiene kompetansebedrifter kan generere.

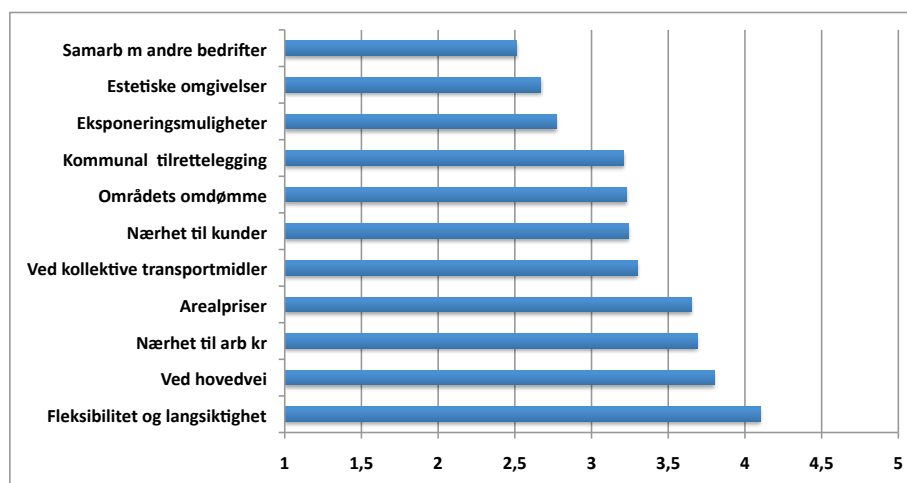
4.4.3 Lokaliseringspreferanser

Ulike typer næringer har ulike lokaliseringspreferanser. Ulike regioner har ulike komparative fortrinn og trekker til seg ulike typer bedrifter. Det blir viktig å utnytte sine fortrinn slik at likeartet virksomhet samlokaliseres. Slik samlokalisering knyttes til for eksempel følgende forhold:

- Noen næringer er avhengig av innsatsfaktorer (kompetanse eller naturressurser i hver sin ende av skalaen).
- Noen næringer er avhengig av arbeidskraft. Begrensningen er kompetansearbeidskraft.
- Noen næringer er kundeavhengig – må være der kundene er.
- Noen næringer er avhengig av logistikk som krever at virksomhetene er koblet til effektive transportkorridorer
- Mange næringer er ikke stedsavhengig, og søker primært billig areal, som igjen ligger utenfor områder de stedsavhengige er villige til å betale for (eks. «et stykke unna byen»).

Offentlig sektor er ofte kunnskapsbasert, men har historisk også vært sterkt koplet mot arealpriser. Offentlig sektor en viktig bidragsyter til urban utvikling og kan trekke med seg annen virksomhet inn i sentrum.

Vista Analyse har analysert næringslivets lokaliseringspreferanser og fant at bedrifter innen lager, logistikk og produksjon er opptatt av fleksibilitet og langsiktighet i valg av etableringssted. Deretter følger lokaliseringskriteriene – i synkende rekkefølge - nærhet til hovedvei, nærhet til arbeidskraft, arealpriser, nærhet til kollektiv transport, nærhet til kunder, kommunal tilrettelegging; områdets omdømme, eksponering fra vei eller bane, estetiske omgivelser og klynger. (Figur 4-4.). (Vista Analyse, 2013)

Figur 4-4 Grad av betydning av ulike lokaliseringspreferanser. 5=svært stor betydning. 1= svært liten betydning. Snitt.

Kilde: Vista Analyse

Betydningen av samlokalisering av likeartet virksomhet og kommunal tilrettelegging er mindre viktig for denne kategorien arealkrevende bedrifter, mens nærhet til hovedvei er svært viktig. Resultatene viste at bedriftene er samlokalisert selv om de ikke samarbeider. Tilrettelegging av arealer langs E6 eller E18 er viktig. Bedrifter som særlig vektlegger nærhet til hovedvei vektlegger også arealpriser i sine lokaliseringsbestemmelser. 35 prosent av bedriftene i undersøkelsen til Vista Analyse oppga at de ideelt sett ville vært lokalisert nærmere sentrum og spesielt Oslo sentrum. Noen av disse hadde vært lokalisert i Oslo tidligere, men arealpris var vært utslagsgivende lokaliseringspreferanse. Kunnskapsbedriftene lokaliserer seg på de dyreste tomtene, mange bygger signalbygg og er opptatt av estetikk, god

infrastruktur. De etablerer seg i områder med god profilering som eksempelvis Bjørvika, Aker Brygge, Skøyen, Lysaker og Fornebu. Kort vei til bane – herunder Flytoget – er viktig. Samlet sett er kunnskapsbedriftene blant de som har flest krav eller preferanser ved lokalisering. Produksjonsbedriftene vektlegger arealpriser og er blant de første som trekker seg ut av byen når den fortettes. I en tid med raske omskiftninger og konkurranse, har de behov for fleksibilitet og langsiktighet. De fleste av disse bedriftene behøver lokalisering ved hovedveinettet. Nærhet til relevant arbeidskraft er viktig for alle. Handel, service og tjenesteyting lokaliserer seg nær eller lett tilgjengelig for kunden. Arealpriser er viktig – særlig for plasskrevende virksomhet – og mange av dem ønsker synlighet fra vei (eksponeringsmuligheter). For disse er planmessige rammebetingelser svært viktig. Estetikk er mindre viktig. For offentlige institusjoner har arealpris og fleksibilitet vist seg å være særlig viktig.

Betydning for Mosseregionen

Er arbeidsplassene i Mosseregionen optimalt lokalisert? Som alle regioner er næringslivet sammensatt av ulike typer virksomheter som er lokalisert i regionen fordi:

- a) markedet er i Mosseregionen og virksomheten er avhengig av nærhet til kundene
- b) virksomhetene trekker på produksjonsfaktorer i regionen (kompetanse, gode logistikk forutsetninger, naturressurser o.a.) og leverer varer og tjenester ut av regionen
- c) ble opprinnelige startet opp i regionen, men har ingen spesiell avhengighet av regionale ressurser eller markeder.

Ovenstående er en forenkling, men kan benyttes som en hjelp til å forstå hvilke utgangspunkt for videre utvikling dagens næringsliv representerer. Næringer i gruppe a) er tidligere definert som kundeintensiv handel og service, men kan også omfatte deler av offentlig sektor som kulturinstitusjoner. Slike næringer vil normalt vokse når befolkningen og øvrig næringsliv vokser. Næringer i gruppe b) representerer både muligheter og utfordringer for lokal næringsliv.

Når internasjonale markeder og teknologi utvikler seg slik at næringslivet i Moss har gode muligheter til å vokse, representerer næringer i b) en vekstimpuls. Når det er omvendt, tidligere eksportmarkeder faller eller teknologiskift endrer tidligere kompetansefortrinn, er næringer i gruppe b) en årsak til fall i regional sysselsetting og verdiskaping.

Tilsvarende gjelder for c). Forskjellen på b) og c) er kun at næringer innenfor gruppe c) kan velge å flytte helt uten at det henger sammen med dårlige eller gode markedsforhold. Et eksempel på dette er flyttingen av TrioVing til Ski.

Næringer i gruppe b) og c) vil ofte framtre i næringsstatistikk som regional spesialisering. Det vil si at regionen har relativt mer verdiskaping eller sysselsatte i enkelt næringer enn hva vi finner i landet som helhet eller i sammenlignbare regioner.

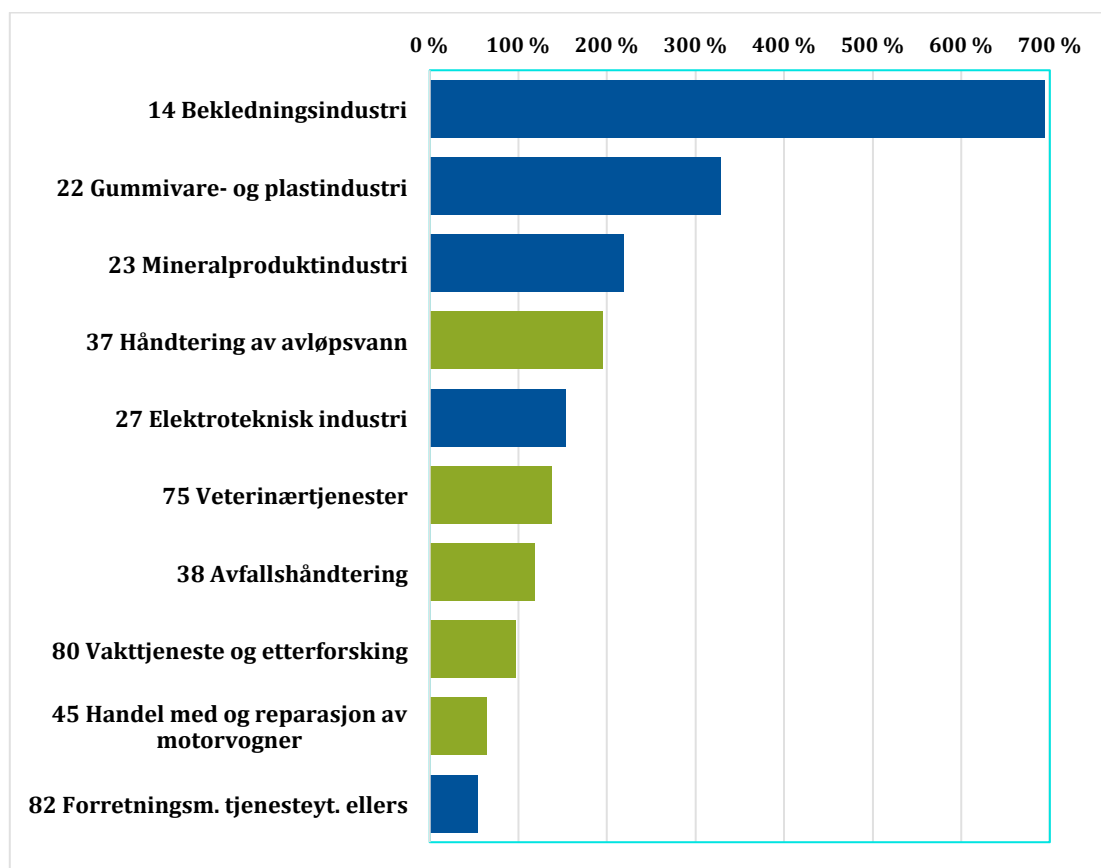
Vi har sett nærmere på hvilke næringer i Mosseregionen som framstår som særlig sterke styrkepunkter, beregnet ved hjelp av så kalte ballassa-indekser.¹

Den næringsmessige spesialiseringen i Mosseregionen tydeliggjør at:

- Mosseregionen har en tydelig spesialisering av nisjebedrifter innen ulike etablerte industrier hvor virksomhetene har utviklet kompetanse og konkurranseevne over lang tid. Mest utpregede industrier er bekledningsindustri (eks. Hansen Protection), gummivareproduksjon (eks. Gummiservice produksjon), mineralsk industri (eks. Contiga og Rockwool) og elektroteknisk industri (eks. Aker Subsea og Sew-Eurodrive).
- Med unntak av elektroteknisk industri, har alle de nevnte næringene fallende sysselsetting som følge av at produktivitetsøkningen er raskere enn omsetningsveksten. Elektroteknisk industri har imidlertid vokst, bl.a. som følge av høy etterspørsel fra petroleumssektoren.
- Mosseregionen har også spesialisering innen enkelte typer forretningsmessige tjenesteyting (eks. Teleperformance), som avlaster andre virksomheter ved å tilby å utføre stabstjenester på en rimelig måte.
- Ovennevnte virksomheter er viktige eksportører av varer og tjenester ut av regionen og generer viktig sysselsetting. Industrivirksomhetenes spesialiserte natur skaper likevel begrensninger i hvor mye de interagerer med resten av regionens næringsliv.
- Også næringer som primært omsetter sine tjenester til regionens innbyggere er mer til stede i Mosseregionen enn i landet som helhet. Også slike næringer leverer noen tjenester ut av regionen, men det som framstår statistisk som spesialisering må også sees på bakgrunn av at Mosseregionen har utviklet seg i retning av en region med betydelig netto utpendling.
- Basistjenester som helse, omsorg, utdanning og detaljhandel er alle tilsede i regionen som i landet for øvrig.

Figur 4-5 viser næringer med flere enn flere sysselsatte i Mosseregionen og hvor andelen av sysselsatte er mer enn 50 prosent høyere enn i Norge som helhet.

¹ Balassa-indekser har historisk blitt benyttet for å identifisere regioner eller lands komparative fortrinn eller spesialiseringsgrad med utgangspunkt i eksportdata. Vi har her i stedet benyttet sysselsettingsdata for å identifisere næringsmessig spesialisering. Spesialiseringen kan tolkes som relativ næringsmessig styrke og er beregnet som prosentvise forskjeller i sysselsettingsandeler mellom Mosseregionen og Norge som helhet for detaljerte næringskoder (NACE).

Figur 4-5 Næringer med 50 % høyere andel av sysselsetting i Mosseregionen enn i landet som helhet. Kun næringer med flere enn 50 sysselsatte i Mosseregionen. 2013.
(Blått=Næringer m/ marked primært er utenfor regionen. Grønn=Næringer m/ tjenester primært rettet mot egen region)

Kunnskapstjenester, finanstjenester og hovedkontortjenester er relativt lite tilstede i regionen. Også sammenlignbare regioner rundt Oslo har relativt lite tilstedeværelse av kunnskapstjenester, finanstjenester og hovedkontortjenester.

Imidlertid, når vi ser nærmere på hvilke næringer som vokser mer i regionen enn i landet som helhet, viser det seg at dette gjelder både teletjenester, informasjonstjenester og logistikknæringer (inklusive maritimrettede tjenester). Det er viktig å merke seg at dette er næringer med voksende etterspørsel utenfor regionen. Over tid kan små vekstnæringer bli nye næringsmessige tyngdepunkt for regionen.

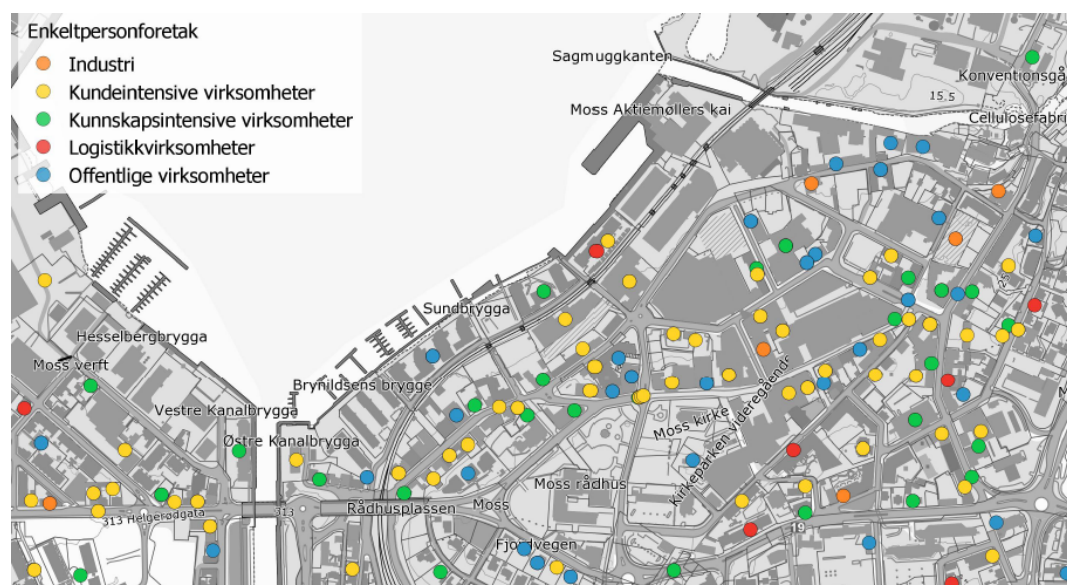
4.4.4 Utvikling av et Central Business District (CBD)

Med mål om å utvikle et godt arbeidsmarked, er kontor- og kompetansesarbeidsplasser i klynger en god driver for utvikling. Enda bedre grunnlag for næringsvekst vil det være dersom bysentrum utvikles til både bolig og næring. Kompetansen flokker seg, og når den er lokalisert, blir det som regel værende lenge på samme sted. Derfor er det viktig å styrke de områder i bysentrum som allerede har et stort tilfang av denne type bedrifter, slik at området kan utvikles til et CBD. I kartene under har vi vist hvor tyngden av slik virksomhet ligger i dag. Det har vært drøftet utvikling av kontormiljøer ved ny togstasjon og ved havna. Å bygge videre på det man har, er imidlertid en god løsning. Kritisk faktor er imidlertid lokalisering av togstasjon.

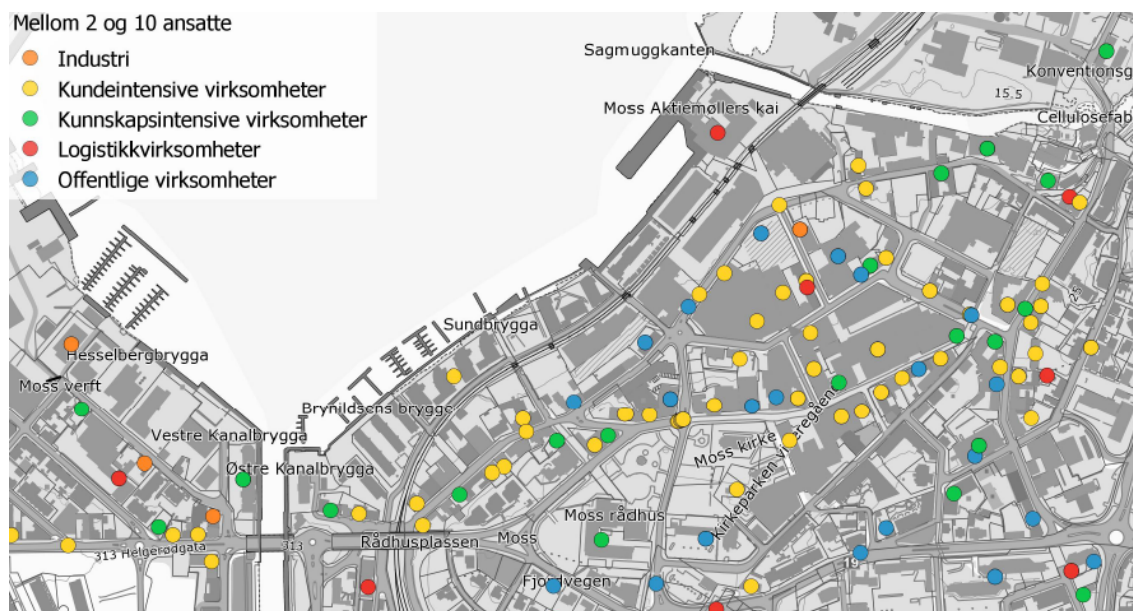
Disse næringene krever kort avstand fra bane som forventes å bli det fremtidig viktigste transportmiddel for person-/forretningsreiser i regionen.

Med etablering av blant annet videregående skole og Bylab i Moss sentrum, går Moss kommune foran med et godt eksempel og trekker kommunal virksomhet inn i sentrum. I forsøket på å styrke gågata som møteplass og sirkulasjonsområde, er dette riktig tenkt. Men det er også viktig å tilrettelegge for å utvikle et kompetansesenter i byen. Det er elementer av dette i sentrum mellom gågata og Møllebyen, men virksomhetene ligger for spredt og klyngedannelsen er fragmentert.

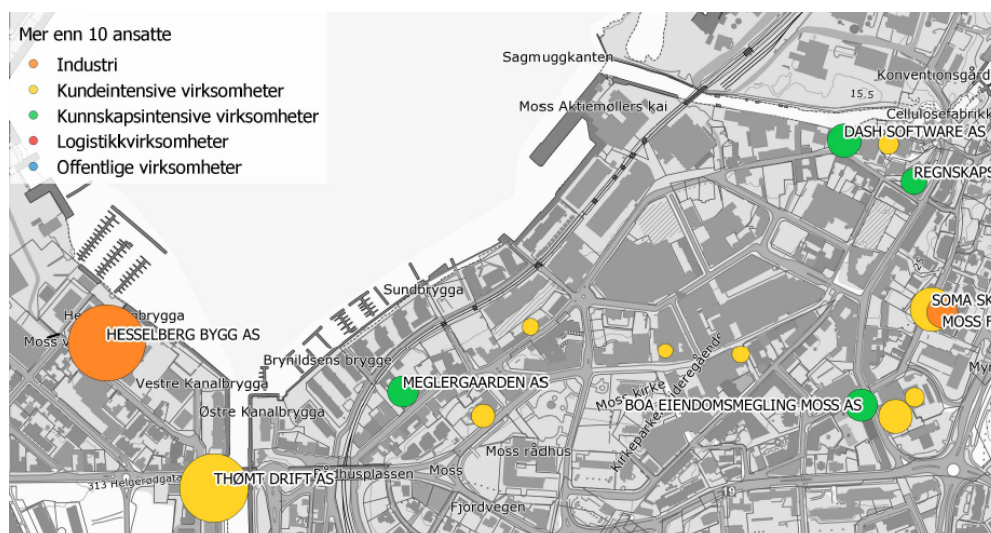
I figurene under har vi vist hvor spredt denne virksomheten er lokalisert i det som utgjør CBD i Moss. Det er dette området som bør utgjøre kjernen i den videre utviklingen av Moss som kunnskapsby. Med transformasjon på Petterson-tomta har man gode muligheter for å utvikle området til et mer kompakt bymiljø for kontor, kunnskap, tjenesteyting og kundeintensiv virksomhet.

Figur 4-6 Lokalisering av bedrifter innen ulike kategorier i Moss sentrum (CBD). Enkeltpersonforetak.

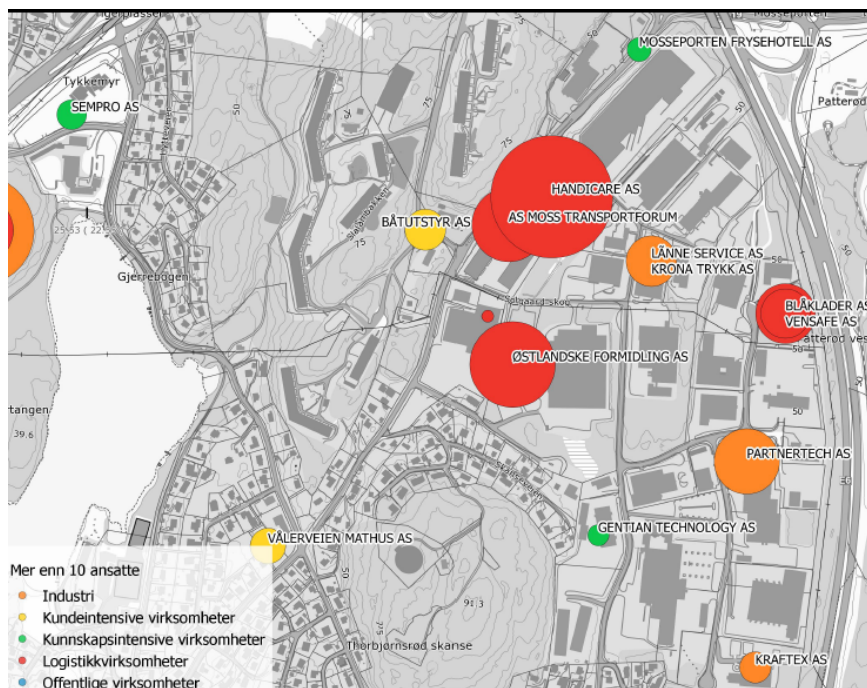
Figur 4-7 Lokalisering av bedrifter innen ulike kategorier i Moss sentrum (CBD). Bedrifter mellom 2 og 10 ansatte.

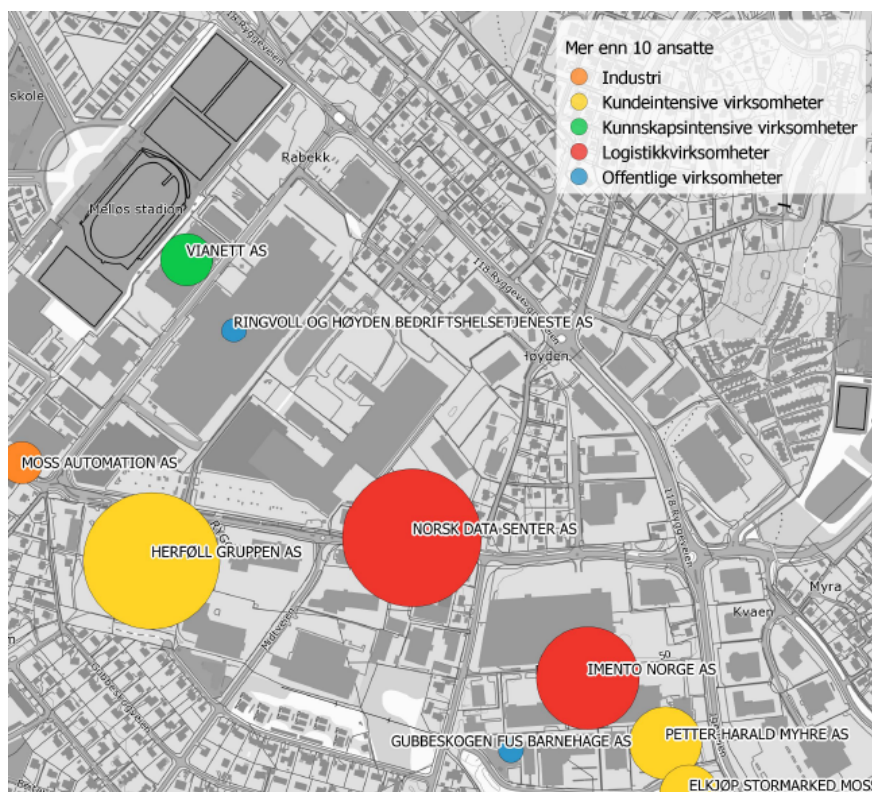
Figur 4-8 Lokalisering av bedrifter innen ulike kategorier i Moss sentrum (CBD). Bedrifter med mer enn ti ansatte.

4.4.5 Smultringeffekten svekker Moss som motor

Med tilgang til nye tomter i byens randzone, trekkes virksomhet ut av sentrum – først og fremst Høgda og Varnavegen. Det gir klynge-dannelser utenfor sentrum. Det er en god løsning for alle andre bedrifter enn kontorbedrifter og kompetansebedrifter. De største kontorbedriftene er lokalisert utenfor sentrum. Tendensen i de byer som vokser mest er motsatt. Der trekker de største mot sentrum og de kollektive knutepunktene. Og her samlokaliserer de seg.

Figur 4-9 Bedrifter mellom 2 og 10 ansatte. Høgda.

Figur 4-10 Bedrifter med mer enn 10 ansatte. Varnavegen.

5 Hva mener bedriftene om utviklingen?

I dette kapitlet oppsummeres resultatene av intervjuundersøkelsen beskrevet i kapittel 2.4.

5.1 Næringsprofil

Næringsaktørene er samstemt i at dagens næringsprofil er industri. Flere peker på at industri er på vei ut og at profilen virker lite fremtidsrettet. Maritim virksomhet nevnes som en annen profil og er naturlig knyttet til havn og ferge. Regionen har samtidig en IT-profil ettersom det er flere store bedrifter som har startet virksomhet innen dette feltet de siste årene. Mosseregionen oppfattes dessuten som et handelssted med store kjøpesentre og gode tilbud for varer innen kategorien arealkrevende virksomhet.

Moss har også en kultur- og besøksprofil knyttet til Jeløya. Dette er nevnt av flere, men det etterspørres også et bedre tilbud innen denne kategorien. Enkelte bedriftslederne nevner at de savner en tydeligere

5.2 Komparative fortrinn

Informantene er bedt om å beskrive regionens viktigste komparative fortrinn som arbeidsmarked og boligmarked. Svarene er gjengitt i punktene under:

Arbeidsmarked

- Transportmessig knutepunkt – god infrastruktur
- Tilgjengelige arealressurser – gode arealpriser og rom for fleksibilitet
- Kort avstand til Oslo (marked for bedriftene i Mosseregionen)
- Billige lokaler/tomter
- Kort vei til kontinentet for bedrifter som henter varer/innsatsfaktorer derfra
- Fortsatt bilbasert virksomhet – pga E6 og evt ny fjordforbindelse

Boligmarked

- Sjønær beliggenhet
- Kort vei med tog til Oslos arbeidsmarked
- God arbeidsplassstilgang i Vestby
- Togforbindelse til Oslo
- De gamle industribygningene ved Petterson har et stort potensial for utvikling av attraktive møteplasser.

5.3 Flaskehalser

Informantene er bedt om å identifisere/nevne eksempler på hindringer for videre vekst i næringsliv eller bosetting Mosseregionen. Under er svarene listet opp i tilfeldig rekkefølge:

- Sterk industriforankring politisk hemmer modernisering og utvikling
 - Politikerne er fortsatt opptatt av å få industri til byen
 - Politisk uforutsigbarhet er en utfordring

-
- Vi sitter med kapital men sliter med å få gjennomslag for utvikling fordi politikerne vil bevare industri og havn.
 - Lav innovasjonsfokus – henger fast i gamle tradisjoner
 - Politisk vegring skaper treghet. Mangel på strategiske valg.
 - Mangel på økonomisk fokus. Liten grad av resultatorientering.
 - Vi oppfatter ikke at vi verdsettes som bidragsyttere i arbeidsmarkedet
 - Liten fokus på å tilrettelegge for de bedriftene som allerede er etablert
 - "Vi har ikke hatt besøk av en eneste politiker i vår bedrift"
 - "Vi er ikke spurt om våre syn i sentrumsplanen"
 - Fragmentert bystruktur med store avstander mellom ulike funksjoner skaper liten interesse for bysentrum
 - Mosseregionen har en tydelig industriprofil. Dette er ikke entydig positivt når ny næring skal utvikles. Dels handler det om at det er lave boligpriser og arbeidskraft med lav kompetanse i regionen. For oss som skal utvikle eiendom og boliger er dette utfordrende.
 - Moss er bilbasert og dette preger området og gir mye trafikk. Men regionen representerer et stort knutepunkt med bane, havn, fly og E6 som gir regionen et komparativt fortrinn mht logistikk.
 - Det er alt for mye trafikk gjennom byen.
 - E6 er et komparativt fortrinn.

Hvilke problemstillinger snakker bedriftslederne om – og hvordan kan det løses?

Informasjonen fra bedriftslederne beskriver politikere som ved å drive **kunstig åndedrett** på industrien, forsinker transformasjonsprosessene. Dette vil svekke konkurranseevnen for Mosseregionen som en del av Osloregionen. Bedriftene uttrykker bekymring for at Moss vil henge etter i konkurransen om å være et arbeidsmarked. Lekkasjen av bedrifter, senest Trio Ving, viser at det er næringsareal andre steder i regionen.

Bedriftsledernes bosted er av betydning for lokalisering. Det stiller store krav til kommunen som tilrettelegger for bedriftene og for utvikling av et attraktivt boligmarked.

Det kan være nødvendig å ta de **ubehagelige diskusjonene**. Det er så store oppgaver i regionen og særlig i regionens "nav" Moss, at utfordringene og mulighetene må opp i dagen. Bedriftseierne vil gjerne delta i disse diskusjonene og de etterlyser mer direkte interesse fra politikerne mot nettopp deres bedrift.

Bedriftene forteller eksplisitt at sentrum ikke er tilstrekkelig attraktivt verken for etablering eller som et sted de tar med seg kunder (servering eller kultur). Flere bedrifter nevner at de savner et attraktivt bysentrum de kan være stolte av å vise fram for kunder.

Mange av bedriftene synes ikke å ha interesse for etablering av næringsklynger. De fleste melder tilbake at de klarer seg selv. Det gjenstår derfor et arbeid i å øke forståelsen for at slikt samarbeid kan gi resultater.

Et komparativt fortrinn som nevnes av flere bedrifter i tillegg til lave arealpriser, er gunstig lønnsnivå.

Få av bedriftene nevnte behov for tog som transportmiddel. De bruker bil i dag. Med økt tetthet av biler i Oslo, kan tog bli viktigere etter hvert. Det gjenstår et arbeid i å øke forståelsen for endringer som kan komme.

Mange av bedriftene har Oslo som marked og beskriver Mossregionen som Back-office for Osloregionen. Andre bedrifter har lokalisering i Mossregionen innen lager og logistikk som transporteres mellom Europa og Oslo/landet. Regionen har en god strategisk beliggenhet i så måte. Men det er mye areal og flere har vurdert lokalisering i Sverige.

Bedriftslederne nevner følgende om forventninger om framtiden:

- Industrien er borte
- Moss blir Back-office for Osloregionen
 - Konsulentttjenester for Oslomarkedet
- Service og tjenesteyting
- Lager og logistikk mellom kontinentet og Oslo
- Mossregionen utvikles som et boligmarked – som gir grunnlag for husholdningsrettet næring.

6 Campus Moss

6.1 Dagens tilbud

Campus Moss er et studiesenter som tilbyr kurslokaler og –fasiliteter, inkl. videoforelesning. Det faglige innholdet i kursene er det i prinsippet andre som står for (for tiden American College Norway (ACN), Studiesentret, Frisvold privatgymnas, Østfold Fylke VGS (for elever som ikke kan møte på skole pga sykdom eller liknende). Med tre videorom, auditoriet hos Peterson og ansatt støttepersonell, kan dette også tilbys lokaler og teknologi til kurs og møter for næringslivet. Det er i dag totalt 220 studenter i senteret.

Campus Moss har en visjon om å videreutvikle student- og utdanningsmiljøet i Moss og Mossregionen, og tilbyr et studietilbud med lokal forankring. Ifølge nettsiden skal Campus Moss

- *ha representative og hensiktsmessige lokaler for undervisning og studentfasiliteter i Verket/Møllebyen*
- *være godt synlig for målgruppene*
- *bidra til økt kompetanse i regionen*
- *gjennomføre temabaserte sommerskoler*
- *ha forutsigbar finansiering for vekst*

Formannskapet i Moss vedtok 30. januar 2012 å etablere en fast organisering av og et økonomisk grunnlag for drift av Campus Moss. En del av organisering er føringer om at styret for Campus Moss skal bestå av representanter for Moss Kommune, American College of Norway, Regionrådet (næringslivet) og Folkeuniversitetet., og at prosjektkoordinator er sekretær for styret. I dag representerer Høegh Eiendom næringslivet i Moss, mens Folkeuniversitetet er erstattet med en representant fra NMBU. Så langt vi har klart å avdekke er Moss kommune den eneste som finansierer Campus Moss i dag.

6.2 Veien videre

Campus Moss sliter litt med å finne sin nisje – hva man skal være? En kursfasilitator eller et studiested som tilbyr heltidsstudier? Man har bl.a. arbeidet for å avdekke ønsker og behov i regionen for kurs og videreutdanning.¹

Prosjektkoordinator på Campus Moss tror at utviklingen går i den første retningen, dvs. at man fortsetter som i dag, men i større grad tilbyr kurs for næringslivet og samlingsbasert undervisning. Utfordringen er imidlertid at Campus Moss sannsynligvis er lite kjent i næringslivet, eller at næringslivet ikke benytter seg av det tilbudet Campus Moss representerer. Det kan derfor se ut til at tilbudet ikke er tilstrekkelig markedstilpasset.

Eier av eiendom og lokaler har ambisjoner om å utvikle et studiested med opp til 1.000 studieplasser. De mener at det er nødvendig for å få til byutvikling. Studentene vil etterspørre

¹ Årsmelding 2012

kultur og service, som regel på andre tidspunkt enn de fastboende, og et slikt tilbud kan dermed gjøre det lønnsomt med virksomheter som i dag sliter. Eier ser mulighet for å tilrettelegge en slik utvikling gjennom å tilby lokaler mv, men det må være kommunen/regionen som har ledelsen i et arbeid for å få etablert et studietilbud. Hvor interessert er egentlig kommune/region i dette?

Måten å studere på er i endring, og det å ha "stedlige" studenter er kostbart og kan være vanskelig å få til. Samtidig vil de fleste bachelor og master-studenter fortsatt ønske å ta studiene på et studiested, og ikke som nettbaserte studier. Sistnevnte passer sannsynligvis best for videreutdanning. Men vil Moss bli attraktivt som studiested? Hvilke steder konkurrerer man mot?

6.3 Kurs, kultur og kompetansesenter

Kompetansenivået i regionen er lavt. Behovet for styrket kompetanse er viktig. Det er også viktig å få likeartet næring/bransje til å samarbeide. Med mål om å styrke egen kompetanse, være attraktivt for unge og tilrettelegge for høyere kompetansenivå blant egen befolkning, vil et kurs- og konferansesenter være viktig. En kombinasjon med kultur kan styrke en slik ambisjon.

Det kan også koples opp mot foreningsaktivitet, som også trekker folk inn i området. En annen mulighet er ulike tilbud for alle de enkeltmannsforetakene som hører til i regionen. Kan det utvikles møteplasser og tilrettelegging for disse?

Navnet Campus Moss illustrerer i liten grad hva senteret bedriver. Det er i alle hovedsak et kurs og konferansesenter. Men dette senteret ligger tett opp til kulturaktiviteter og ikke langt unna både bibliotek og andre publikumsrettede tilbud.

I en videre utvikling av Campus Moss anbefaler vi at det søkes bredere, at ambisjonsnivået ligger på et kurs- og konferansesenter og at tilbudet kan være en møteplass for en bredere brukergruppe enn man ser i dag. Et kurs-, kultur- og konferansesenter i Møllebyen/Petterson kan stimulere til økt aktivitet i det vi tidligere har omtalt som et CBD – bykjerne for næringsliv.

Ved å utvikle området i Møllebyen og Petterson til et besøksområde for sommerturisme, med for eksempel badeland, gjestehavn og uteliv, kan det skapes synergier. Men tetthet og kompaktet er viktig.

7 Muligheter og utfordringer

7.1 Sammenfattet

Under har vi sammenfattet de mest sentrale utviklingstrekk for regionen:

Svak utvikling i næring som kan gi vekst

Kompetansearbeidsplasser genererer næringsvekst. Det er også kompetansearbeidsplasser som er driveren i utviklingen både i Oslo og i regionene rundt. Utviklingen i regionen viser at disse arbeidsplassene ikke er i vekst i Mosseregionen. Legger vi til offentlige arbeidsplasser som også i stor grad er kompetansearbeidsplasser er tendensen den samme. Dette er en stor utfordring for Mosseregionen og en av flaskehalsene i regionen. Dersom utviklingen fortsetter på samme måte – vil dette ytterligere svekke Mosseregionens posisjon som arbeidsmarked og det vil svekke grunnlaget for næringsvekst.

Regionen klarer ikke å vokse mer enn SSBs vekstprognoser (MMMM) og tar ingen markedsandeler som boligmarked for Osloregionen

Mosseregionen har en middels befolkningsvekst relatert andre regioner rundt Oslo. Regionen tar en liten andel av veksten i regionen, men er ikke blant de som vokser mest. Med bedre kollektiv tilgjengelighet forventes attraktiviteten som boligmarked å kunne øke, sammen med en økt tilrettelegging av sjønære boliger i de gamle industriområdene. Boligmarkedet generer næringsvirksomhet (hjemmeorienterte næring) innen handel, tjenesteyting og service. Det er imidlertid stor konkurranse om boligmarkedet mot andre områder i regionen som for eksempel Lillestrøm-Eidsvoll, Ås- Ski og Asker-Drammen. Det vil kreve aktiv innsats å transformere regionen til en attraktiv boligregion i konkurranse med de andre regionene.

Svak utvikling i tradisjonell næring

Den tradisjonelle næringen i Mosseregionen – industrien – er på retur. Industri har vært Mosseregionens næringsprofil gjennom generasjoner og Moss har beholdt en industriprofil helt til for få år siden. Det er fortsatt produksjonsbedrifter i Moss, men tidsperspektivet er usikkert. Siste bedrift som flyttet produksjonen ut er Ving.

Vekstimpulser fra næring som er koplet mot befolkning

Det er blant annet mange IT-bedrifter regionen og disse er etablert med basis i regionalt bosatt kompetanse (fra Høyskolen i Halden). Videre har det vært en sterk utvikling innen handel og service som også knyttes til bosatte i regionen. Det pågår altså en utvikling av næringer som er tilpasset det lokale kundemarkedet og det regionale arbeidsmarkedet.

Tar i mot næring som presses ut fra Oslo - logistikkavhengig

Det er en utfordring og mulighet for Mosseregionen at den næringsveksten som pågår i regionen er en konsekvens av befolknings- og næringsveksten i Oslo. Oslo er navet i utviklingen. Utvikling av lager, logistikk og produksjonseenheter i Mosseregionen inklusive Vestby, er en konsekvens av den sterke økonomiske veksten i Oslo. Denne veksten er en mulighet for regionen som gir arbeidsplasser og næringsaktivitet, men den er arealkrevende og det bør gjøres planmessige grep for arealeffektivisering og samlokalisering av likeartet virksomhet slik at synergier oppnås og spredning unngås.

Mosseregionen kan sammenliknes med Follo og Lillestrøm. Begge har store arealressurser langs hovedveinettet og har tilrettelagt areal for virksomhet som av ulike årsaker legges til randsonen av Oslo. Lokaliseringskriterier for denne type virksomhet er arealpriser, fleksibilitet, tilgjengelighet og eksponering.¹

Geografisk spredning

Det er stor geografisk spredning av bedrifter i Mosseregionen og der Moss by skulle vært senter for kunnskapsnæringene, er også disse spredt rundt byen. Teknologimiljøene er spredt, IT og data er spredt og offentlig administrasjon er spredt over store geografiske områder. Det er fire næringsområder som peker seg ut; Karlshus, Mosseporten, Varnavegen og Moss sentrum mellom gågata og Møllebyen.

Ved å akseptere utvikling av kontorarbeidsplasser, offentlige tjenester og handel utenfor sentrum, oppnår man en "smultringby" der aktivitet som burde ligge i sentrum, lokaliseres utenfor. Dette svekker byens konkurransekraft og attraktivitet som lokaliseringalternativ for ny virksomhet. Private investorer er på plass i Moss. De posisjonerer seg og presser gjennom en arealutnyttelse som sprer virksomheten ytterligere. Det er grunn til å samarbeide mot felles mål med disse aktørene. De er svært positive bidragsytere i transformasjon og fornyelse, men fordi det utvikles arealeffektiv næring som med fordel kan ligge i bysentrum på disse tomtene, kan sentrum svekkes ytterligere. Kontorarbeidsplasser og opplevelsesnæringer kan styrke sentrum.

Det er begrenset planmessig **klyngetenkning** regionen utover et lite maritimt kluster ved havna, handelsvirksomheten ved Varnaveien og aktiviteten rundt flyplassen. Vi vet at klyngedannelser gir grunnlag for innovasjon, utvikling og vekst. Det er flere **IKT-bedrifter** som kunne vært samlokalisert i en IKT-klynge. Helse relatert virksomhet kunne vært samlokalisert ved sykehuset. Økt fokus på samlokalisering og klyngedannelser kan gi regionen et bedre grunnlag for synergier og vekst.

Det har skjedd en betydelig **knoppskyting** fra Norsk Datasenter. Sånn sett er denne bedriften en hjørnestein i utviklingen.

Sentrum taper i konkurranse om omlandet

Den sterke veksten i næringsliv utenfor Moss by er en stor utfordring og svekker Moss' posisjon som motor for omlandet. Det er så stor spredning i næringslokalisering at det kan bli utfordrende for sentrum å posisjonere seg som annet enn boligmarked. Det eksisterer i dag et Central Business District i nordlige deler av sentrum. Dette området har potensial for å styrkes som et næringsområde. Kritisk faktor vil være lokalisering av togstasjon, som bør lokaliseres i gangavstand (3-400 meter) fra CBD.

Det er etablert en **gågate** med konsentrasjon av kundeintensiv handel, men pga lite attraktiv og lite egnet bygningsmasse, fungerer ikke gågata som den møteplassen den er ment som. Dessuten er det ingen samlokalisering av handel og kultur. Dette er en svakhet.

Sentrum mangler attraktive **møteplasser**. Sentrum er fragmentert og mangler attraktivitet for bedriftene. Det er mangel på serveringssteder og uteliv. Kulturkvartalet og det gamle industriområdet ved Petterson har et potensial – særlig der det er tilgjengelighet til vann (sjø, elv).

Besøksindustrien er utydelig og det lite synlig samrøring mellom tilbud for turister, bedrifter og lokalbefolkning. Transformerte havneområder har et stort potensial her. Med ”flatfyll og Pizza”, som en av intervjuobjektene beskrev dagens sentrum med, blir sentrum ingen attraktiv møteplass for næringsliv og turister.

Moss sentrum en viktig kompetanseklunge

Moss sentrum (mellom gågata og Møllebyen) har et relativt stort tilfang av næringsvirksomhet. Dette er et godt tegn og en viktig kunnskap å bygge videre på. Utfordringen er at dette er et område som ligger mer enn 300 meter fra jernbanestasjonen og derfor noe utfordrende som gangavstand.

Stort tilfang av småbedrifter

Det er et stort tilfang av små bedrifter i hele regionen. De er spredt lokalisert, men det er et stort antall enkeltmannsforetak og bedrifter med to ansatte i Moss sentrum. Dette er en ressurs det er viktig å ta vare på i videre utvikling av næring.

Industriell fokus hos politikerne hemmer utvikling og vekst i nye næringer

Informasjonen fra bedriftslederne kan beskrives som at politikere ved å drive kunstig åndedrett på industrien, forsinker transformasjonsprosessene. Dette vil svekke konkurranseevnen for Mossregionen som en del av Osloregionen. Det er viktig å ta de ubehagelige diskusjonene. Det er så store oppgaver i regionen og særlig i regionens ”nav” Moss, at utfordringene og mulighetene må opp i dagen.

7.1.1 Oppsummert i SWOT

Vi oppsummerer her kapitlene over og vurderer hvordan de representerer styrker, svakheter, muligheter og trusler til Mossregionen.

7.1.2 Styrker (påvirkbare faktorer)

- Infrastruktur – havn, flyplass, E6, tog.
- Kystlinje/attraktivt boligmarked
- Moss er regionalt sentrum og fungerer som det
- Klynger; industri (ved sjøen), IT (Høgda m fl), handel (Varnavegen m fl)
- Fragmentert CBD i sentrum (gågata til Møllebyen)
- Lave arealpriser (lavere enn andre steder i Osloregionen)
- Relativt sterk posisjon innen handel
- Særegen industribyggelse (Petterson)
- Ledig areal –sentrumsnært
- Tog og havn i sentrum
- Bedriftene utnytter markedet i Oslo (tjenester og varer som etterspørres der)
- Arbeidsmarked i Osloregionen styrker Mossregionen som boligmarked
- Arbeidsmarked i Vestby og Rygge har en positiv utvikling
- Hytteturisme – godt klima

7.1.3 Svakheter (påvirkbare forhold)

- Svak næringsstruktur

- Fallende markedsandel innen mange næringskategorier
- Kompetansearbeidsplasser i en ringdannelse utenfor sentrum.
- Industri på sjønære tomter (attraktive for bolig og rekreasjon)
- Ingen tydelig arealstruktur – litt av hvert over alt. Blander bolig og næring og ingen ting i sentrum
- Svak utvikling i Moss sentrum – mangelfull attraktivitet – spredt aktivitet
- Moss stasjon i sentrums randsone
- Nedgang i sysselsetting på generell basis
- Større vekst i sysselsetting på lavkompetansearbeidsplasser enn i kompetansearbeidsplasser
- Industriell tenkning henger igjen hos beslutningstakere
- Liten kontakt mellom myndigheter og næringslivet – bedriftene ønsker mer kontakt med politikerne
- Nettverk fungerer ikke/er ikke interessant for bedriftene
- Moss mister posisjon som regionens næringssenter. Alle næringskategorier går ned men særlig produksjonsbedriftene (industrien).

7.1.4 Muligheter (eksterne)

- Vekst i besøksindustrien
- E6 som transportåre mot Europa (globalisering og internasjonalisering),
- Boligmarked (til Osloregionen) generer etterspørsel etter varer og tjenester.
- Økonomisk aktivitet i Osloregionen generer etterspørsel etter areal i randsonen.
- Relativt kort avstand til UMB-Ås.

7.1.5 Trusler (eksterne)

- Arbeidsmarked i Osloregionen
- Industrinæringen er splittet opp (lager, logistikk, produksjon, kontor) og lokaliseres i dag etter ulike lokaliseringskriterier
- Tøff konkurranse om å bli et attraktivt boligmarked for Osloregionen
- Tøff konkurranse om å utvikle kompetansearbeidsplasser så langt fra Oslo
- Bedriftene flytter nærmere Oslo
- Konkurranse med Sverige og areal/lokaler der (f eks flyttes lager til Sverige)

8 Konklusjon og anbefalinger

Under har vi oppsummert råd for utvikling av Mosseregionen:

1. Mosseregionen vil kunne oppnå næringsmessige synergier ved å målrette felles satsing for å utvikle Moss som motor for regionen med sterk befolkningsvekst i Moss by – styrke Mosseregionen som boligmarked – og derigjennom tilrettelegge for vekst i hjemmeorienterte næringer.
 - i. Utvikle boligområder som er attraktive for unge mennesker med høy kompetanse som jobber innen akseptabel reiseavstand fra Mosseregionen
 1. Ved å tilrettelegge sjønære og vestvendte boliger for unge familier
 2. Ved å tilrettelegge for attraktive boliger for eldre slik at eksisterende boligmasse (eneboliger) frigjøres for unge mennesker
 3. Mosseregionen har et stort potensial som boligmarked.
 4. Boligområdene må ikke spres. De må samles. Da skapes bedre tilbud og bedre bomiljø med synergier innen husholdningsbaserte næringer.
2. Tilrettelegging for et kontor- og kompetansesenter i Moss sentrum – styrke Mosseregionen som arbeidsmarked innen kompetansenæringer. Utdannet arbeidskraft øker produktiviteten.
 - a. Styrke og videreutvikle eksisterende kompetansekllynge i Moss *sentrum nord* til et attraktivt CBD (Central Business District)
 - b. All aktivitet bør trekkes inn ot dagens sentrum med gågata, Møllebyen og Petterson sør.
3. Utvikling for plasskrevende virksomhet med produksjon, logistikk, lager og transport bør tilrettelegges langs E6
 - a. kan fordeles mellom de enkelte kommunene, men gjerne tematiseres for å være best mulig rustet til modernisering av drift der de som blir best på logistikk vil vinne
 - b. Trenden er automatisering og effektivisering i alle ledd, derfor kan samlokalisering etter bransje/tema gi et konkurransefortrinn
 - c. Rygge flyplass har potensial for videre utvikling.
4. Videreutvikling av havna for å sikre konkurranseutsatt virksomhet til en større omkringliggende region.
 - a. Stimulere til utvikling av Moss havn, gjerne med næringer som kan forsterke en generelle utvikling i retning av flere kunnskapsbaserte næringer. Moss havn vil slik bidra til at regionen ikke utvikles alene til en boligregion med hjemmeorientert næring (tjenester til egen befolkning), men at regionen videreutvikles til konkurranseutsatt produksjon
5. Utvikling innen helse og omsorg blir viktig inn i fremtiden. Strategiske grep knyttet til å styrke forutsetninger for denne næringen, samt klyngedannelser for å utvikle ulike leverandørvirksomheter til Østfoldsykehuset blir viktig.
 - a. Utvikle Råde/Karlshus til et tettsted som kan ivareta funksjoner for de som skal jobbe på sykehuset og ta tog til Råde stasjon
 - b. Utvikle et helsecluster ved Høgda og eksisterende sykehus i Moss gjennom en samlokalisering av ulike helsetjenester i dette området
6. Videreutvikle bransjemessig samlokalisering i følgende områder

- a. Søke å på sikt stimulere IT-miljøene i Moss til å samlokalisere seg nærmere sentrum
 - b. Søke å styrke Varnavegen mv til et attraktivt handelssenter for handelstilbud som ikke er egnet å lokalisere i sentrum (big-box-strukturer)
7. Styrke og videreutvikle besøksnæringer og tilbud innen service, kultur og aktivitet for sommergjester – noe som også vil gi lokal befolkning stolthet over egen region og aktivitetsmuligheter i fritiden.
8. Arbeide hardt for at Moss nye jernbanestasjon trekkes lengst mulig inn mot eksisterende sentrum, for å stimulere til videre utvikling av sentrum mellom gågata og Møllebyen, som er byens næringsmessige nerve i dag. Moss sentrum bør ikke trekkes lenger sørover i overskuelig framtid.
9. Campus Moss bør endre navn og utvikles til et kurs, konferanse og kultursenter i Møllebyen/Pettersen sør.
10. Mange små foretak representerer et kompetansepotensial.
11. Halmstad bør ikke utvikles som et senter i overskuelig framtid. All boligvekst med tett struktur bør rettes mot Råde og Moss sentrum. Våler har potensial for spredt boligbygging (eneboliger mv) slik at det utvikles et variert boligtilbud i en region som bør være en av Osloregionens sterkest voksende boligregion.
12. Avindustrialiseringen vil fortsette. Dersom industriell fokus opprettholdes som politisk mål, risikerer regionen at næringslivet utvikler seg selv uten politisk styring. Justeringer i etterkant er mer utfordrende enn å være i forkant.

Referanser

Akershus fylkeskommune og Oslo kommune (2014) *Regional plan for areal og transport. Høringsforslag*

DAMVAD m fl, (2014). *Utredning om serveringsnæringen for Nærings- og fiskeridepartementet. Utredningen dokumenterer at serveringsnæringen utvikler seg som i takt med etterspørselen fra innbyggerne i lokalmiljøet.*

Engebretsen, Ø. og Vågane, L. (2008). *Sentralisering og regionforstørring. Endringer i arbeidsmarkedets og tjenestetilbudets geografi. TØI rapport 981/2008.*

Florida, R (2004): *The rise of the creative class and how it's transforming work, leisure, community and everyday life (Paperback Ed.).*

Florida, R. (2010): *Who's your city?: How the creative economy is making where to live the most important decision of your life. Random House LLC.*

Florida, R. (2002a) *Bohemia and economic geography. Journal of Economic Geography, 2, 55-71.*

Florida, R. (2002b) *The economic geography of talent. Annals of the Association of American Geographers, 92, 743-755.*

Florida, R., C. Mellander & K. Stolarick (2008) *Inside the black box of regional development - Human capital, the creative class and tolerance. Journal of Economic Geography, 8, 615-649.*

Gehl, J m fl (2006) *Det nye byliv*

Gehl, J. (2010) *Byer for mennesker*

Glaeser, E. L., J. Kolko, A. Saiz (2001) *Consumer City, Journal of Economic Geography*

Graham, D. J., S. Gibbons and R. Martin (2010): *The spatial decay of agglomeration economics: estimates for use in transport appraisal, Imperial College London, LSE.*

Gundersen, F. og D. Jukvam (2013): *Inndelinger i senterstruktur, sentralitet og BA-regioner. NIBR-rapport 2013:1.*

Haraldsen og Fraas, (1999) *Regionale innovasjonssystemer.*

Huwart, J. and L. Verdier (2013): *Economic Globalisation: Origins and consequences, OECD Insights, OECD Publishing, Paris.*

Illeris, Sven (2002): *"Smitter byenes vækst? Større og mindre byers påvirkning af regional økonomisk udvikling." Europæiske byer i en global æra. Byindentiteter og regional udvikling". Landsplanafdelingen, Miljøministeriet, København. S. 30-35.*

Jacobs,J.(1961) *The Death and Rice og Great American Cities.*

- Krugman, P. R. (1997): *Development, Geography and Economic Theory* (Vol. 6). MIT press
- Laundry, C. (2006) *The Art of City Making*
- Moretti, E. (2012) *The New Geography of Jobs*:
- OECD (2012): *Promoting growth in all regions*
- Pine and Gilmore (1999). *The Experience Economy*.
- Porter, M. (1990). *Competitive Advantage of Nations*.
- Reve, m fl. (2012). *Et kunnskapsbasert Norge*.
- Rice, P. G., A. J. Venables and E. Pattachini (2006): *Spatial determinants of productivity; analysis for the regions of Great Britain, Regional Science and Urban Economics* 36, 727-52.
- Selstad, T. Dale, B, Sjøholt P (2002). *Sentralsted og agglomerasjon. Servicesamfunnets begreper og teorier*.
- Squires (2002), *Urban Sprawl: Causes, Consequences and Policy Responses*.
- SSB, 2014. *SSBs Økonomiske analyser 4/2014*
- Storper, M. (1997): *"The Regional World"*.
- Storper, M. & A., J. Scott, (2009). *"Rethinking human capital, creativity and urban growth," Journal of Economic Geography, Oxford University Press*
- Storper, Michael (2011): *Why do regions develop and change? The challenge for geography and economics. Journal of Economic Geography* 11.2 (2011): 333-346
- Swinney og Sivaev, (2013) *"Beyond the High Street: why our city centres really matter"*
- Sørli, K., M. Aure og B. Langset (2012): *Hvorfor flytte? Hvorfor bli boende? Bo- og flyttemotiver de første årene på 2000-tallet. NIBR-rapport 22/2012*
- Tachenieva, G. (2010), *Sprawl Repair Manual*
- Vista analyse (2013) *Næringsutvikling i Osloregionen – vekstmuligheter i alternative utbyggingsmønstre*.
- Vista Analyse (2014) *NHOs kommuneNM 2014*.

Vedlegg 1

Detaljer om inndeling etter Osaker:

Kunnskapsbedrifter

Det er stor etterspørsel etter kompetanse i de to regionene som er i sterkest vekst i landet; Stavanger- og Osloregionen. I Østlandsområdet lokaliseres slike virksomheter sentralt i Oslo og langs en akse fra Oslo til Kongsberg¹. Disse bedriftene etterspør arbeidskraft med høy kompetanse. Gjennomsnittsinntekten er relativt høy, og arbeidskraften har typisk bosatt seg i vestlige områder. Kunnskapsbedriftene er lite arealkrevende og dermed egnet i bysentrum. Eksempler på bransjer og næringer er ingeniørfaglige miljøer (ofte petroleumsrelatert), forskningsmiljøer og rådgivningsmiljøer.

Ressursbasert produksjon

I denne kategorien inngår produksjonsbedrifter som er avhengig av å være lokalisert ved ressursene, det vil si naturressurser eller logistikk-knutepunkt som havner, flyplasser m fl. Dette er virksomhet det er vanskelig å flytte. Kategorien er interessant i et arealbruksperspektiv fordi den synliggjør hvilke arbeidsplasser som er lite fleksible og lite flyttbare som følge av at ressursene de videreutvikler er lite flyttbare. I denne kategorien inngår for eksempel landbruksrelatert virksomhet med store produksjonskvantum, flyplassrelatert virksomhet og havneavhengig virksomhet.

Flyttbar produksjon

Produksjonsbedrifter og lagervirksomhet legger beslag på stadig større areal i områder rundt Oslo, og nye arealer tas i bruk. Virksomheter trekker ut i landbruks-, natur- og friluftslivsområder rundt byene som følge av lavere arealkostnader eller bedre tilgjengelighet til hovedveinettet. Dette er en relativt fleksibel næringskategori med hensyn til lokalisering. Næringer i denne kategorien er typisk følsomme for tomtepriser og infrastruktur og dermed følsomme for framtidig arealbrukspolitikk. Eksempler på bransjer er arealintensive produksjonsbedrifter som ikke er avhengig av stedsspesifikk ressurstilgang, entreprenører/anlegg, engros/lager, verksted, budsentraller og håndverksbedrifter. Statistikken slik den er inndelt i denne analysen kan ha en feilkilde for produksjonsbedrifter som er avhengig av spesifikk stedegen kompetanse. Dette kan for eksempel innebære at produksjonsbedrifter knyttet til teknologimiljøet i Kongsberg eller jordbruket i Lier er definert som flyttbar produksjon mens de faktisk er ressursbasert.

Handel og service – kundeintensiv

Publikumsrettet virksomhet innen handel og service er definert som egen kategori. Lokaliseringspreferansene har typisk vært nær boligområder, arbeidsplasser eller transportårer. Områder som er lett tilgjengelig med privatbil har vært særlig attraktive, men

¹ Vista Analyse. 2013

handelen i bysentrum har også hatt en vekst de senere år. Politiske føringer har søkt å bidra til at virksomheter i større grad legges ved kollektive transportårer. Eksempler er utvalgsvarer, kjøpesentre og ulike tjenester rettet mot publikum. Plasskrevende virksomhet som salg av motorkjøretøy, trelast mv faller ikke under denne kategorien.

Handel og service – arealkrevende

Spesifikke føringer er lagt for arealkrevende virksomheter innen handel og service i egen rikspolitisk bestemmelse fra Miljøverndepartementet. Lave arealpriser og tilgang til kunder gjennom transportårer (biltransport) er viktige for lokaliseringsvalgene for arealkrevende handel og servicenæringer. Kategorien er likevel fleksibel med hensyn til lokalisering. Eksponering kan være viktig. Bransjene ligger ikke nødvendigvis sentrumsnært, og er ofte samlokalisert med lignende virksomheter. Eksempler på slike områder finner vi ved Furuset/Alna/Ulven, Vestby, Skedsmo/E6. Eksempler på bransjer i denne kategorien er hagesentre, salg av motorkjøretøy, trelast, landbruksmaskiner, møbler og båter.

Offentlig virksomhet

Lokalisering av offentlige arbeidsplasser er generelt underlagt politiske beslutninger. Dersom det er et mål for fremtidig arealbruk å lokalisere arbeidsintensiv virksomhet i sentrum, vil lokalisering av offentlige arbeidsplasser kunne være et politisk virkemiddel.

Eksempler er lokalisering av A-hus i Lørenskog, Universitetet for miljø- og biovitenskap på Ås, og flytting av Veterinærhøgskolen til Ås. Denne typen bedrifter inngår i denne kategorien. Barneskoler og barnehager er unntatt fordi de ligger i boligområdene.

Vedlegg 2

Til informanten: Intro om prosjektet:

Oppdraget omfatter en analyse av en helhetlig samfunns- og næringsutvikling for Mossregionen. Råde kommune er formell oppdragsgiver men prosjektgruppen omfatter alle fire kommuner.

Vista Analyse i samarbeid med DamVad gjennomfører en intervjuundersøkelse der vi har samtaler med et utvalg bedrifts- og institusjonsledere i regionen – både eksisterende, utflyttede og planlagte.

Satsingsområder:

- Maritim virksomhet og logistikk
- Helseteknologi
- Industrien som underlev mot olje og gass.
- Evt besøksnæringer. Potensial?

Plukk ut relevante temaområder for hver enkelt informant ut fra relevans.

Fakta om din bedrift:

Eableringsår:

Produkt:

Antall ansatte:

Eier: Lokalisert hvor:

Omsetning 2013:

Omsetning 2008:

Marked; nasjonalt/internasjonalt?

Behov for kompetanse/innovasjon

Din stilling:

Tema 1: Mossregionens næringsprofil og komparative fortrinn?

Hva er regionens næringsprofil?

Hva er regionens komparative fortrinn?

Hva skiller den fra profilen Mossregionen hadde for 10 år siden?

Utviklingstrekk:

Tema 2 Arbeidsmarked.

Hvilke faktorer mener du påvirker næringsutviklingen i Mossregionen – både interne faktorer (påvirkbare) og eksterne faktorer (lite påvirkbare)? Vi ønsker en tilbakemelding på positive og negative/utfordrende faktorer.

Eksterne faktorer (ikke påvirkbare): Positive – negative

Interne faktorer (påvirkbare lokalt): positive negative

Din bedrift

Hvilke faktorer påvirker din bedrift spesielt?

Fremtid. Hvordan vurderer du – med bakgrunn i det du har sagt til nå – at situasjonen i Moss vil se ut i 2030 hva angår omfang og typer næring?

- kategorier næring,
- lokalisering hvor,
- arealbruk,
- omfang

Din bedrift spesielt i 2030?

Tema 3. Infrastruktur. Hvilken infrastruktur er særlig viktig for næringslivet i Mossregionen?

Positivt i dag:

Viktig for fremtiden:

Flaskehalser:

Tema 4. Marked for næringslivet. Hvilke markeder mener du er særlig viktige for næringslivet i Mossregionen:

A: På et generelt grunnlag i dag :

B: Potensial for fremtiden

C: Hva er særlig viktig for din bedrift:

D: Flaskehalser:

Retter næringsmarkedet seg mot eksport, som avlasningsareal for Osloregionen, lokalt/regionalt marked. Spesielle markeder?

Tema 5: Hvilke lokaliseringskriterier er viktige for din bedrift?

- E6 – tog – havn -
- Profilering/eksponering mot E6/innbyggere..
- Utvidelsesmuligheter (få arealmessige begrensninger)
- Arealpris
- Være der de andre bedriftene er
- Nær konkurrentene?
- Hvor bor hvor sjefen?

-
- Er det viktig at sjefen bor i Mosseregionen?

Evt: Vet du hvorfor andre bedrifter har flyttet administrasjonen ut?

Tema 6: Kompetansearbeidsplasser

- Hvordan vurderer du muligheter for etablering av kontor-/ kompetansemiljøer til Mosseregionen?
- Det er empirisk dokumentert at det gir strategiske fortrinn når kompetansemiljøene er samlokalisert. Hvordan vurderer du denne situasjonen i Mosseregionen?
- Hvilke spesifikke kompetansemiljøer har dere i Mosseregionen?
- Evt hvor mener du slike kompetanseklynger bør lokaliseres?
- Har du eksempler på virkemidler du mener regionen har som vil være nettverksfremmende?
- Evt som mangler?

Tema 7: Nytt sykehus blir lokalisert ved grensen til Råde

- Hvordan vurderer du potensialet for synergier av nytt sykehus tett på Mosseregionen?

Tema 8 B Til Råde kommune spesielt:

- Hvilke spesifikke synergier kan Råde trekke av nytt sykehus?
- Hvilke utfordringer?
- Mener du det vil få arealmessige konsekvenser for dere? (at arealer nær sykehuset tas i bruk – trekke virksomhet ut av kommunesenteret)

Tema 9: Boligmarked.

- Hvordan vurderer du sannsynligheten for at Mosseregionen utvikles til en soveby i Osloregionen?
- Positivt for næringslivet? Service, handel og tjenesteyting
- Utfordrende?

Tema 10: Etablering av ny næringsvirksomhet.

- Hva er din vurdering av muligheten for at det kan/kommer til å etableres nye næringsmiljøer i regionen i årene som kommer?
- Hvorfor – hvorfor ikke?
- Hvilke næringer snakker vi i så fall om?

Tema 11 . Arealbruk – geografisk konsentrasjon – spredning – klynger

- Hvilke klyngedannelser vurderer du som viktige i Mosseregionen?

Tema 12 Din bedrifts utviklingsplaner

- Har din bedrift utviklingsplaner?
- Hvordan ser du for deg din bedrift om 10 år:
- Pessimistisk sett?

- Optimistisk sett?

Tema 13. Din bedrifts behov

- Hva er spesielt viktig for din bedrift fremover?
- Klynger?
- Bane – havn – vei

Tema 14. Næringssamarbeidet i regionen

- Hvordan fungerer næringssamarbeidet?
- Kjenner du til de prioriterte strategiske satsingsområdene?
- Har de strategiske satsingsområdene blitt fulgt opp?
- Opplevelsesnæringene – kompetanseutvikling – knutepunktsutvikling – omdømmebygging –
- Opplever du at dere er en region og ikke bare en kommune?

Tema 15. Møteplasser og nettverk

- Har dere gode møteplasser for næringslivet i regionen?
- Har dere spesifikke nettverk som du kjenner til?

Tema 16. Moss stasjon

- Potensial for fremtiden?

Tema 17. Moss havn

- Potensial for fremtiden?

Tema 18. Campus Moss

- Campus Moss har som mål å bidra med et levende studentmiljø i Moss. Stemmer det om målsetting? Fungerer det slik i praksis?
- Har Moss Campus en tydelig strategi?
- Hvor mange av studentene bor fast i Moss?
- Er navnet godt nok?
- Hvor viktig er Am College?
- Hvor realistisk er det å få overført f eks ingeniørutdannelsen fra Ås til Moss?
- Høegh sier de kan gjerne løfte et bygg for ingeniørene til 600 mill for å lokke dem hit. Hvordan ser du på det?

Tema 19. Besøksindustrien er nevnt som strategisk satsingsområde

Potensial – ønske – flaskehalser

Vista Analyse AS

Vista Analyse AS er et samfunnsfaglig analyseselskap med hovedvekt på økonomisk forskning, utredning, evaluering og rådgiving. Vi utfører oppdrag med høy faglig kvalitet, uavhengighet og integritet. Våre sentrale temaområder omfatter klima, energi, samferdsel, næringsutvikling, byutvikling og velferd.

Våre medarbeidere har meget høy akademisk kompetanse og bred erfaring innenfor konsulentvirksomhet. Ved behov benytter vi et velutviklet nettverk med selskaper og ressurspersoner nasjonalt og internasjonalt. Selskapet er i sin helhet eiet av medarbeiderne.

Vista Analyse AS
Meltzersgate 4
0257 Oslo

post@vista-analyse.no
vista-analyse.no